

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SUYÛTÎ'NİN “EL – MUZHİR” İSİMLİ ESERİ'NİN
İÇERİK VE METOT
AÇISINDAN İNCELENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Senan UMUYEV

Enstitü Anabilim Dalı: Temel İslam Bilimleri
Enstitü Bilim Dalı: Arap Dili ve Belagati

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Hamza ERMİŞ

EKİM – 2015

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

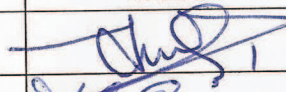

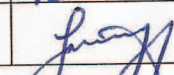
SUYÛTÎ'NİN "EL – MUZHİR" İSİMLİ ESERİ'NİN
İÇERİK VE METOT
AÇISINDAN İNCELENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Senan UMUYEV

Enstitü Anabilim Dalı: Temel İslam Bilimleri
Enstitü Bilim Dalı: Arap Dili ve Belagati

Bu tez 07/10/2015 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği ile kabul edilmiştir.

JÜRİÜYESİ	KANAATI	İMZA
Prof. Dr. Ahmet Bostancı	Başarılı	
Yrd. Doç. Dr. Hamza ERMİŞ	Başarılı	
Yrd. Doç. Dr. Saim YILMAZ	Başarılı	

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Senan UMUYEV

07.10.2015

ÖNSÖZ

Çalışmamızda Suyûtî'nin “el-Muzhir fi ‘ulûmi’l-luga ve envâ’ihâ” isimli eserini içerik ve metot açısından inceledik. Ayrıca, eserin Arap sözlük bilimi ve metodolojisi ile Arap lengüistiği ve Fıkhü’l-Luga konusunda önemli bilgiler arz ettiğini sunmağa çalıştık. Çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm Suyûtî'nin hayatı, ilmî şahsiyeti ve eserleri gibi başlıkları içermektedir. İkinci bölümde *el-Muzhir* isimli eserin içerdiği konuları ele aldık ve örneklerle konuları açıklamaya ve esas fikre temas etmeye gayret gösterdik. Son bölümde ise Suyûtî'nin zikredilen eserinde izlediği genel metodu açıkladık. Araştırmanın sonuç kısmında ise eserin muhtevası ve üslubuna göre Arap Dili ve Fıkhü’l-Luga açısından önemini bir kez daha vurguladık.

İlk olarak, bu günlere ulaşmamda emeklerini hiçbir zaman ödeyemeyeceğim aileme şükranlarımı sunarım. Tezimin yazım aşamasında, çalışmamı sahiplenerek titizlikle takip eden danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Hamza ERMİŞ’e, çalışmanın oluşması ve tashihinde göstermiş oldukları katkı ve emeklerinden dolayı Prof. Dr. Ahmet BOSTANCI, Doç. Dr. Osman GÜMAN, Doç. Dr. Yunus EKİN gibi diğer saygıdeğer hocalarıma içten teşekkürlerimi ve saygılarımı sunarım. Bu vesileyle tüm hocalarıma ve tezimin son okumasında yardımlarını esirgemeyen arkadaşlarım Muhammed EBUBEKİR ve Malik ALİHÜSEYNOV’a teşekkürlerimi borç bilirim.

Senan UMUYEV

07.10.2015

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: SUYÛTÎ'NİN HAYATI VE İLMİ ŞAHSİYETİ	3
1.1. Hayatı.....	3
1.1.1. İsmi ve Nesebi.....	3
1.1.2. Doğumu ve Çocukluğu.....	4
1.1.3. Yaşadığı Dönem.....	5
1.1.4. Vefatı.....	6
1.2. İlmî Şahsiyeti.....	7
1.2.1. Öğrenim Hayatı.....	7
1.2.2. Hocaları.....	9
1.2.3. Talebeleri.....	12
1.2.4. Eserleri.....	13
1.2.5. Hakkında yapılmış çalışmalar.....	19
BÖLÜM 2: SUYÛTÎ'NİN “EL – MUZHİR” İSİMLİ ESERİ	23
2.1. Kitabın Tanıtımı.....	23
2.2. Eserin Muhtevası.....	24
2.2.1. Eserdeki Dil Konuları.....	25
2.2.1.1. Fonetik.....	25
2.2.1.2. Morfoloji.....	29
2.2.1.3. Semantik.....	50
2.2.1.4. Belagat.....	56
2.2.2. Dilin Oluşması İle İlgili Görüşler.....	61
2.2.3. Dilin Oluşması İle İlgili Diğer Meseleler.....	65
BÖLÜM 3: ESERİN DEĞERLENDİRİLMESİ	67
3.1. Eserde İzlenen Genel Metot.....	67
3.2. Eserin Değerlendirilmesi.....	80
SONUÇ	84
KAYNAKÇA	86
ÖZGEÇMİŞ	89

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
b.	: Bin, İbn
B.	: Baskı
bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
c.c.	: Celle Celalühü
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
h.	: Hicri
H.z.	: Hazreti
İ.A.	: İslam Ansiklopedisi
İSAM	: İslam Araştırmaları Merkezi
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
No	: Numara
nşr.	: Neşir
s.	: Sayfa
s.a.	: Sallallahu Aleyhi ve Sellem
ss.	: Sayfa Sırası
t.y.	: Tarih yok
thk.	: Tahkik eden
trc.	: Tercüme eden
tsh.	: Tashih eden
vb.	: Ve benzeri
yay.	: Yayınevi

Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tez Özeti

Tezin Başlığı: Suyûtî'nin "el-Muzhir" İsimli Eserinin İçerik ve Metot Açısından İncelenmesi

Tezin Yazarı: Senan UMUYEV

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Hamza ERMİŞ

Kabul Tarihi: 07.10.2015

Sayfa Sayısı: iv (öncü kısım) + 89 (tez)

Anabilim dalı: Temel İslam Bilimleri **Bilimsel Dalı:** Arap Dili ve Belagati

Suyûtî'nin "el-Muzhir" isimli eseri, lugavî malzemenin rivayeti ve eleştirisi hususunda hadis âlimlerinin usulünü ve terminolojisini teorik ve pratik düzlemde uygulayan ilk telifidir. Bu kitapta lügat rivayeti ve eleştirisi konusunda gelişmiş bir yöntem ilk defa ortaya koyulmuştur. Suyûtî, eserdeki dil konularını hadis terminolojisi kullanarak açıklamış ve bununla da Arap Dili ve Hadis ilmi terminolojisi arasındaki ilişkiyi göstermiştir.

Biz de araştırmamızda, Suyûtî'nin "el-Muzhir" isimli eserini içerik ve metot açısından inceledik ve eserin Arap Dili alanındaki yeri ve önemini aydınlatmaya çalıştık. Ayrıca eserdeki dil ile ilgili konuları farklı başlıklar altında çalışmanın yanı sıra eserde izlenen üslup özelliklerini de göstermeye gayret ettik.

Anahtar Kelimeler: Suyûtî, el-Muzhir, İçerik, Metot.

Title of the Thesis: The Examining of al-Suyûtî's Work Titled "al-Muzhir" in Terms of Content and Methods.

Author: Sanan UMUYEV

Supervisor: Assist. Prof. Hamza ERMİS

Date: 07.10.2015

Nu. of pages: iv (pretext) + 89 (mainbody)

Department: Basic Islamic Sciences **Subfield:** Arabic Language and Rhetoric

Al-Suyûtî's book titled "al-Muzhir" is the first work applying the procedures and terminology of Hadith from the theoretical and practical maintenance. In the book, an advanced methodology for dictionary rumor and criticism has been put forward for the first time and studied key issues in Arabic language. Al-Suyûtî explained the topic related to the language in the piece using the hadith methodology so that he could show the relationship between Arabic language and Hadith terminology.

In this thesis, I tried to exam al-Suyûtî's book titled "al-Muzhir" in terms of content and methods and show the importance of work in Arabic language field. I also tried to illustrate the characteristics of the work style along with writing the topics related to the language under different titles.

Keywords: al-Suyûtî, al-Muzhir, Content, Methods.

GİRİŞ

Arap dilinin kaidelerini tespit çalışmaları, ilk zamanlarda genel kurallar manzumesi nahiv olarak karşımıza çıkmakla birlikte, tespit edilen bu kaideler bir bütün halinde, h. I. asrın ortalarından h. II. asrın sonlarına kadar devam etmiştir. Bu kurallar manzumesi, h. III. asrın başlarından itibaren sarf ve nahiv olarak ayrı mütalaa edilmeye başlanmış ve her iki alanda da müstakil çalışmalar ortaya konulmuştur. Yani nahvin içinden sarf da bir gramer dalı olarak tezahür etmiş ve müstakil hale gelmiş, Basra ve Kufe dil bilginleri bu ilmin gelişmesinde ve tesisinde büyük çabalar sarf etmişlerdir.

Suyûtî'nin mezkûr eseri fikhü'l-luga, lügat rivayeti ve sarf ile ilgili dil konularını içermektedir. Suyûtî "*el-Muzhir fî 'ulûmi'l-luga ve envâ'ihâ*" isimli eserinde Arap dilindeki mühim konulara temas etmiş, lügat rivayeti ve eleştirisinde bulunmuş ve bu konuya dair mevzuları anlatırken dil bilginlerinin fikir ve görüşlerini zikrederek "*el-Muzhir*" gibi muazzam bir kitapta toplamıştır. Suyûtî, eseri kendine has yöntemle yazmış ve Arap dili alanında bizlere bilgiler ve önerilerde bulunmuştur.

Suyûtî'nin "*el-Muzhir fî 'ulûmi'l-luga ve envâ'ihâ* isimli eserinin içerik ve metot açısından incelenmesi" adlı çalışmamızda Suyûtî'nin mezkûr eserini, eserin kapsamı, dil konularıyla ilgili arz ettiği bilgileri ve eserde izlediği kendine özgü yöntemini incelemeye ve tezimizde çalışmaya gayret gösterdik.

Bu bağlamda, Suyûtî'nin hayatı ve ilmi şahsiyeti, konu edindiği dil konuları, eserinde kullandığı yöntem, eserin âlimler tarafından değerlendirilmesi ve Arap dili alanındaki yeri ve önemi gibi konuları mülahaza ettik.

- **Araştırmanın konusu ve önemi:**

Araştırmamızda Suyûtî'nin "*el-Muzhir fî 'ulûmi'l-luga ve envâ'ihâ*" isimli eserini içerik ve metot açısından çalıştık. Ayrıca, Arap sözlük bilimi ve metodolojisi ile Arap lengüistiği ve fikhü'l-luga konusunda önemli bilgiler arz ettiğini sunmaya çalıştık. Arap dili ve fikhü'l-luga'da eserin işgal ettiği yeri göstermek için kitabın içerdiği konuların ve kitapta izlenen genel metodun incelenmesi açısından araştırmamız önem arz etmektedir.

- **Araştırmanın amacı:**

Çalışmamızdan esas amacımız, Suyûtî'nin mezkûr eserini içerik ve metot açısından incelemek, müellifin ve eserinin Arap dili alanındaki önemini açıklamaktır. Arap diline dair yazılmış eserler içerisinde *el-Muzhir* lügat rivayeti ve eleştirisi, kendine has üslubunun olması açısından konu ile ilgili önce çalışılmış diğer eserlerden (el-Hafl b. Ahmed el-Ferâhidî'nin (ö.170/786) *Kitâbu'l-'ayn*, İbn Cinnî'nin (ö.392/1002) *el-Cemhere*, Fârâbî'nin (ö.870/950) *Dîvânû'l-Edeb* vb.) seçilmektedir. Bildiğimiz gibi, Suyûtî, Arap dilinin yanı sıra birçok ilimlerin, özellikle de hadis ilminin mahir bilicisi olmuştur. *el-Muzhir*'i incelediğimiz zaman müellifin dil içerikli kitabını hadis terimlerini kullanarak konulara temas ettiğini, açıkladığını görüyoruz.

- **Araştırmanın metodu:**

Araştırılan konu kadar araştırma yöntemi de çok önemlidir. Zira yöntem yanlış olursa konudan çıkarılmak istenen sonuca ulaşılamaz, hedeflenen amaç elde edilemez. Bu noktada biz de ilmi çalışmalarda izlenmesi gereken yöntemleri ortaya koyan dokümanlardan faydalandık.

Araştırmamız üç bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Birinci bölümde Suyûtî'nin hayatı ve ilmi şahsiyetine temas ettik. İkinci bölümde ise Suyûtî'nin "*el-Muzhir*" isimli eserinin kapsamı, eserin içerdiği bölümleri ele almış ve örneklerle konuları açıklamaya ve esas fikre temas etmeye gayret ettik. Üçüncü bölümde ise Suyûtî'nin mezkûr eserinde izlediği genel metodu açıkladık ve eseri âlimler tarafından genel değerlendirmeye tabi tutarak kendi değerlendirmemizi de yapmaya gayret ettik. Araştırmamızın sonuç kısmında ise eserin konusu ve üslubuna göre Arap dili ve fikhü'l-luga açısından önemini bir kez daha ortaya koyduk. Kitabın bu açıdan araştırmacılar için büyük katkı sağlayacağını düşündüğümüzden tez konusu olarak çalıştık.

BÖLÜM 1: SUYÛTÎ'NİN HAYATI VE İLMİ ŞAHSİYETİ

1.1. Hayatı.

1.1.1. İsmi ve Nesebi.

Suyûtî aslen Mısırlı değildir. Babası, atalarının Fârisi veya doğulu olduğunu söylemiştir. Suyûtî bu bilgiye dayanarak, ailesinin kullandığı bir diğer nisbe olan “el-Hudayri” den hareketle, ailesinin Bağdat’ın mahallelerinden biri olan el-Hudayriyye’den gelmiş olabileceğini düşünmüştür. Abdurrahman isminin verilmesine gelince ise ona bu ismi babası vermiştir. Suyûtî’nin bildirdiğine göre bu ismin ona verilmesinin birçok nedenleri vardır. Bunların arasında Rahman isminin Allaha en sevimli isimlerden olduğu, İsrail Meleği ve Ebû Bekir es-Sıddîk’ın oğlunun isminin de böyle olduğunu Suyûtî söylemiştir.¹

Lakabı Celâleddindir.² Bu lakabı ona babası vermiştir. Künyesi ise “Ebu’l-Fazl”dır. Bu künyeyi ona İzzeddin Ahmed b. İbrâhim el-Kenâni el-Hanbeli (ö.876/1471) vermiştir.³

Suyûtî’nin ailesine dair bilgileri de yine kendisinden öğreniyoruz. O, ailesinin Asyot’un önemli ailelerinden biri olduğunu söyler ve bu konuda çeşitli bilgiler verir. Ailesinin bazı fertlerinin kadılık ve muhtesiplik mevkiinde bulunmasının yanı sıra aile içerisinde zengin tacirlerin varlığından da bahseder. Hatta bunlardan birinin Emir Şeyhu’nun (ö.758/1357) dostu olduğunu ve bir medrese inşa ettirip vakfettiğini bildirir.

Suyûtî, babasından bahsederken ilmi yönüne dikkat çekmekte, onu imam ve allâme olarak tavsif etmektedir. Babası Kemâleddin’in Asyot’ta doğduğunu, orada yetiştiğini ve yine orada kadılık görevi yürüttüğünü söylemektedir. Kemâleddin, ilim tahsili için Kahire’ye gittikten sonra yoğun bir mesai sarfetmiş, devrin meşhur hocalarının birçoğundan ders okumuş, İbn Tulun (Tolon) Câmii’nin vaizliğini yapmış, Şeyhûniyye ve diğer medreselerde fıkıh dersi vermiştir.⁴ Suyûtî’nin annesi hakkında pek fazla bilgimiz yoktur. Sehavi, Suyûtî’nin annesinin bir Türk cariye olduğunu yazar. Ama

¹ Şükrü Özen, **Mezheplerin Doğuşu ve İctihad Tartışması**, İstanbul: Beyazıt, Pınar Yayınları, 2003, s.160.

² Celâleddin es-Suyûtî, **el-Muzhir fî ‘ulumi’l-luga ve envâ’ihâ**, thk. Muhammed Câd el-Mevla; Muhammed Ebu’l-Fazl İbrâhim ve Ali Muhammed el-Becâvî, 3. Basım, Kahire: Mektebetu dâru’t-Turâs, 2008, c.1, s. 31.

³ Suyûtî, **el-Muzhir**, c.1, s.31; el-Gazzî, **el-Kevâkibü’s-Sâ’ira**, c.1, s.227.

⁴ Muhammed b. Muhammed el-Gazzî, **el-Kevâkibü’s-Sâ’ira**, c.1, s.227-228.

aralarındaki husûmet ve münakaşaları göz önünde tutarsak bu bilgiyi ihtiyatla karşılamak gerekir.

1.1.2. Doğumu ve Çocukluğu.

İmam es-Suyûtî (ö.911/1505) h.849 yılı Recep ayının ilk gecesinde Mısır'da doğmuştur.⁵ Bu tarihi ise Suyûtî kendisi bildirmiştir. El-Ayderûsî'nin nakil ettiğine göre Suyûtî'nin babası annesini kitap getirmesi için göndermiş ve doğum orada gerçekleşmiştir. Bu sebepten ona “İbnu'l-Kutup” lakabı da verilmiştir.⁶

Suyûtî'nin babası fıkıh ilimlerine sahip biri olmuştur. Suyûtî kendisi babasını “el İmamı'l-Allâme” diye nitelendirir. Suyûtî, “*et-Tehaddüsü bi-ni'metillâh*” kitabında bir bölümü babasının fetvalarına ayırmıştır. Babası Ebû Bekir Muhammed b. Ebî Bekir Kemâleddin'in h. 855 senesinde vefat ettiğini bildirir.⁷ Buna göre yaklaşık beş buçuk yaşında iken öksüz kaldığı anlaşılmaktadır. Fakat babası, çocuğunun yetiştirilmesi için gerekli parayı bırakmış ve bazı arkadaşlarını çocuğunun himayesi için vazifelendirmiştir. Suyûtî'nin hasımlarından biri olan Burhâneddin b. el-Kerakî (ö.853/1449), Kemâleddin'in öğrencilerinden birinin, küçük çocuğu (Suyûtî'yi) kendi evinde, kendi parasıyla yetiştirdiğini iddia eder, ancak Suyûtî, bu iddiaya şöyle cevap vermiştir: “Bahsi geçen şahıs beni himaye edenlerden biriydi ve babamın benim için bıraktığı paradan kullanırdı. Her ay annemden bu iş için ihtiyacı kadar parayı alırdı, harcanan para onun cebinden çıkmazdı. Ben babamın bize miras bıraktığı evde, annem tarafından büyütüldüm. Himaye edenlerden hiçbiri beni kendi evine almadı ve aynı zamanda onların parasına hiç ihtiyaç duymadım. Benimle ilgilenenlerin başında büyük Şeyh Kemâleddin b. el-Hümmam (ö.861/1456) gelir. Bahsi geçen kişi ona danışmadan hiçbir harekette bulunmazdı.”⁸

Suyûtî'nin kardeş ve çocuklarının vefat tarihlerini kendisinin kayıtlarından göre bilsek de, onların isimlerini maalesef vermemiştir.

⁵ el-Gazzî, *el-Kevâkibü's-Sâ'ira*, c.1, s.227; Suyûtî, *et-Tehaddüs bi ni'metillâh*, thk: Yazabis Mari Sartin, Kudus, el-Metba'atu'l-'Arabiyyetu'l-Hadisetu, s.32; Abdülkadir Karahan, “*Süyûtî*”, MEB İ.A, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1993, c.11, s.258.

⁶ el-Ayderûsî, *Târîhu'n-nûri's-Sâfir*, t.y, s.54; İyâd Hâlid et-Tebbâ', *el-İmamı'l Hâfiz Celâleddin es-Suyûtî Me'lemetu'l-'ulûmi'l-İslâmiyye*, Dimeşk: Dâru'l-Kalem, 1996, s.29.

⁷ Suyûtî, *et-Tehaddüs bi ni'metillâh*, s.236.

⁸ Suyûtî, *et-Tehaddüs bi ni'metillâh*, s.236

Suyûtî'nin hamileri arasında Muhibbuddin b. Musayfih (ö.863/1458), Celâleddin Muhammed b. Ahmed el-Mahalli (ö.864/1460), Şehâbeddin et-Tabbah da yer alır.⁹

1.1.3. Yaşadığı Dönem.

Suyûtî'nin yaşadığı dönemde Mısır'ı Memluklar yönetmektedir. H.656 yılında Moğolların eliyle Bağdat'ın yıkılmasından sonra Abbasi hilafetinin gölgesi altında Mısır'ı idare eden memluklar da tarih açısından iki kısma ayrılmaktadır: Behriyye ve Cerakese Memlukları.¹⁰

İlmi faaliyetler açısından zengin bir ortamda yetişen Suyûtî ilim merkezlerinin çeşitliliğinden ve fazlalığından istifade etmiştir. Onun yaşadığı dönemde ilmî merkezler üç başlıkta mütalaa edilmektedir: Medreseler, Tekkeler (Hânkâh el-Havânîk) ve Câmiler (Câmiler, bugünkü Üniversiteler olarak düşünülebilir. Zira ilk dönemlerden beri Müslümanlara göre Câmileri inşa etmedeki amaç sadece oralarda namaz kılmak değildi. Bu inşa faaliyeti ilmî ve siyasi ihtiyaçları gidermeye yönelik amaçları da ihtiva etmekteydi. Nitekim bu câmilerden pek çoğu çeşitli ilmî faaliyetlere şahitlik etmiştir.¹¹)

Medreselerin başında Selahaddin Eyyubi'nin inşa ettirdiği Salahiyye Medresesi gelmektedir. Hasan b. Nasır Medresesi de bu dönemde faal medreselerdendir.

Amr b. As'ın (ö.43/664) inşa ettirdiği Câmiu Amr b. el-As diye meşhur olan külliye, sadece bir mescit değil, üniversite nitelikli bir eğitim kurumu fonksiyonunu icra etmektedir. İbn Tolon ve Ezher de bu türün meşhur örneklerindendir. Memlukların bu çalkantılı dönemdeki iktidar mücadeleleri sultanların çok çabuk değişmesi sonucunu doğurmuştur. Nitekim Süyûtî Memluk sultanlarından on üç tanesinin iktidar dönemine şahit olmuştur. Bu sultanların çoğu ilme, âlime sevgiyle yanaşmış ve bu yolda iktisadi ve idari imkânların sağladığı kadar mescit, medrese ve diğer ilim ocakları inşa ettirmişlerdir. Bu devrin özelliklerinden biri birçok ilim sahalarıyla uğraşan çeşitli ailelerin yetişmesi ve bu aile içerisinde Eskalani, Bâkî, Bekai gibi şahısların çıkmasıydı. Bu devrin âlimlerini daha yakından tanımak için İbnü'l 'Îmâd el-Hanbeli'nin (ö.1089/1679) “Şezâratü'z-zeheb fî ahbâr men zeheb” isimli kitabına

⁹ Suyûtî, *et-Tehaddüs bi ni'metillâh*, s. 10.

¹⁰ Suyûtî, *et-Tehaddüs bi ni'metillâh*, s. 10.

¹¹ Tâhir Süleyman Hamûde, *Celâluddîn es-Suyûtî 'asruhû ve hayâtuhû*, Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmiyye, 1989, s. 66.

bakılmalıdır. Tekkeler, daha çok tasavvuf gönüllülerinin merkezleri olmakla birlikte ilmi faaliyetlere de katkı sağlayan mekânlardandır. Bunlar arasında özellikle Şeyhûniyye ve Baybarsiyye hankahları meşhurdur.

Bu devrin toplum hayatını inceledikte ise insanların mal ve maddiyat açısından hiç de iyi yaşamadığı, fakirliğin hâkim sürdüğü, hayâ ve korkunun insanlardan uzaklaştığı, kim ne isterse yapabildiği bir devir olarak görüyoruz.

1.1.4. Vefatı.

Suyûtî sol kolunda beliren büyük bir şişlik sebebiyle 12 Cemaziyülevvel 911/11 Ekim 1505'te hastalanmış, bir hafta Razvada'ki evinde hasta yatmış, 19 Cemaziyülevvel 911/18 Ekim 1505'te Cuma günü vefat etmiştir. Vefat ettiğinde 61 yaşındaydı. Suyûtî'nin son nefesini vermeden önce Yasin suresini okuduğu söylenir.¹²

Cenaze namazı Ravzada'ki Ebanki câmiinde Cuma namazı sonrasında kılınmıştır. Öğrencisi Şazzâli'nin söylediğine göre cenaze namazına o kadar çok adam gelmiştir ki, birçok insanın onun tabutuna dahi dokunması mümkün olmamıştır. Vefatı büyük bir üzüntüye sebep olmuştur. Bu, aynı zamanda ne kadar seviliyor olduğunun da bir göstergesidir. Hatta yaşarken ona haset ve düşmanlık edenler dahi mezarını ziyaret etmekten geri durmamışlardır. Suyûtî, Kahire'de Bâbü'l-Karefe yakınındaki Kûsün kabristanına, babasının yanına defnedilmiştir.¹³

¹² el-Ayderûsî, *Târîhu'n-nûri's-Sâfir*, s.51-52; el-Gazzî, *el-Kevâkibü's-Sâ'ira*, Beyrut: Daru'l Kutubu'l İlmiyye, 1997, c.1, s.231.

¹³ el-Gazzî, *el-Kevâkibü's-Sâ'ira*, c.1, s.231; İyâd Hâlid, *Me'lemetu'l-'ulûmi'l-İslamiyye*, s. 437.

1.2. İlmi Şahsiyeti.

1.2.1. Öğrenim Hayatı.

İslami ilimlerin hemen her alanında eser veren, Arapça en fazla eser vücuda getiren müelliflerden biri, belki de birincisi¹⁴ olan Suyûtî'nin bu birikime ulaşmasında şüphesiz almış olduğu tahsilin büyük payı vardır.

Suyûtî, daha küçük yaşta, babası onu kendisinin hocalık yaptığı Şeyhu Câmîi'nin karşısındaki Şeyhûniyye Medresesi'ne götürürdü.¹⁵ Burada âlim Zeyneddin Rıdvan'ın ve Şafîî fakih Siraceddin Ömer b. İsa el-Ververî'nin derslerini dinlerdi. Suyûtî, üç yaşındayken babasıyla birlikte, sonradan İbn Hacer el-Askalâni (ö.852/1449) olduğunu tahmin ettiği yaşlı bir hocanın meclisine gittiğinden bahseder. Daha sonra o gün yanlarında olan Şemseddin Muhammed el-Münavi'den, bu hocanın İbn Hacer el-Askalâni olduğunu doğrular. Meclislerde neden bahsedildiğini anlayamayacak yaşta olsa da Suyûtî, İbn Hacer ve Zeyneddin Rıdvan'ı hocaları arasına dâhil eder.¹⁶

O, babası vefat ettiğinde Tahrim suresine kadar Kur'ân-ı Kerîm'i hıfz etmişti. Babasının ölümünden sonra aralarında Kemâleddin b. el-Hümam'ın (ö.861/1456) da yer aldığı aile dostları tarafından himaye edilmiş ve onların ihtimam ve gayretleri ile tahsiline devam etmiştir.¹⁷ Sekiz yaşına gelmeden hıfzını tamamlayan Suyûtî, daha sonra ahkâm hadisleriyle ilgili Abdulgâni el-Makdîsi'nin (ö.600/1203) *Umdetü'l-Ahkâm'ını*, Şafîî fıkında İmam Nevevi'nin (ö.676/1277) *Minhacü't-tâlibin'ini* ve usul-i fıkhıta Beydâvi'nin (ö.685/1286) *Minhac'ını*, nahivde İbn Malik'in (ö.672/1274) *Elfiyye'sini* ezberlemiştir¹⁸.

Hocalığa başlaması, hocası Bulkîni'nin onun İslami ilimlere vukufuna kanaat getirip İcâzet vermesi üzerine olmuştur. Suyûtî, kendisinin kaleme aldığı *et-Teheddüs bi-ni'metillâh* isimli hal tercümesinde hocalığa başlamasını şöyle anlatır: “Şeyhimiz Şeyhülislam Alemuddin el-Bulkîni bana İcâzet verdiğinde, kendisinden dersi okutmak için izin istedim ve ilk derse adet olduğu üzere kendisinin de teşrif etmesini rica ettim.

¹⁴ Abdullah Karahan, “Süyûtî”, MEB İ.A., İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1993, c.11, s. 258-263.

¹⁵ Suyûtî, *et-Tehaddüs bi ni'metillâh*, s. 50.

¹⁶ Suyûtî, *et-Tehaddüs bi ni'metillâh*, s. 45, 50.

¹⁷ İbnü'l-İmâd el-Hanbelî, *Şezerâtu'z-zeheb fi ahbar men zeheb*, thk: Mahmud Arnavuti, Beyrut: Dâru İbn Kesir, c.10, s. 75.

¹⁸ Suyûtî, *et-Tehaddüs bi ni'metillâh*, s. 236; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtu'z-zeheb*, c. 10, s. 75.

Beni kırmadı ve gelebileceği günün tarihini verdi. Fetih suresinin ilk ayetleriyle ilgili meselelere dair o dönemdeki ilmi yeterliliğim nispetinde bir metin telif etti. Şeyhimizin babasının, ağabeyinin ve kendisinin de Amr b. As câmiindeki Haşabiyye derslerinde yapa geldiği üzere, İmam Şâfii'nin (ö.204/820) (r.a) *Risâle*'sinin mukaddimesini teberrüken metne mezkûr ettim. Yakınlarıma, dersime Şeyhulislam'ın teşrif edeceğini bildirdim. Ancak beni kiskanalar buna inanmadı. İmam Şâfii'nin türbesini ziyaret ettim ve muvaffak olmam için onunla Allah'a tevessül ettim. Hicri 867 senesinin Zilkade ayının dokuzuncu gününde (26 Temmuz 1463) Şeyhülislam Alemuddin el-Bulkîni, oğlu, üvey oğlu, kadı vekilleri ile birlikte pek çok âlim, talebe ve hatta hasetçilerim ve düşmanlarım camiye doldurdu.¹⁹

Hadis imla meclisleri konusundaki girişimleri de hocalığının dikkat çekici yanlarındandır. Kendisi bu hususu şöyle ifade etmektedir: “Hadis imla meclisleri Hafız İbn Hacer'in vefatının ardından yirmi senelik bir kesintiye uğramıştı. Hicri 872 senesinde İbn Tolon medresesinde bu meclisleri ben başlattım.”²⁰

Hadis metinleri, senetleri, garîbu'l-hadis, ricâl ilmi ve hüküm istinbatı yönünden zamanının en önde gelen âlimlerinden olan Suyûtî iki yüz bin hadis ezberlemiştir.²¹ Kendisi hadis alanındaki birikimini şöyle ifade etmektedir: “İki yüz bin hadis ezberledim. Daha fazlasını bulsaydım onu da ezberlerdim. Ama yeryüzünde bu miktardan fazlası olmamalı.”²²

Suyûtî'nin ilk dönemlerde bazı kitaplarını okuduğu mantık ilmi hakkında, sonradan kanaatinin nasıl değiştiğini “*Kitâbu't-tehaddüs*”teki açıklamalarından²³ yola çıkarak şöyle anlatabiliriz: Suyûtî ilk dönemlerde bir müddet mantık ile ilgilenmiş, İsağoji ve Şerhi'ni hocası Şemseddin Hanefî'den okumuş, ancak daha sonra mantık ile uğraşan bazı hocaların şer'i ilimlerden nasipsiz olduğunu görünce mantıktan soğumuş, bu hususta İbn Salah (ö.643/1245) gibi bazı âlimlerin mantığın haram olduğuna dair görüşlerine muttali olduktan sonra ise artık mantığı tamamen terk etmiş ve “*el-Ğaysu'l-muğdik fî tahrîmi'l-mantık*” isimli mantıkla iştilalin haram olduğuna dair bir eser

¹⁹ Suyûtî, *et-Tehaddüs bi ni'metillâh*, s. 239–240.

²⁰ Şa'rânî, Ebû Abdurrahman Abdülvehhâb b. Ahmed b. Ali el-Mısri, *et-Tabakâtu's-Sugrâ*, thk: Ahmed Abdurrahim Sayih; Tefîg Ali, 1.Basım, Kahire: Mektebetü Sekafeti Diniyye, 2005 , s. 9.

²¹ Suyûtî, *et-Tehaddüs bi ni'metillâh*, s. 205; İbnü'l İmâd, *Şezerâtu'z-Zeheb*, c.10, s. 76; Abdullah Karahan, “*Süyûtî*”, MEB İ.A, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1993, c. 11, s. 259.

²² İbnü'l İmâd, *Şezerâtu'z-Zeheb*, c. 10, s. 76.

²³ Suyûtî, *et-Tehaddüs bi ni'metillâh*, s. 241-242.

kaleme almıştır. Bu ilimden uzaklaşınca, kendi ifadesiyle ilimlerin en şerefli olan hadis ilminde uzmanlaşmıştır: “Allah Teâla (c.c) bu ilmin yerine bana ilimlerin en şerefli hadis ilminde âlim olmayı nasip etti” demiştir.²⁴ Suyûtî bu ifadesiyle aynı zamanda hadis ilmine karşı düşkünlüğünü ortaya koymuştur. Ona göre hadis, ilimlerin en şerefli olanıdır. Hac farızasını ifasında, fıkıh ilminde hocası Bulkîni'nin, hadis ilminde ise İbn Hacer'in seviyesine ulaşabilmek niyetiyle zezem içmesi onun hangi ilim dallarına daha çok düşkün olduğunu ve hangi âlimleri kendisine örnek aldığını göstermektedir.

Suyûtî, birçok ilimde önemli mertebelere ulaşmış ve devrinin önde gelen âlimleri arasında yer almıştır. Şevkânî (ö.1250/1834), *el-Bedru't-tali'* isimli eserinde: “Tüm ilimlerde zirveye çıktı, akranlarını geçti ve şöhreti yayıldı. Hadis'te *el-Câmi'u's-Sağîr* ve *el-Câmiu'l-Kebîr* gibi eserler, Tefsir'de *ed-Dürrü'l-Mensur*, Kur'ân ilimlerine dair *el-İtkân fi 'Ulûmi'l-Kur'ân* gibi kitaplar yazdı. Her daldaki eserleri güvenilir. Kendisi, bütün İslam coğrafyasında güneş gibi olmuştur”²⁵ diyerek onun ilmi yetkinliğine dikkat çekmiştir. O, Tefsir, Hadis, Fıkıh, Nahiv, Meâni, Beyan ve Bedi' olmak üzere yedi ilimde mütebahhir/derin bilgi sahibi olduğunu söyler.²⁶ Suyûtî, Fıkıh ilmi haricinde çağdaşı âlimlerle birlikte hocalarının da ilmi seviyesini aştığını, ancak fıkıhta hocası Bulkîni'nin seviyesine ulaşamadığını bildirmiştir.²⁷

1.2.2. Hocaları.

Kişinin ilmî şahsiyetini oluşturan en önemli unsurlardan biri hiç şüphesiz hocalarıdır. Suyûtî de ilmi birikimini, çok kıymetli hocalardan ders alarak elde etmiştir. Farklı ilim dallarında kendilerinden İcâzet aldığı hocalarının sayısının altı yüze vardığını söyleyen Suyûtî, hadis ilminde kendilerinden okuduğu ya da kendisine İcâzet veren önemli hocalarının isimlerini zikretmiş ve bunların sayısı 195'e ulaşmıştır.²⁸ Suyûtî hocalarının tanıtımı ile ilgili birkaç eser telif etmiştir. Kendisine ait olan *Mu'cemu's-şuyûhi'l-Kebîr (Hâtibu leyl ve Cârifu seyl)*²⁹ ve *el-Mu'cemu's-Sağîr (el-Münteka)* adlı eserlerini sırf

²⁴ Suyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, thk: Ebû Fadl İbrahim, 1.Basım, Mısır: Dâru ihyâi kutubu'l-arabiyye, c.1, s. 339.

²⁵ Şevkânî, Muhammed b. Ali, *el-Bedru't-tâli'*, Kahire: Dâru'l-Kitâbu'l-İslâm, c. 1, s. 229.

²⁶ Suyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, c. 1, s. 338; Sehâvî, *ed-Dav'ul-lâmi'*, Beyrut: Daru'l-cil, c. 4, s. 67; Mustafa eş-Şek'a, *Celâluddîn es-Süyûtî*, Mısır: Matbaatü Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve Evlâdühü, 1981, s. 61.

²⁷ Suyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, c. 1, s. 338; eş-Şek'a, *Celâluddîn es-Süyûtî*, s. 62.

²⁸ Suyûtî, *et-Tehaddüs bi ni'metillâh*, s. 39-42, s. 241-242; İyâd Hâlid, *Me'lemetu'l-'ulûmi'l-İslamiyye*, s.146-147.

²⁹ Suyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, s.344.

hocalarını tanıtmak amacıyla kaleme almıştır. Hacı Halife *el-Mu‘cemi’l-Kebîr* hakkında bahsederken bu kitabın Suyûtî’nin hocalarının isminin geçtiği büyük hacimli ciltten oluşmuş bir kitap olduğunu belirtir.³⁰ Bu kitapta Suyûtî 600 – e yakın hocasının ismini vermiştir.³¹ Sonra ise kitabı ihtisar etmiş ve kitabında bulunan bazı hocalarını ayıklamış, yeni bir ciltte isimlerini vermiştir. Bu küçük cilt ise *el-Mu‘cemu’s-Sağîr* (El-Muntaka) diye bilinmektedir. Bizim bilmediğimiz bir şey ise Suyûtî’nin *el-Muncemu fi’l-Mu‘cemi* adlı eserinin onun yeni bir kitabı, yoksa *el-Muntaka*’nın ta kendisi olması meselesidir. Tercihe bakılırsa bu kitabın ayrıca bir cilt olduğu görüşü daha isabetli görünmektedir.³² *Et-Teheddüsü bi-ni‘metillâh* kitabında 130 hocasının ismini vermiş, bu hocaların ise hepsinin yüksek ilim sahibi olduklarını söylemiştir.

Suyûtî’nin hocaları arasında erkek hocalarla beraber kadın hocaların da olduğunu görmekteyiz. Yukarıda isimlerini verdiğimiz iki kitapta 204 hocasının ismi geçiyor ki, bunların da 42-sini kadın hocalar oluşturuyor. Suyûtî *el-Muncemu fi’l-Mu‘cem* isimli eserinde 195 hocasının ismini zikretmiştir. Bu hocaların bizzat yanında bulunmuş ve onlardan ders dinlemiştir. Onların arasında bulunan Kâfiyeci, Şumunni, Şarimesâhi, Bulkîni, Münavi ve diğerleri var ki, bu hocaların Suyûtî’nin ilmi şahsiyetine büyük katkıları olmuş ve onun bir bilim adamı olarak yetişmesinde çok emekleri geçmiştir.³³

Bu eserler günümüzde mevcut olduğu için hocalarının hepsini tanıtmamızın gerekli olmadığını düşünüyoruz. Haddizatında çalışmamızın amacı ve hacminin sınırlılığı da bunu gerektirmektedir. İhtiyaç halinde söz konusu iki esere başvurmak suretiyle hocaları hakkında bilgi alınabileceğini hatırlatmakla yetinip hocalarından ön plana çıkan birkaç tanesini tanıtmaya çalışacağız.

1. Şemsüddin el-Hanefî (ö.867/1462): Suyûtî, bu hocasından daha ziyade onun uzmanlık alanları olan dil, mantık ve kelam alanlarında istifade etmiştir.³⁴
2. Alemüddîn el-Bulkîni (ö.869/1464): Birçok âlim yetiştiren Bulkîni ailesindedir. 791/1389’da Kâhire’de doğmuştur. Zamanındaki fakihlerin imamı, Şam, Hicaz ve Mısır’da Şâfi mezhebinin en önemli temsilcisidir. Kadî’l-

³⁰ Hacı Halife, *Keşfü’z-Zunûn ‘an asami’l-Kutub ve’l-Funun*, Beyrut: Dâru ihyai’t-turâsi’l-arabiyyi, c.2, s.1735.

³¹ Suyûtî, *et-Teheddüsü bi ni‘metillâh*, s. 43

³² Suyûtî, *el-Muncemu fi’l-Mu‘cemi*, thk: İbrahim Bacis, 1.Basım, Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1415 h., s. 20.

³³ Suyûtî, *el-Muncemu fi’l-Mu‘cemi*, s. 45-90.

³⁴ İyâd Hâlid, *Me‘lemetu’l-‘ulûmi’l-İslâmiyye*, s.59.

Kudatlık görevinde bulunmuştur.³⁵ Küçük yaşta Kur'ân-ı Kerîm'i, fıkıh, fıkıh usulü ve nahivle ilgili bazı temel eserleri ezberlemiştir. Babasından ve ağabeyi Abdurrahman'dan fıkıh, İzzeddin b. Cemaat'dan fıkıh usulü, Veliyyüddin İbnü'l-İraki ve İbn Hacer el-Askalâni'den hadis, Şemseddin eş-Şattânuffî'den nahiv okumuştur. Miladi 1412'de hacca gitmiştir.³⁶

3. Şerefüddin el-Münavi (ö.871/1466): Şâfi mezhebinin önemli âlimlerindedir. Suyûtî, kadılık görevinde de bulunan bu hocasından daha çok fıkıh ve tefsir alanında istifade etmiştir.³⁷

4. Takiyyüddin eş-Şumunni (ö.872/1467): Dört sene derslerinde devam ettiği bu hocadan tefsir, hadis ve dil gibi alanlarda istifade etmiştir. Birçok telif eseri bulunmaktadır.³⁸

5. Muhyiddin el-Kâfiyeci (ö.879/1474): Suyûtî'ye on dört sene boyunca hocalık yapmıştır. Yüzden fazla eser telif etmiştir. Tefsir, hadis, fıkıh usulü ve belagat alanlarında Suyûtî'nin hocasıdır. İkinci babam dediği hocasıdır.³⁹

6. Seyfüddin el-Hanefî ö.(881/1476): Suyûtî'nin en son vefat eden hocasıdır. Onun ölümünden sonra artık ciddi manada hoca talebe ilişkisi yaşadığı başka birisi olmamıştır.

7. Yukarıda sayılanların dışında Celâleddin el-Mahalli (ö.864/1459), Şihâbüddin eş-Şarmesahi (ö.865/1460), İzzeddin el-Kinâni (ö.876/1461), Şemsüddin es-Sirami (ö.866/1461), Fahreddin Osman b. Abdullah (ö.877/1462), İzzeddin el-Mikati (ö.876/1461) ve Şemsüddin el-Bani'yi (ö.885/1480) de hocaları olarak zikretmek olur.

³⁵ Tâhir Süleyman, *Celâluddîn es-Suyûtî 'asruhü ve hayâtuhü*, s. 99.

³⁶ Uzunpostalcı Mustafa, "*Bulkînî*", *DİA*, İstanbul, 1992, c.11, s. 411-412.

³⁷ İyâd Halid, *Me'lemetu'l-'ulûmi'l-İslâmiyye*, s.64.

³⁸ Tâhir Süleyman, *Celâluddîn es-Suyûtî 'asruhü ve hayâtuhü*, s. 99.

³⁹ Suyûtî, *Buğyetü'l-vuât fi tabakâti'l-Lüğaviyyîn ve'n-Nühât*, 2.Basım, Daru'l-fikr, 1979, c.1, s.118; Özkan Hâlit, "*Suyûtî*", *DİA*, İstanbul, 2010, c.38, s. 188.

1.2.3. Talebeleri.

Suyûtî'nin hayatı ve eserlerine dair son dönemlerde kaleme alınmış en hacimli ve en değerli eserlerden birinin sahibi olan İyâd Hâlid et-Tabbâ', "tabakat", "terâcim" ve "fehâris" kitaplarında yaptığı araştırmalar sonucunda Suyûtî'nin 48 talebesini tespit edebildiğini söylemektedir.⁴⁰ Bu, bildiğimiz kadarıyla Suyûtî'nin talebelerine dair tespit edilen en yüksek rakamdır. Ancak yaşadığı dönemde şöhreti bölgesinin çok ötelere ulaşmış Suyûtî gibi bir şahsiyetin bütün talebelerinin bu sayıdan ibaret olduğunu düşünmek büyük bir yanlış olacaktır.

Biz aşağıda, tespit edilen listedeki bütün talebelerini yazmak yerine, özellikle meşhur olmuş birkaçının isimlerini vermekle yetineceğiz.⁴¹

1. Şemsüddin Muhammed b. Yusuf b. Ali eş-Şami es-Salihi ed-Dımaşki (ö.942/1535): "*es-Siretü 'ş-Şamiyye*" sahibidir.
2. Abdulkadir b. Muhammed eş-Şazeli (ö.935/1528): "*Behcetü 'l-abidin*" isimli eserinde hocası Suyûtî'nin hayatını anlatmıştır.
3. Şemsüddin Ebu'l-Hasen Muhammed b. Ali ed-Dâvûdi el-Mısri eş-Şâfi (ö.945/1538): "*Tabakatu 'l-müfessirîn*", "*ez-Zeyl ala Tabakati 'ş-Şafiiyye li 's-Sübi*" ve "*Tercemetü 'l-Hâfızı 's-Suyûtî*" eserlerinin sahibidir. Ahmed b. Tani Şihab b. Ebi'l-Emir el-İyasi el-Hanefi⁴²: Suyûtî, bu talebesini erdemli, Sâlih parlak bir muhaddis olarak vasıflandırmaktadır.
4. Ömer b. Ahmed b. Ali eş-Şemma' el-Halebi eş-Şâfi: Fakih muhaddistir. "Mevridü 'z-zam'an fî şuabi 'l-iman" ve bunun özeti olarak da "*Tenbîhü 'l-vesnan ila şuabi 'l-iman*" eserlerini kaleme almıştır. Ayrıca Nevevi'nin "*er-Ravda*" isimli eserini özetlemiştir.
5. Muhammed b. Abdurrahman b. Ali ed-Deyba' eş-Şeybâni el-Abderi ez-Zebidi eş-Şâfi (ö.944/1537): "*Teysiru 'l-vusûl ila câmi 'l-usûl*", "*Misbahu 'l-mişkat*" ve "*Temyzü 't-tayyib mine 'l-habis*" eserlerinin sahibidir.

⁴⁰ İyâd Hâlid, *Me'lemetu 'l-'ulûmi 'l-İslâmiyye*, s. 409.

⁴¹ İyâd Hâlid, *Me'lemetu 'l-'ulûmi 'l-İslâmiyye*, s.48-69.

⁴² Bedi es-Seyyid, *el-İmamü 'l-Hâfız Celâluddîn es-Suyûtî ve cuhûduhü fi 'l hadis ve 'ulûmuhi*, 1.Basım, Dimeşk: Dâru Kuteybe, 1994, s. 170-173.

6. Muhammed b. Abdulaziz b. Ömer b. et-Takiy b. Fehd el-Haşimi el-Mekki (ö.912/1506): Cârullah b. Fehd olarak meşhur olmuştur. “*et-Tuhfetü'l-latife fî binâi'l-Mescidi'l-Haram ve'l-Ka'beti's-Şerife*”, “*Tuhfetü'l-letâif fî fadâili İbn Abbas ve Vecc ve't-Taiif*” ve “*ez-Zeyl alâ Tabakâti'l-huffaz li'z Zehebi*” eserlerinin sahibidir.

7. Muhammed b. Ali b. Muhammed (ö.953/1546): İbn Tulun ed-Dimeşki es-Salihi el-Hanefi ismiyle meşhur olmuştur. Hadis, Tarih, Terâcim ve Şam mekânları hakkında 746 eseri vardır. “*el-Kalaidü'l-cevheriyye fî târihi's-Salihiyye*” eserinin sahibidir.

1.2.4. Eserleri.

Hicri IX.-X. asrın önemli âlimlerinden olan Suyûtî'nin eserlerinin sayısı, oldukça fazladır. İslami ilimler ve dil alanı başta olmak üzere neredeyse her alanda çalışmaları bulunmaktadır. Kendisi özellikle yedi alanda uzmanlığının bulunduğunu söylemektedir⁴³.

Suyûtî'nin eserlerinin, çoğunun uzun araştırmalar sonucu olarak kaleme alınmış telif eserler olmaktan ziyade çeşitli kaynaklardan seçmeler yapmak suretiyle derlenmiş eserler olduğu⁴⁴ yönünde eleştiriler vardır. Sözelimi Suyûtî'den pek de hoşlanmayan çağdaşlarından Sehavi (ö.902/1496), onun Mahmûdiye kütüphanesi ve diğer kütüphanelerden, önceki devirlere ait birçok nadir eser üzerinde küçük değişiklikler yaparak bunları kendisine mal ettiğini belirtmek suretiyle bu tutumunu küçümsemektedir.⁴⁵ Abdülvehhab Abdullatif, Suyûtî gibi velut bir müellifin bu kadar eseri derlemesinin doğal olduğunu ve bunu ilmî hayatının ilk devresinde yaptığını; ikinci devresinde daha ziyade kendi eserlerini telif ettiğini söylemektedir.⁴⁶

Eser telifi alanındaki hızı ve yoğun çalışması, talebeleri tarafından bize nakledilmiş, bir günde üç risale kaleme aldığı, aynı zamanda hadis imlasına ve problemlere cevap

⁴³ Suyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, c. 1, s. 338.

⁴⁴ Abdullah Karahan, “Süyûtî”, MEB İ.A, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1993, c. 11, s. 260.

⁴⁵ Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi*, c. 4, s. 66; Karahan, “Süyûtî”, c.11, s. 260.

⁴⁶ Suyûtî, *Tedribü'r-râvî fî şerhi Takrîbü'n-Nevâvî*, thk: Abdülvehhâb Abdullatif, Dâru İhyâi's-sünneti'n-nebeviyyeti, 1979, s.15.

vermeye devam ettiği bildirilmiştir.⁴⁷ Bu bilgiler bize eserlerinin bir kısmının derleme olduğunu göstermekle birlikte bu eserlerinin faydadan hâli olduğu düşünülemez.

Telif ettiği eserlerin sayısı hakkında değişik rakamlar verilmektedir. Suyûtî önceki dönemlerde telif ettiği *Hüsnü'l-muhâdara*'da kendi eserlerini üç yüz olarak vermektedir.⁴⁸ Şevkânî, Suyûtî'nin eserlerinin sayısının üç yüzü aşkın,⁴⁹ İbnü'l-İmad (ö.1089/1679) beş yüzü aşkın olduğunu⁵⁰, Zirikli ise altı yüz eser telif ettiğini⁵¹ söylemektedir.

Ancak son dönemde yapılan çalışmalarda Suyûtî'ye ait eserlerin sayısı mezkûr rakamların çok üzerindedir. Kuveyt'te basılan *Delîlü mahtûtâtî's-Suyûtî* adlı eserde telif eserlerinin sayısı dokuz yüz seksen bir olarak tespit edilmiş, bu eserlerin yazma nüshalarının bulunduğu yerler zikredilmiş, ayrıca basılmış olanlarının basım yer ve tarihleri gösterilmiştir.⁵² Son olarak değerli araştırmacı İyâd Hâlid et-Tabbâ' Suyûtî'nin hayatına tahsis ettiği biyografide yaklaşık 1.200 eser ismi vermiştir.⁵³

Müellif, kendi eserlerini Kur'ân ilimleri (Tefsir ve Kıraat), Hadis, Fıkıh, Dil bilgisi, Usul, Beyan, Tasavvuf, Tarih ve Edebiyat olmak üzere altı grupta mütalaa etmiştir.⁵⁴

Suyûtî, Tefsir ve Kur'ân ilimlerinde de devrinin bu ilimlerdeki ilim sahiplerinden hiç de geri kalmamış, derin Kur'ân ve Tefsir ilmiyle çok meşhurlaşmıştır. Hayatımızın bu gününde bile Suyûtî'nin eserleri kaynakça olarak kullanılmaktadır. Suyûtî, yedi ilimde kendisine Allah'tan vergi verildiğini ve bunun için de bu ilimlerde derin zekâ sahibi olduğunu bizzat kendisi söyler. Ayrıca, Şer'i hükümler, Peygamber hadisleri ve Arap dili ilminde ise hatta içtihat rütbesine yetiştiğini söylemiştir.⁵⁵ Böylece, Suyûtî'ye Kur'ân ilimlerinde büyük hizmet yapması için Fıkıh, Hadis, Arap dili ve Belagat ilminde kâmilleşme, yüksek zekâyâ erme ve geniş düşünce sahibi olma yeteneği verilmiştir.

⁴⁷ İbnü'l-İmad, *Şezerâtu'z-Zeheb*, c. 10, s. 76.

⁴⁸ Suyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, c.1, s. 338.

⁴⁹ Şevkânî, *el-Bedru't-tâli*, c. 1, s. 231.

⁵⁰ İbnü'l-İmad, *Şezerâtu'z-Zeheb*, c. 10, s. 76.

⁵¹ Zirikli, *el-A'lâm*, 15. Basım, Beyrut: Dâru'l-İlim li'l-meleyin, 2002, c.3, s. 301.

⁵² Ahmed el-Haznedâr ve Muhammed İbrâhim eş-Şeybânî, *Delîlü mahtûtâtî's-Suyûtî ve emâkinu vucûdihâ*, Küveyt: Mektebetu İbn Teymiyye, 1983, s. 29-282.

⁵³ İyâd Hâlid, *Me'lemetu'l-'ulûmi'l-İslâmiyye*, s.309-405.

⁵⁴ Suyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, c. 1, s. 339-344.

⁵⁵ İyâd Hâlid, *Me'lemetu'l-'ulûmi'l-İslâmiyye*, s.109.

Suyûtî'nin Kur'ân ilimlerinden olan Tefsir ilmine dair bazı eserlerinin ismini belirtelim:

1. El-İtkân fî 'ulûmi'l-Kur'ân.
2. Tercümânü'l- Kur'ân.
3. Tefsîrû'l-Celâleyn.
4. Katfü'l-ezhar fî keşfi'l-esrâr. (Esrârü't-tenzîl)
5. Kebtü'l-akrân fî ketbi'l-Kur'ân.
6. Ed-Dürrü'n-nesîr fî kırâ'ati İbn Kesîr.
7. Mîzânü'l-ma'dele fî şe'ni'l-besmele.
8. Tabakâtü'l-müfessirîn.

Suyûtî'nin eserlerine baktığımızda onun çoğu zaman bir kitabından ya bir kitap çıkardığını, ya da bir eser telif ettiğini görüyoruz. Böyle ki, *تناسق الدرر في تناسب الايات* "تناسق الدرر في تناسب الايات تو" kitabının bir özeti "قطف الازهار في كشف الاسرار" eseri "السور" kitabının bir özeti.

Suyûtî, "ترجمان القرآن في التفسير المسند" isimli büyük bir kitap yazmış ve bu kitapta Haffâz'ın "sihah", "sunen", "mu'cem", "mesânid" ve "cüzler"de etmiş olduğu rivayetleri toplamıştır. Bundan başka Taberi, Abdurrazzak, Râzî gibi diğer tefsir âlimlerinin de rivayetlerini kitabında bulundurmıştır.

Suyûtî, hocası Celâleddin el-Mahallî'nin "Tefsiru'l-celâleyn" isimli tefsirini tamamlamıştır. O şöyle ki, Bakara suresinin başından İsrâ suresinin sonuna kadar tefsir etmiştir. Kur'ân'ın tefsiri zamanı kullandığı metodu incelediğimiz zaman, Suyûtî'nin ilk önce ayet ve ayet ile ilgili rivayetleri kitabına aldığını, sonra ise diğer tefsir âlimlerinin görüşlerini açıkladığını görmekteyiz.

Suyûtî, Hadis ilmine de vâkıf olmuş ve bu mevzuda birçok sayıda eser telif etmiştir. Suyûtî'nin hadis hocalarının sayısı yüz doksan beş civarında olduğu bilinmektedir.⁵⁶ Suyûtî, hadis hocalarının sayısı hakkında bir yerde şöyle söylemiştir: "Bana Mısır, Hicaz ve Halep şehirlerinden hadis âlimleri İcâzet verdi ve kendisinden hadis

⁵⁶ İyâd Hâlid, *Me'lemetu'l-'ulûmi'l-İslâmiyye*, s.146.

duyduğum, bana İcâzet vermiş muhaddislerin sayısını bir kitapta topladım ve bu isimlerin sayısı altı yüz'e yaklaşıktır.”

Hadis ilmine dair bilinen bazı eserlerinin isimlerini vermekte fayda vardır diye düşünüyoruz:

1. El-Câmi‘u’l-kebîr.

Cem‘ul-cevami‘ diye de bilinir. Hadis toplusudur. Eserin muhtesarı ise el-Câmi‘s-sağîr min ehâdîsi’l-beşîrdir.

2. Et-Tevşîh ‘âlâ câmi‘is-sahîh.

Bu eser ise “ hadis şerhleri ”ne dair bir eserdir.

3. E‘zebu’l-menâhil fî hadîsin men gale enâ ‘âlim fehuva câhil.

Bu eser ise belli bir hadisin araştırılması veya aynı hadisin şerhi niteliğindedir.

4. El-muntekâ min el-mustedreki âlâ es-Sahîheyni li el-hâkim.

Bu eser ise hadis kitaplarının kısaltmaları veya özetleri niteliğinde bir kitaptır.

5. Elfiye fî mustalahi’l-hadis.

Bu eser ise hadisin ıstılahı kavramlarını kendisinde toplayan bir kitaptır.

Şimdi ise Suyûtî’nin Arap diline dair telif etmiş olduğu bazı eser isimlerini vermek istiyoruz. Bildiğimiz gibi, Suyûtî kendisini Arap dili ve Nahiv konusunda müçtehit imamlardan biri olarak görmüştür. Mısır’da İbn Hişamdan sonra Suyûtî’den daha bilgili olmamıştır. Suyûtî, Arap dili ve Nahiv kitaplarını tasnif etmekle şeri‘ ilimlerde daha da ilerlemiş ve yüksek bilgiye sahip olmuştur. Böylece, onun *el-Muzhir fî ‘ulûmi’l-luga* kitabına baktığımızda, mütevatir, âhâd, mürsel, munkatı, efrat vb. konulardan bahsettiğini görüyoruz. Bu konular ise hadis ilmine ait konular ve ıstılahlardır. Arap diline ait yazdığı eserlerin hepsinin ismini yazma imkânımız olmadığı için, bazılarının isimlerini vermekle yetindik:

1. El-Muzhir fî ‘ulûmi’l-luga ve envâ‘ihâ.

2. El-Ehbâru’l-merviyye fî sebebi vad‘i’l-Arabiyye.

3. El-İfsâhu fî esmâ'î'n-Nikâh.
4. Et-Tezîlîlu ve' t-teznîbu âlâ nihâyeti'l-Ğarîb.
5. Lem'atu'l-Îrâk fî'l-İştikâk.
6. 'Unvânu'd-dîvâni fî esmâi'l-Heyvân.

Süyûtî'nin daha çok özen gösterdiği ve derin bilgiye sahip olduğu diğer dil alanı ise nahiv olmuştur.⁵⁷ Nahiv eserlerinin bazıları ise şunlardır:

1. El-Eşbâh ve'n-nazâ'ir fî'n-nahv.

Aslında bu konu daha önce fakihlerin eser verdikleri bir alandır. Süyûtî'nin aynı adla fıkıh ilminde de eseri bulunmaktadır. Bu eseri telif ederken Tâceddin es-Sübki'nin fıkıh ilmine dair *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir* eserini örnek almıştır.⁵⁸ Bu eser *el-Nahviye* adlı zeyli ile birlikte Haydarabat'ta 4 cilt halinde basılmıştır. Müellif bu eserin malzemesini dil bilginlerinin hayat ve eserlerine ait olan malumat ile birlikte 1463 den beri toplamıştı.⁵⁹

2. El-İktirâh fî usulî'n-nahv.

Süyûtî'nin bu eseri nahiv usulüne önemli bir katkı niteliğindedir. Kendisinin de belirttiği üzere o, bu çalışmasıyla söz konusu ilmi yeniden düzenleyerek daha sistematik ve kapsamlı hale getirmiştir. Bazı araştırmacılardan farklı olarak nahiv ilmi usulünü ilk ortaya koyan kimse olduğunu iddia etmemiş, sadece bu eserinde sergilediği düzenleme, temellendirme ve bölümlenmenin ilk defa kendisi tarafından uygulandığını belirtmiştir. Bu eserinde kaynakları titizlikle seçmiş, aktardığı bilgileri ustalıkla kullanmış ve telifini yeni bir tarzda ortaya koymuştur.⁶⁰

3. Tuhfetu'l-ğarîb fî'l-keîâmî âlâ meğniyyi'l-Lebîb.
4. El-Behcetu'l-merdiyyetu fî şerhi elfiyeti ibn Mâlik.

⁵⁷ İyâd Hâlid, *Me'lemetu'l-'ulûmi'l-İslâmiyye*, s. 208.

⁵⁸ Sedat Şensoy, “Süyûtî”, DİA, İstanbul, 2010, c.38, s.201.

⁵⁹ Abdullah Karahan, “Süyûtî”, MEB İ.A, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1993, c. 11, s. 262.

⁶⁰ Sedat Şensoy, “Süyûtî”, DİA, İstanbul, 2010, c.38, s.201.

5. Cem‘u’l-cevâmi‘ fi’n-Nahv.

Onun bu eseri bazı ilâve ve düzenlemelerle İbn Mâlik’in *et-Teshîl* ve Ebû Hayyân’ın *İrtişâfü’l-d-darab* adlı eserlerinin özeti mahiyetindedir.⁶¹

6. Hâşiyetu âlâ Muğnî.

7. Risâletun fi i‘râbi du‘ai’l-Kunût.

8. Es-Silsiletu’l-mûşihetu fi ‘ulûmi’l-‘Arabiyye.

el-Cüveyni’nin fıkıh ilmine dair *es-Silsile*’sini (*Silsiletu’l-vâsil*) esas kabul etmiştir.⁶²

9. Es-Seyfu’s-sakîl fi hevâşî ibn ‘Akîl.

10. Şerhu şevâhidi’l-Muğni.

11. El-Matâli‘u’s-Se‘îde fi şerhi’l-Ferîde.

12. Muhteseru’l-Elfiye ve Dekâikihâ.

13. Heme‘u’l-Hevâmi‘ fi şerhi cem‘i’l-Cevâmi‘.⁶³

Belagat ve belagatin Meâni, Beyan ve Bedi‘ gibi ilim alanlarında da Suyûtî’nin eserleri vardır. Bulabildiğimiz eserleri ise şunlardır.⁶⁴

1. El-İfsâhu âlâ telhîsul-Miftâh.

2. El-Cem‘u ve’t-tefrîku fi envâi’l-Bedi‘i.

3. Tehrîcu ebyâti’t-Telhîs.

4. Şerhu ebyâti telhîsi’l-Miftâh.

Suyûtî’nin, Dil, Nahiv, Sarf ve Belagat ilimlerindeki hususi melekesi ve bilgisi ona kelim, ibare ve kelimeleri kendi meram ve isteğine göre kullanmasına hizmet

⁶¹ Sedat Şensoy, “Süyûtî”, DİA, İstanbul, 2010, c.38, s.202.

⁶² Sedat Şensoy, “Süyûtî”, DİA, İstanbul, 2010, c.38, s.202.

⁶³ Bu eserden nusha olarak Dâru’l-Kutub’da 328 sahîfa olarak bulunmaktadır, ayrıca Bkz. Hemûde’nin **Celâleddin es-Suyûtî**, s.325.

⁶⁴ el-Haznedar ve eş-Şeybânî, **Delîlü mahtûtâtî’s-Suyûtî ve emâkinu vucûdihâ**, s.29-282.

göstermiştir. Böylece, onun “Hüküm”, “Makam ve “Ehbâri-ş-Şuara” gibi konularda birçok risaleleri vardır. Edebiyata dair eserlerinden:

1. Hadîkatu'l-Edîb ve tarîgatul'Erîb.
2. Dîvânu's-Suyûtî.⁶⁵

Hacı Halifenin söylediğine göre, Suyûtî'nin şiir divanı da vardır. Fakat maalesef bu eser zamanımıza dek ulaşamamış, kayıp olmuştur.⁶⁶

1. El-Ezhâru fîmâ 'akadehu'ş-Şu'arâû mine'l-Âsâr.
2. El-Muhâdarât ve'l-Muhâvarât.
3. En-Nazmu'l-bedî' fî medhi'ş-Şifâ'i.
4. Nuzhetu'l-culesâ fî eş'âri'n-Nisâ.

Kısa ve nasihat tipli olan bu hikâyelerin sayısı otuz civarındadır. Bu hikâyelerin şerhi ve toplanmasına ustat Samir Mahmud Durubi özen göstermiş ve “*Celâleddin es-Süyûtî'nin hikâyeleri*” ismiyle Beyrut'ta 1989 yılında (1409h.) iki ciltli kitap olarak bastırmıştır.⁶⁷

1.2.5. Hakkında Yapılmış Çalışmalar.

Suyûtî, hakkında en çok çalışma yapılan, İslami ilimlerin hemen her sahasında eser yazmış büyük âlimlerden biridir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla hayatı, eserleri ve farklı disiplinlerdeki uzmanlık yönleriyle ilgili müstakil olarak şu çalışmalar yapılmıştır:

1. Celâleddin es-Suyûtî (ö.911/1505), *Kitâbu't-teheddusi bi ni'metillah, el-Hey'etu'l-Amme li kusuri's-Sekâfe*, 2003. Bu eser Suyûtî'nin kendisi hakkında kaleme alınmış bir otobiyografidir.
2. Şeyh Abdulkadir eş-Şazeli (ö.934/1528), *Behcetü'l-Abidin bi tercemeti Hafızı'l-'asri Celâleddin es-Suyûtî*, Matbuati Mecmail Lügati el-Arabiyyeti bi Dimeşk, 1419/1998. Bu da talebesi Abdulkadir Şazeli'nin hocasının hayatına tahsis ettiği bir biyografi çalışmasıdır.

⁶⁵ İyâd Hâlid, *Me'lemetu'l-'ulûmi'İslâmiyye*, s.212.

⁶⁶ Hacı Halife, *Keşfü'z-Zunûn 'an asami'l-Kutub ve'l-Funun*, c.2, s.793; İyâd Hâlid, *Me'lemetu'l-'ulûmi'İslâmiyye*, s. 255.

⁶⁷ İyâd Hâlid, *Me'lemetu'l-'ulûmi'İslâmiyye*, s.213.

3. Sa'di Ebû Ceyb⁶⁸, *Hayâtu Celâliddin es-Suyûtî ma'a'l-ilmi mine'l-mehdiile'l-Lahd*, Dâru Menâhil, Birinci baskı 1413/1993.
4. İyâd Hâlid et-Tabba'⁶⁹, *el-İmamü'l-hâfiz Celâliddin es-Suyûtî ma'lemetu'l-'ulûmi'l-İslâmiyye*, Dâru Kalem, Dimeşk, Birinci Baskı, 1417/1996.
5. Ahmed eş-Şerkâvi İkbâl (1927-2000), *Mektebetü Celâliddin es-Suyûtî*, Daru Mağrib, Rabat, 1997.
6. Ali b. Ahmed b. el-Hımsî, *Fihrisü müellefati's-Suyûtî*.
7. Ahmed el-Haznedar ve Muhammed İbrahim eş-Şeybâni⁷⁰, *Delîlü mahtûtâti's-Suyûtî ve emâkinu vucûdihâ*.
8. Nasır b. Suud b. Abdullah Selame, *Mu'cemu müellefâti's-Suyûtî el-mahtûtâ*, Mektebetü el-Melik Fehd el-Vataniyye, Riyad, 1417/1996.
9. Heyet, *el-İmam Celâleddin es-Suyûtî Fakihen ve Luğaviyyen ve Muhaddisen ve Müctehiden, el-Munazzamatu-l-İslâmiyye li't-terbiyyetin ve'l-'ulûmi ve's-Sekâfe*, Daru Takrib Beyne Mezâhibi'l-İslâmiyye.
10. Bedi es-Seyyid el-Lehhâm⁷¹, *el-İmamü'l-Hâfiz Celâleddin es-Suyûtî ve Cuhûduhu fi'l-hadîs ve 'ulûmihi*, Dâru Kuteybe, Dimeşk, 1415/1994.

⁶⁸ Se'di Ebû Ceyb 1932 yılında Dimeşk'te doğmuştur. Şam üniversitesinde Şeriat ve Hukuk ilminde icazet almıştır. Şiir, edebiyat ve ilmle meşkuldur. “Mervan bin Muhammed ve esbâbu sukûti'd-devleti'l-Emeviyye”, “el-Kâmûsu'l-fikhiyyu lügaten ve istilâhen”, “Dirâsetun fi menheci'l-islâmi's-siyâsiyyi” gibi eserleri vardır.

⁶⁹ İyâd Hâlid et-Tebbâ' Dimeşk'te 01.01.1962 yılında doğmuş ve orada da tahsil almıştır. 1983 yılında Esad kütüphanesi kurulandan beri çeşitli fazifelerde çalışmıştır. Sonra Birleşik Arap Emirlikleri'nin Dubai şehrine taşınmış ve orada Kültür ve Miras Cuma el-Mâcid merkezinde Tedarik bölümünün başkanı olarak çalışmıştır. Sonra ise ülkesine İslam fethi Enstitüsü'nde kütüphane ve bilgi yönetmeni ve Kültür Bakanlığı uzman olarak döndü. Kütüphane ve Dokümantasyon Derneği, Arap Kütüphaneleri ve Bilgiler Federasyonu, Orta Doğu'da kütüphanecilerin European Society (Uluslararası Malcolm) üyesidir.

⁷⁰ Şeybâni Küveytlidir. İmam, hatip ve meşhur sire ve usuli din âlimidir. Arap dünyasında tanınmış âlimlerden biridir. 1987 yılında Jabriye'de El yazmaları merkezini kurmuştur. Fransa'da Uluslararası Arşif derneği, Arap Devletleri Federasyonu'nda Arap mirasının korunması Ortak Komisyonu üyesidir.

⁷¹ Bedi' b. Muhammed Şerif es-Seyyid el-Lehhâm 03.09.1959 yılında Dimeşk'te doğmuştur. Dimeşk Üniversitesi ti", “İlahiyat Fakültesi Kur'an İlimleri ve Hadis bölümü'nde Yardımcı Doçenttir. 2013'ten beri Suriye Arap Cumhuriyeti Yardımlaşma ve Zekat Fonu Genel Başkanıdır.

11. Kureşî Abbas Denderâvî⁷², *Edebü's-Suyûtî*.
12. Abdul'âl Sâlim Mekram, *Celâleddines-Suyûtî ve eseruhu fi'd-dirâseti'l-lügaviyye*, Müessetu Risâle, Birinci baskı, 1409/1989
13. Tâhir Süleyman Hamûde⁷³, *Celâleddin es-Suyûtî – 'asruhu ve hayatuhu ve asaruhu ve cuhûduhu fi'd-dersi'l-lügavi*, Mektebu İslami, Birinci baskı, 1410/1989.
14. Mustafa eş-Şek'a (1917-2011), *Celâleddin es-Suyûtî-Mesîretuhu'l-İlmiyye ve mebâhisuhu'l-Lugaviyye*, Şeriketu Mektebeti ve Matbaati Mustafa babi el-Halebi, 1401/1981.
15. Ahmed Emin Mustafa (1914-1997), *Fennü-l-makam beyne'l-Bedi ve'l-Hariri ve's-Suyûtî*, 1991.
16. Muhammed Yusuf eş-Şorbaci, *el-İmamu's-Suyûtî ve cuhûduhu fi'ulûmi'l-Belâga*.
17. Dr. Necah bint. Ahmed ez-Zihar⁷⁴, *Müellefâtu's-Suyûtî fi 'ilmi'l-Belâga*.

⁷² Kureşî Abbas Denderâvî Abdulat el-Hattâb 09.21.1958 yılında Mısır'da doğmuştur. Gana'da Guney Vadi Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Arap Dili Bölümü hocasıdır. Önce asistan, sonra ise öğretmen olmuştur. 1990 yılında Doktora bitirmiştir. İlk mekalesi ise Doktora mekalesidir ve bu ise şimdiye kadar Fakültenin bütün bölümlerinde tartışılıyor. Yüksek Lisans ve Doktora tezleri ister Üniversite ve ister Üniversite dışında tartışılan ve saygı duyulan tezlerdir. Hiç bir zaman vatanını terk etmemiş, vatandan uzakta çalışmayı kabul etmemiştir. Meşhur eserleri : “ Edebu's-Suyûtî”, “İnan Nâtifi”, “Me'âlimu'n-nekdi el-edebi'l-mu'âsir”, “ Târîhu turâsi Se'îd Mısır el-E'lâ” ve başkaları bulunmaktadır.

⁷³ Prof. Dr.Tâhir Süleyman Hamûde İskenderiyye Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arap Dili Bölümü Dil ve Gramer Çalışmaları hocasıdır. 21.02.1944 yılında Buheyre'de doğmuştur. İskenderiyye Üniversitesi Edebiyat Fakültesini bitirmiş ve mezkur bölümde Yüksek Lisans ve Doktora yapmıştır. Mühim ilmi eserlerinden “ Tahkîku kitâbu Matâli'i'l-'ilmiyye”, “ İbn Cevziyye: Cuhûdetun fi'd-dersi'l-lugaviyyi”, “ Celâluddin es-Suyûtî:'asruhû ve hayâtuhû ve cuhûduhû fi'd-dersi'l-lugaviyyi”, ilmi risâlelerinden ise “ Esâlibu'l-'atfi'l-Kur'ân el-Kerîm”, “el-Mef'ûlu'l-mutlak fi'l-Kur'âni'l-Kerîm” ve diğerlerinin ismini zikretmek mümkündür. Halen Arap dili bölümünde hoca olarak çalışıyor ve fakat hastalığa uğramış olduğundan kendisine Allah'tan şifa dileriz.

⁷⁴ Neccâh bint. Ahmed Abdulkerim ez-Zihâr Cidde'de doğmuştur. Halen Medine şehrinde yaşıyor. Lisans eğitimini Mekke'de İlahiyat Fakültesinde Arap Dili Bölümünde almıştır. Yüksek lisansı ise Mekke'de Ummu'l-Gura Üniversitesi Arap Dili Fakültesi Arap Dili ve Belagati bölümünde okumuştur.(1403 h.) Medine'de Tayyibah Üniversitesi'nde Doçenttir. Eserlerinden : “eş-Şevâhidu's-Şi'riyye fi kitâbi delâili-l-'icâzi li's-Şeyhi Abdulkahir el-Curcânî”, “Cuhûdu'l-İmamu Celâluddin es-Suyûtî”, “ Va mâzâ be'de sukûti Emrikâ” ve birçok başka neşrolunmuş ve olunmamış eserleri bulunmaktadır.

18. Adnan Muhammed Selman⁷⁵, *es-Suyûtî en-nahvi*, Dâru Risâle, Bağdat 1976.
19. İsam Fehmi Ebû Garbiyye, *Üsûlu'n-nahv 'inde's-Suyûtî beyne'n-Nazariyye ve't-Tatbîk*, Hey'etu'l Mısriyye Amme li'l Kitâb, Kâhire, 1425/2005.
20. Abdulhafız Ferğali el-Karni (1925-2013), *el-Hâfız Celâleddin es-Suyûtî-İmamu'l-muctehidin ve'l-Muceddidin*, Hey'etu'l Mısriyye Amme li'l Kitâb, 1990.
21. Dr. Muhammed Celâl Ebu el-Futûh eş-Şeref, *Celâleddin es-Suyûtî-Menhecuhu ve ârâuhu'l-Kelâmiyye*, Dâru'l Nahdati'l Arabiyye.
22. Muhammed b. Hasan b. Akil Musa eş-Şerif⁷⁶, *İcâzu'l-Kur'âni'l-Kerîm beyne'l-İmami's-Suyûtî ve'l-'Ulemâ*, Dâru'l Endelüs Hadra, 1417/1997.
23. Süleyman Molla İbrahimoğlu⁷⁷, *Celâleddin es-Suyûtî* ve surelerin başıyla sonu arasındaki münasebet ile ilgili “*Merâsidu'l-metalî fi't-tenâsübi'l-Mekati ve'l-Metalî*” isimli eseri, Dernekpazarı Köyleri Kültür ve Dayanışma Vakfı, İstanbul, 1994.

⁷⁵ Adnan Muhammed Selman 1932 yılında İrak'ta Enbar vilayetinde doğmuştur. Ömrünün elli yılını öğretim ve eğitime adanmıştır. Bağdat Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde okumuştur. İrak Parlamentosu'nun üyesidir. 1965 yılında Kahire Üniversitesinde Edebiyat Fakültesi'nden Yüksek Lisans mezunu olmuştur. 1969 yılında ise Arap dili bölümünden Doktora mezunu olmuştur. 18 yaşından beri İhvan el-Musulimin hareketindedir. Davet ve İrşad için ülke ve ülke dışında hizmetleri vardır. Mekke'de İlahiyat bölümünde de çalışmıştır. 1994 yılında İrak'tan Urdun'a gitmiş ve 2003 yılında geri dönmüştür. İrak Parlamentosu geçmiş millet vekilidir. İrak Halk Kongresini tesis ve başkanlık etmiştir.

⁷⁶ Muhammed Musa eş-Şerif davetçi, imam, üniversite hocası ve yazardır. Arap Dili alanında eserler telif etmiş ve eserleriyle Arapçaya yüksek katkı sağlamış dilcilerdendir. 1961 yılında Cidde'de doğmuştur. Aslan ise Medine'dendir. Nesebi Peygamber (s.a) hazretlerine kadar ulaşıyor. Suudi Arabistan Hava Yolları uçak komutanı çalışıyor. 1996 yılında Umm Al-Gura Üniversitesi İlahiyat fakültesi Hadis bölümünden Doktora mezunu olmuştur. Şâtibi ve Durra kirâatlerinden icâzeti vardır. Kahire Tarih Araştırmaları Merkezi başkanıdır. Sünni Âlimler Birliği Derneği Yönetim Kurulu üyesidir. Eserlerinden “ Hayâu'n-nisâi 'ismeten ve zineten”, “es-Sebât”, “el-Himme tarigun ilâ Gimme”, “et-Tegârîbu ve et-Te'âyîşu”, “el-Mercî'a ş-Şer'iyye”, “Hasâisu'l-İbâdetu 'inde es-Sehâbe ve âli'l-Beyt” ve diğer eserlerinin ismini zikretmek mümkündür.

⁷⁷ 1960 Türkiye (Trabzon, Çaykara) doğumlu Prof. Dr. Süleyman Mollaibrahimoğlu, Rize Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde Temel İslam Bilimleri Bölümü Tefsir Anabilim Dalı öğretim üyesi olarak görev yapmıştır.. Mollaibrahimoğlu, Dekan Yardımcılığı, Fakülte Yönetim Kurulu Üyeliği, Fakülte Kurulu Üyeliği ve Üniversite Yönetim Kurulu Üyeliği görevlerinde de bulunmuştur. Halen ise Prof. Dr. Süleyman Mollaibrahimoğlu Rize Üniversitesi İlahiyat Fakültesi dekanıdır. “Muhammed b. Ali el-Udfuvî (ö.388/998) ve Tefsirdeki Metodu”, “Kurân İlimleri Sahasında Neşredilen Eserler (1923-1992) ve Yapılan Tezler”, “Celâlüddin es-Suyûtî ve Merâsidü'l-metalî fi tenâsübi'l-mekati ve'l-metalî İsimli Eseri” (Tahkik ve Tercümesi), “Kur'ân Mesaj Süleymaniye'den Hutbeler”, “Yazma Eserler Terminolojisi”, “Tefsir Notları” gibi mühim eser ve mekaleleri vardır.

BÖLÜM 2: SUYÛTÎ'NİN EL- MUZHİR İSİMLİ ESERİ

2.1. Kitabın Tanıtımı.

Celâleddin es-Suyûtî'nin (ö.911/1505) “*el-Muzhir fî ‘ulûmi’l-luga ve envâ‘ihâ*” isimli eseri âlimler ve Arapça öğrenenler için mühim kitaplardan biri olarak bilinmektedir. Kitap ihtiva ettiği meseleler, dil konuları ve aynı zamanda Arap dili gelişme tarihinin tetkiki açısından önem arz etmektedir. Suyûtî kitabında dilin oluşması ve lafızların inkişafı konusundaki âlimlerin fikir ve görüşlerini de toplamıştır.

Kitapta kullanılan bazı kelimeler çok az kullanılmalarından dolayı ayrıca şerhe ihtiyac duyulmaktadır. Bunun için de kitabı yeni neşre hazırlayan müellifler dil ve edebiyat kitaplarının en meşhurlarına müracaat etmişlerdir. Suyûtî de bu kitaplardan eserini telif ederken istifadede bulunmuştur. Bu kitapların sayısı 1680 dir ve ikinci cildin sonunda verilmiştir.⁷⁸

Müellif bu eserde Arap ve Arap olmayan dilbilginlerinin hazırladıkları lügatlardan bolca kullanmış, onlardan çok sayıda iktibaslar getirmiştir. Onların içerisinde İbn Düreyd'in (ö.321/933) “*el-Cemhere*”, İbn Fâris'in (ö.395/1004) “*el-Mucmel*” gibi eserleri, Türk asıllı kabul edilen Ebû Nasir İsmâîl b. Hammad el-Cevherî'nin (ö.400/1009) “*Tacu’l-Luga ve sıhahu’l-‘Arabiyye*”, Hatip et-Tebrizi'nin (ö.502/1109) “*Tehzîbü islâhi’l-Mantık*”, Cerullah Mahmut b. Ömer ez-Ez-Zemahşerî'nin (ö.538/1143) “*Esasu’l-belâğa*”, Mahmud ez-Zencâni'nin (ö.656/1258) “*es-Sihâh*”a yazdığı şerhi, İbn Menzur diye bilinen Cemâleddin Muhammed b. Mukrem'in (ö.711/1312) “*Lisânu’l-‘arab*”, Mecdudî Ebû Tâhir b.Yakub el-Firuzabâdi'nin (ö.816/1414) “*el-Kâmûsu’l-Muhit*” gibi eserleri, aynı zamanda Ebû Hasan el-Kisâî (ö.189/805), Ebû Zekeriyâ el-Ferrâ (ö.207/822), el-Esmâî (ö.216/831), İshâk b. Beşîr (ö.285/898), İmam el-Harameyn (ö.478/1085), İlkiyâ el-Herrâsî (ö.504/1110), İbn Asâkir (ö.571/1176), Fahreddin er-Râzi (ö.606/1209), ez-Zerkeşî (ö.794/1392) ve diğer âlimlerin Arapçaya ait yazdıkları araştırmalarından örnekler vardır. Bu müelliflerden birçoğu tarih, hadis ve tefsir âlimleridir.

Müellif dil ili ilgili zikr olunan bu kitaplardan çok malumat toplamış, fakat bazı ifadeleri kısaltmıştır.

⁷⁸ Suyûtî, *el-Muzhir*, c.1.s. 551.

Kitap üç kez aynı şekilde neşrolunmuştur. Nasr el-Hûrîni'nin tashihiyle yayımlanan eserin (Bulak, 1865) daha sonra çok sayıda baskısı ve ilmî neşri gerçekleştirilmiştir.⁷⁹ İkinci neşir *Seadet* matbaası tarafından yapılmıştır. Sonuncu neşir ise Kahire'de *Sabih* matbaası tarafından gerçekleştirilmiş ve Mâ'al-'Aynayn tarafından da Simâr el-Muzhir başlığıyla manzum hale getirilmiştir.⁸⁰

2.2. Eserin Muhtevası.

Tam adı *el-Muzhir fî 'ulûmi'l-luga ve envâi'hâ* olup Arap sözlük bilimi ve metodolijisiyle Arap lengüistiği ve fikhü-l-luga konusunda kapsamlı ve derli toplu ilk eserdir.⁸¹ Ayrıca lugavî malzemenin rivayeti ve eleştirisi hususunda hadis âlimlerinin usulünü ve terminolojisini teorik ve pratik düzlemde uygulayan ilk telifidir. Suyûtî'den önce bazı âlimlerin bu sahadaki çalışmaları sınırlı ve dağınıktır. İbn Cinnî (ö.321/933) *el-Hasâis*'inde münferit rivayetler, lügatçılarla râvilerin hataları, lügat râvilerinde sıdk, adalet ve sikalık şartlarına dair bazı esaslar; Kemâleddin el-Enbârî (ö.577/1181) de *Luma'u'l-edille fî usûli'n-Nahv*'inde lügatta mütevâtir ve âhâd rivayetlerle bunların şartları, mürsel ve meçhul rivayetler, çelişen rivayetler arasında tercih ve lügat rivayetinde icâze meseleleri hakkında bazı bilgiler vermiştir. *el-Muzhir*'de ise lügat rivayeti ve eleştirisi konusunda zengin örneklerle birlikte gelişmiş bir yöntem ilk defa ortaya konulmuştur. Suyûtî önsözünde bir giriş mahiyetinde olmak üzere İbn Fâris'in (ö.395/1004) *es-Sâhibî fî fikhi'l-Luga*'sının mukaddimesini aynen aktarmıştır.

Elli bölümden oluşan eserde sekiz bölüm isnat, on üç bölüm lafız, on üç bölüm anlam, beş bölüm yapıları veya anlamları incelik taşıyan kelimeler (letâif, mûlah), bir bölüm çeşitli isim ve fiil vezinleri, isimlerin müfred-tesniye-cem', müzekker-müennes şekilleri bakımından özellik taşıyan farklı vezinleri, benzer durumların fiillerdeki kullanışları (eşbâh ve nezâir), sekiz bölüm lügat bilimiyle ilgilenecek kişinin göz önünde bulunduracağı ilkelerle bilmesi gereken hususlar, bir bölüm Araplarda şiirin başlangıcı, meşhur şairler, bir bölüm de Araplar'ın hatalarıyla ilgili konulara ayrılmıştır.

⁷⁹ Süleyman Tülücü, "Muzhir", DİA, İstanbul, 2006, c.32, s.251.

⁸⁰ Abdullah Karahan, "Süyûtî", MEB İ.A, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1993, c. 11, s. 262.

⁸¹ Tülücü, "Muzhir", DİA, İstanbul, 2006, c.32, s. 251.

2.2.1. Eserdeki Dil Konuları.

Suyûtî'nin eserinde incelediği konulara geçmeden önce dil ile ilgili aşağıdaki bilgileri vermenin doğru olacağını düşünüyoruz. Dil konuları aşağıdaki şekilde incelenmektedir:⁸²

1. Sözcüklerin yapısını inceleyen Sesbilimi (Phonology),
2. Sözcüklerin yapısal ilişkilerini inceleyen Biçimbirim Bilgisi (Morphology),
3. Cümle Çözümlemesi (Sentaks),
4. Bir amaca ulaşmada dilin nasıl kullanılacağını inceleyen Anlamsal Bilgi (Semantic),
5. Bir işlemin yürütülebilmesi için gerekli ön bilgiyi inceleyen Kullanım Bilgisi (Pragmatics)

Suyûtî'nin *el-Muzhir* isimli eserinde dilin fonetik, morfolojik, semantik ve belagat gibi konuları ele alınmıştır:

2.2.1.1. Fonetik (Sesbilimi).

el-Muzhir'deki fonetik konuları ele almadan önce fonetiğin kelime anlamını, ne olduğunu açıklayalım.

Kelime olarak Fonetik:

Fransızca kökenli bir sözdür ve aslında bir sıfattır. “Sesle ilgili” demektir. Bir de “Sesleri bütün özellikleriyle ve ayrıntılarıyla gösteren” diye tanımlanmaktadır.

Terim olarak fonetik:

Fonetik terimi, konuşulurken dil, gırtlak, ses telleri, damak, dişler ve dudaklar ile çıkarılan sesleri ve bu seslerin dil ile olan ilişkilerini tanımlamak için kullanılan bir terimdir.

⁸² Banu Diri, “**Dilbiliminin esasları**”, s. (<https://www.ce.vildiz.edu.tr/personal/banud/file/2626/Linguistic+Essentials-2.pdf>), Erişim tarihi 18.06.2015.

Dillerde anlam ayırıcı olarak kullanılan en küçük ses fondur (phon). Fonetik terimi bu kökten gelmektedir.

Fon kavramı evrensel değildir ve her dilde farklı seslere karşılık gelir.

Farklı dillerdeki fonların tek ortak özelliği, ayırıcı temel sesler olmalarıdır.

Sesle ifade edilen dili, yani konuşmayı kaydetmek için yazı icad edilmiştir.

Bazı dillerde, örneğin Türkçe, Fince ve Japonca'da, sesbirimler doğrudan harflere karşılık gelir ve bu tip dillere fonetik diller denir. İngilizce, Almanca, Fransızca gibi dillerde ise Fonlar harflere karşılık gelmezler. Bu yaklaşımın yerine uluslararası geçerliliği olan fonetik bir alfabe, ses birimlerini ifade etmek için kullanılır.

Fonetik meseleleri inceleyen bir araştırmacı *el-Muzhir* kitabının yirmi sekiz, otuz iki, otuz üç, otuz yedi ve otuz sekizinci bölümlerinde bu konuya dair meseleleri görebilir.

- **İttiba'**

Bu bölüm yirmi sekizinci bölüm olup tam adı "el-İttibanın tanıtımı"dır. Suyûtî, bu bölümü İbn Fâris'in (ö.395/1004) *es-Sâhibî fî fikhi'l-Luga* eserinden rivayetiyle başlamıştır. İbn Fâris mezkûr eserinde: Araplarda ittiba vardır. Bu bir kelimenin diğer kelimeyi vezinle izlemesidir⁸³ demiştir.

Suyûtî, konu ile ilgili Sa'leb'in (ö.291/914) "*Emâlî*", İbn Düreyd'in (ö.321/933) "*el-Cemhere*", Fârâbî'nin (ö.350/961) "*Dîvânu'l-Edeb*", İbn Fâris'in (ö.395/1004) "*el-İttibâ'*", Şeyh Taceddin b. Mektûm'un (ö.749/1348) "*Tezkira*" eserinden çok sayıda örnekler vermiştir.

Sonunda bu konuyu İbn Dehhân'ın (ö.569/1174) "*fi'l-Ğurra*" eserinde "*Babû't-Tevkîd*" bölümünde konu hakkında şu sözleriyle bitirmiştir: Tevkîdin bir türü vardır, ittibadır. Örneğin: "عطشان نطشان" (atşân natşân) ifadesi gibi. Birçoğuna göre tevkîd hükmüne girer. Delili ise ilk kelimenin anlamının açık olmamasıdır. Bunun için de mana misaldeki gibi harflerden sonra tekrar edilir: حسن بسن (hasene besene.)⁸⁴

⁸³ Suyûtî, *el-Muzhir*, c.1, s. 414.

⁸⁴ Suyûtî, *el-Muzhir*, c.1, s. 424-425.

İbn Dehhân (ö.569/1174): “Bu kelimeler benim fikrimce, tekrarlar yapılan tevkîd türündendir” demiştir. Raeytu zeyden zeyden – رأيت زيدا زيدا – misalinde olduğu gibi”.⁸⁵

• İbdâl

Suyûti konuyla ilgili İbn Fâris’in (ö.395/1004) görüşünü nakletmiştir.⁸⁶ İbn Faris şöyle demiştir: “İbdâlu’l-hurûf” Arapların kullandığı üsluplardandır. Bu ise kelimedeki bir harfin diğerinin yerine geçmesidir. Örneğin: مدحه و مدهه ؛ فرس رفل و رفن Bu cümledeki iki kelime (rifellun ve rifennun) de aynı anlamı (uzun kuyruk) ifade eder. Bu üslup Arap dilinde çok kullanılan, meşhur bir üsluptur. Birçok âlim bu mevzuda eser telif etmiştir.

Suyûti (ö.911/1505) bu mevzuda İbn Sikkât’in (ö.244/858) de eseri olduğunu söylemiştir.

Suyûtî, Halîl b. Ahmed el-Ferâhidî’den (ö.170/786) de nakilde bulunmuş ve onun Kur’ân-ı Kerîm’de “ فحاسوا خلال الديار ” ayetinden فحاسوا kelimesinin kastedildiği görüşünde olduğunu bildirmiştir. Kelimedeki cîm (ج) harfi ha (ح) harfinin yerine geçmiştir.⁸⁷

• Kalb

Suyûtî, bu mevzu hakkında İbn Fâris’in (ö.395/1004) şu sözlerini nakletmiştir: “Arapların üsluplarından biri de “el-Kalb”dir. Bu ise bir kelimedeki veya bir ibarede bulunur. Örnek olarak جاذب و جذب ؛ بكل و لبيك و الخ gibi kelimeleri zikredebiliriz. Bu türden kelimelerin sayısı fazladır. Ancak Kur’ân’da bildiğim kadarıyla yoktur”.⁸⁸

Bu konu hakkında İbn Sikkât (ö.244/858) bir kitap yazmıştır. İbn Düreyd *el-Cemhere*’de Arapların kullandıkları bu kelimelere dair şu örnekleri vermiştir:⁸⁹ جذب و جذب، ريبض و رضب ، انضب القوس و انبض (حرك) ، صاعقة و صاعقة ، عميق و معيق و الخ

⁸⁵ Suyûtî, *el-Muzhir*, c.1, s. 425.

⁸⁶ Suyûtî, *el-Muzhir*, c.1, s.460.

⁸⁷ Suyûtî, *el-Muzhir*, c.1, s. 460.

⁸⁸ Suyûtî, *el-Muzhir*, c.1, s. 476.

⁸⁹ Suyûtî, *el-Muzhir*, c.1, s. 476.

- **İki Şekilde Varit Olan ve Harf Hatası Olduğu Varsayılan Kelimelerin Tanıtımı**

Fonetik dil konularını içeren diğer bir bölüm ise otuz yedinci bölümdür. Bu bölüm ise “İki şekilde varit olan ve harf hatası olduğu varsayılan kelimelerin tanıtımı” başlığı altındadır. Burada ب (be) ve ت (te) , ب (be) ve ث (se), ت (te) ve ث (se) gibi diğer benzer harflerle varit olan kelimeleri konu edinmiştir.⁹⁰ Örneğin ت (te) ve ن (nun) harfleri ile varit olan kelimeye örnek verelim;

كنف بالنون : اي عدل و يقال بالناء

“*Dîvânu'l-Edeb*”de كنف (kenefe) fiilinin كتف (ketefe) fiili olduğu söylenmektedir. Başka bir örnek ise ث (se) ve ن (nun) harfleri ile varit olan kelime için;

ثج الجرح بالمثلثة و بالنون

Suyûtî, Fârâbî'nin (ö.350/961) “*Dîvânu'l-Edeb*” ve Se‘âlibî'nin (ö.350/1038) “*Fıkhü'l-Luga*” sından دبر و دثر (dubr) ve (disr) - (çok mal) kelimelerini örnek olarak vermiştir. Te ve Se harfleriyle ilgili : “*fi'l-Cemhere*” eserinden كتاب (kuttâb) (çocuğu öğretirken kullanılan küçük bir yay) ve كتاب (kussâb) kelimelerini göstermiştir. Konuyla ilgili Se‘âlibî'nin “*Fıkhü'l-Luga*” eserindeki (elhethete) الهتهت ve (elheshese) الههته örneklerini de zikretmiştir.

Bu konu hakkındaki örnekler ise genel olarak Ebû Amr eş-Şeybânî'nin (ö.206/821) “*Nevâdir*”, İbn Sikkît'in (ö.244/858) “*Kitâbu'l-Esvât*” ve “*İbdâl*”, Se‘âlibî'nin (ö.350/1038) “*Fıkhü'l-Luga*” ve Ebû Ali el-Gâlî'nin (ö.356/967) “*el-Emâlî*” kitaplarındandır.

- **İki Şekilde Varit Olan ve Peltek Biri Okuduğunda Önem Verilmeyen Kelimeler**

Bu bölümde ise Suyûtî iki şekilde varit olan ve peltek biri okuduğunda önem verilmeyen kelimeleri konu edinmiştir. Bunlar ر (ra) ve غ (gayn), ر (ra) ve ل (lâm), ز (zeyn) ve ذ (zel), س (sin) ve ث (se) harfleridir. Bu bölüm hakkında ise Se‘âlebî (ö.350/1038) *Fıkhü'l-luga*'da: “Leys, Halil'in الذعاق kelimesini زعاق gibi okuduğunu

⁹⁰ Suyûtî, *el-Muzhir*, c.1, s.537-538.

duymuştur. Bazılarından bunu duymuş olsak ta dilde böyle olduğu için mi; yoksa pelteklik sebebiyle midir bilmiyoruz”⁹¹ demiştir. Diğer bir örnekte ise el-Esmâ’î (ö.216/831) şöyle söylemiştir:

يقال فلان من جنتك وجنسك اي من اصلك

“*Cemhera*”da: ث (se) ve ش (şîn) harfiyle ilgili امرأة عثة و عثة “imra’etun ‘ussetun” ve “‘uşşetun” misallerinde olduğu gibi⁹² ya dilde böyledir, ya da kelime peltek okunduğu içindir.⁹³

2.2.1.2. Morfoloji.

Dil bilime terim olarak 1859 yılında August Schleicher tarafından kazandırılmıştır.

Morfoloji, dilde biçimi oluşturan öğelerin türlerini tanımlamak ve özetle dil bilgisi kuralları denen biçimsel öğelerin sınıflandırmasını yapmaktır. Dildeki biçimbirimleri, yani kök ve ekleri inceleyen alandır. Kökleri ve ekleri sınıflandırır ve bu unsurları açıklamaya çalışır. Dildeki kök ve eklerin nasıl kullanıldığını, birbirleriyle ilişkilerini, isim ve fiil köklerini, yapım ve çekim eklerini, sözcük türlerini ve türetme şekilleriyle kök, ek, gövde gibi kavramlara temas eder.⁹⁴

Arap dili dilbilgisinde ise Morfoloji Sarf İlmidir.

Sarf İlmi (علم الصرف) (biçimbilgisi, morfoloji) kelimenin istenilen manaya göre biçim değiştirmesini inceler. Arapçada üç çeşit kelime vardır:

Fiil (فعل) İsim (اسم) Harf (حرف)

Fiil: belli bir zamandaki olayı, durumu gösterir:

Okuyor – يقرأ yazdı – كتب

İsim: insan, hayvan, bitki, cansız nesne veya anlamı zamana bağlı olmayan bir işi gösteren kelimedir:

⁹¹ Suyûtî, *el-Muzhir*, c.1, s.556.

⁹² Suyûtî, *el-Muzhir*, c.1, s.557.

⁹³ Suyûtî, *el-Muzhir*, c.1, s.557.

⁹⁴ Sari İsa, “Dilbilimin Kolları: Ses Bilgi, Biçim Bilimi vd”, (<http://www.isa-sari.com/dil-biliminin-kollari-ses-bilgisi-bicim-bilgisi-vd/>), Erişim tarihi 18.06.2015.

Harf: başka bir kelime bulunmadıkça tam bir anlam vermeyen bir sözdür:

den,- dan من - -da, de içinde – في

“ **Me’rifetu-l-eşbâhü ve-n-nazâiru**” bölümünde Süyûtî bunun çok mühim olduğunu söylemiştir. Süyûtî, bu bölümde isim ve fiillerin yapısını ele almış ve örneklerle açıklamıştır. Ayrıca, İbn Hâliveyh’in⁹⁵ (ö.370/980) bu konu hakkında büyük bir kitap oluşturduğuna dikkat çekmiştir. İbn Hâliveyh kitabını “*Kitâbü leyse*” diye adlandırmıştır. Çünkü o, kitabında ليس في اللغة كذا الا كذا (“dilde şu şey böyle değil, şöyledir”) ifadesini çok kullanmıştır. Süyûtî, bu kitabı okuduğunu ve ondan faydalandığını bildirmiştir.⁹⁶

Süyûtî’nin morfoloji ile ilgili olarak ele aldığı konular şunlardır:

- **İsimlerin Yapısı:**

Süyûtî (ö.911/1505) bir morfoloji konusu olan “isimlerin yapısı” konusunu kitabında ele almış ve şu bilgileri vermiştir: Ebû ‘Ubeyd Kâsım b. Sellâm (ö.224/838) “*Kitâbu’l-ebniye*” isimli eserinde şöyle söylemiştir: “Birçok âlim isimlerin ve fiillerin yapısı konusunda eserler yazmışlardır. İlk kez bu konuyu ele alıp çalışan ise Sîbeveyhi (ö.180/796) olmuştur. Sîbeveyhi isimler konusunda üç yüz sekiz misal vermiştir. Ebû Bekr el-Bağdâdî⁹⁷ (ö.316/929) de onlara bazı ilavelerde bulunmuş ve yirmi sekiz misal daha üzerine eklemiştir.⁹⁸

Süyûtî, Ebû Hayyân el-Endelûsî’nin (ö.745/1344) “*İrtişâf*” adlı eserinde isimlerin üç harfli (sülâsi), dört harfli (rübâ’î) ve beş harfli (hümâsi) olarak üç kısma ayrıldığını söyleyerek isimlerin yapısını aşağıdaki şekilde açıklamıştır:⁹⁹

⁹⁵ Ebû Abdullah b. Hâliveyh büyük dilci âlimlerden olmuştur. İbn Düreyd’dan (ö.321/933) ders almıştır. Dil ve diğer bilim dallarında eserleri vardır. 370 h. yılında vefat etmiştir.

⁹⁶ Süyûtî, *el-Muzhir*, c.2, s.3.

⁹⁷ Muhammed b. Sura el-Bağdâdîdir. Müberred’in (ö.286/900) talebesi olmuştur. 316 h. yılında vefat etmiştir.

⁹⁸ Süyûtî, *el-Muzhir*, c.2, s.4.

⁹⁹ Süyûtî, *el-Muzhir*, c.2, s.5.

1. Üç Harfli (Sülâsi) İsimler.

Yalın (Mücerred) ve Türemiş (Mezîd) olarak iki kısma ayrılmaktadır.¹⁰⁰

Üç Harfli Yalın İsimler.

Muzaaf ve Gayru muzaaf (مُضَعَّف و غير مُضَعَّف) diye iki kısma ayrılmaktadır.

a) Muzaaf Üç Harfli Yalın İsimler: الثلاثي المجرد المُضَعَّف

ف (fe) ve ع (‘ayn), ف (fe) ve ل (lâm) veya ع (‘ayn) ve ل (lâm) harfleri aynı olanlardır. Dilcilerin çoğu bunu ayrı olarak zikretmemiş, mutlak üç harfliden (مُطْلَقُ الثَّلَاثِي) saymışlardır.

Süyûtî isimlerin bu yapısını açıklamış ve vezinlere göre örnekler vermiştir:¹⁰¹

فَعْل “Fa‘l”: (bebrun) – بَبْرٌ ; (hazzun) – حَظٌّ

فِعْل “Fi‘l”: (tibbon) – طِبٌّ ; (immetun) – عِمَّةٌ

فُعْل “Fu‘l”: (dubbun) – دُبٌّ ; (curcetun) – جُرْجَةٌ ; (murrun) – مُرٌّ

فَعْل “Fe‘al”: (samemun) – صَمَمٌ ; (ğamemun) – غَمَمٌ

فُعْل “Fu‘al”: (huzezun) – حُزَزٌ ; (u‘kakun) – عُقُقٌ

فِعْل “Fi‘al”: (kidezun) – قَدَدٌ ; (i‘lelun) – عَلَلٌ

فَعْل “Fe‘al”: (ğasasun) – غَصَصٌ

فِعْل “Fe‘il”: (derirun) – دَرِرٌ

b) Gayru Muzaaf Üç Harfli Yalın İsimler: الثلاثي المجرد غير المُضَعَّف

فُعْل “Fu‘l”: (quflun) – قُفْلٌ ; (hulvun) – حُلْوٌ

فِعْل “Fi‘l”: (hiz‘un) – حِذْعٌ ; (niksun) – نِكْسٌ

فَعْل “Fe‘l”: (fehdu) – فَهْدٌ ; (sa‘bun) – صَعْبٌ

¹⁰⁰ Suyûtî, el-Muzhir, c.2, s.10.

¹⁰¹ Suyûtî, el-Muzhir, c.2, s.5.

فَعَلَّ “Fe‘al”: (cemelun) – جَمَلٌ; (batalun) – بَطَلٌ

فَعِلَّ “Fe‘il”: (kebidun) - كَبِدٌ; (hazirun) – حَزِرٌ

فَعُلَّ “Fe‘ul”: (sebu‘un) - سَبُعٌ ;

فَعِلَّ “Fi‘al”: (dile‘un) - ضِلَعٌ ; (ziyemun) – زَيْمٌ

فُعَلَّ “Fu‘al”: (suradun) – صُرَدٌ ; (hutamun) – حُطَمٌ

فُعُلَّ “Fu‘ul”: (tunubun) - طُنُبٌ ; (cunubun) – جُنُبٌ

فَعِلَّ “Fi‘il”: (‘ibilun) - اِبِلٌ ; (hibiratun) – حِبْرَةٌ

وَعَلَّ – “Fu‘il”: (du‘ilun) - دُئِلٌ ; (ru‘imun) – رُئِمٌ ; (vu‘ilun) – وُعِلٌ

Üç Harfliden Türemiş (Sülâsi Mezîd) İsimler.

Muzaaf ve Gayru muzaaf (مُضَعَّفٌ و غير مُضَعَّفٌ) olarak iki kısma ayrılmaktadır.

a) Üç Harfliden Türemiş Muzaaf İsimler : من الثلاثي المضعَّف المزيد

Bir veya iki harfin tekrarlandığı kelimelerdir. Bir harfin tekrarı, yani bir kelimenin içerisinde aynı harfin ziyâde olmasıdır. Örneğin: (mikerrun) – مَكْرٌ ; (medebbnun) – مَدَبٌ ; (huşşâu) – حَشَشَاءٌ , (celilun) – جَلَلٌ

b) Üç Harfliden Türemiş Gayru Muzaaf İsimler : المزيد من الثلاثي غير المضعَّف

Bu isimlerde ف (fâ) harfinden önce bir zâid harf bulunmaktadır. افعال ölçüsünde olan isimlere ait örnekler:

İsim olarak : أَصْبَعٌ ، أَفْكَلٌ Sıfat olarak : أَرْمَلٌ

يَفْعَلُ ölçüsünde isim olarak yalnız يَلْمُقُ ismi bilinir.¹⁰²

¹⁰² Suyûti, el-Muzhir, c.2, s.11.

f (fâ) harfinden önce h (hâ) harfinin zâid olarak gelmesine ait isimler hakkında ise bazı dilcilerin tespit edebildiği isim vezinleri ve örnekler şunlardır: هِفْعَل (هَزَبْر) هِفْعَل ölçüsünde ise هَجْرَع ismi vardır.¹⁰³

Sîbeveyhi, “fu‘ulânun” – فُعْلَانُ ölçüsünde de ancak bir ismin olduğunu söylemiştir ve bu isim ise (sulutânun) – سُلْطَانُ ismidir.

Suyûtî, ayrıca *el-Muzhir* isimli kitabının ikinci cildinin 10-28 sayfalarında üç harfli gayru muzaaf türemiş isimlerin diğer vezinlerini ve dilciler tarafından tespit edilmiş isim örneklerini zikretmiştir.

2. Dört Harfli İsimler.

Dört Harfli Yalın İsimler: الرباعي المجرد

فُعْلَل “Fe‘lel” vezninde: (ce‘ferun) – جعفر; (şe‘cemun) – شعجم. Sîbeveyhi (ö.180/796) bu kelime hakkında konuşurken bu kelimedeki م (mîm) harfinin ziyâde (ilave) olarak geldiğini söylemiştir.

فُعْلَل “Fi‘lil”: (zibricun) – زبرج; (hirmilun) – حرمل;

فُعْلَل “Fu‘lul”: (bursunun) – برثن; (curşu‘un) – جرشع

فُعْلَل “Fi‘lel”: (dirhemun) – درهم; (hicra‘un) – هجرع

فُعْلَل “Fe‘alul”: (be‘arasunun) – بعرثن

فُعْلَل “Fe‘alel”: (be‘araseunun) – بعرثن

فُعْلَل “Fe‘lil”: (cendilun) – جندل Ferrâ ise ismin فُعْلَل veznini varsaymıştır.¹⁰⁴

Dört Harfli Türemiş İsimler : الرباعي المزيد

Suyûtî, *el-Muzhir*’in ikinci cildinin 29-34 sayfalarında dört harfli türemiş isimlerin diğer vezinlerini de örneklerle zikretmiştir:

قراشب ، حبارج ، قرافص ، برائل ، قرنفل ، جحنفل ، حزنبل ، قدوكس و الخ .

¹⁰³ Suyûtî, *el-Muzhir*, c.2, s.12.

¹⁰⁴ Suyûtî, *el-Muzhir*, c.2, s.28.

gerektiğinde geniş zamanda ع ('ayn) harfi damme, fetha ve kesre veya her üçü de olabilir.¹⁰⁹ Örneğin, (ketebe) – كتب fiilinin şimdiki zamanı (yektubu) – يكتب oluyor. رجع (race'a) fiili يرجع (yerci'u) olur. Suyûtî, âlimlerin görüşlerini zikretmiş ve Ebû Hayyan'ın (ö.745/1344) “fiil duyulduğu vezin nedirse odur, ancak çekim hali duyulmamışsa o zaman 'ayn harfi dammeli ve kesreli olarak okunması caizdir” görüşünü uygun bulmuştur.¹¹⁰

Suyûtî, üç harfli sahih fiillerin 3 veznini zikretmiştir.¹¹¹ Bunlar فعل (fe'ale), فعل (fe'ile), فعل (fe'ule) vezinleridir. Örneğin, دخل fiilinin geniş zaman muzari çekimi يدخل (yedhulu) dur ve ضرب (darabe) fiilinin ise يضرب (yedribu) dur.

فعل (fe'ule) veznindeki bir fiilin geniş zaman muzari çekimine gelince, Suyûtî yalnız يفعل (yef'ulu) vezninin olduğunu zikretmiştir.¹¹²

فعل (fe'ile) vezninde ise يفعل (yef'alu) dur. Yalnız فَضِلَ fiilinin geniş zaman muzari fiil çekimi يَفْضُلُ vezninde gelir. Bu vezinde olan ve geniş zaman çekimleri ise hem kesre, hem de fethayla olan fiillere dair *el-Muzhir*'de zikrolunan bazı örnekler şunlardır:¹¹³

حَسِبَ - يَحْسِبُ و يُحْسِبُ

نَعِمَ - يَنْعِمُ و يُنْعِمُ

بَيَّسَ - يَبَيِّسُ و يُبَيِّسُ

يَبَيِّسُ - يَبَيِّسُ و يُبَيِّسُ¹¹⁴

Suyûtî, فعل (fe'ile) vezninde olan ve geniş zaman muzari çekimleri يفعل (yef'alu) olan fiiller için de örnekler vermiştir.¹¹⁵

Mehmûz Fiiller - kökünü meydana getiren harflerden biri hemze olan fiildir. فَعَلَ veznindeki mehmûz fiiller de Sahih fiillerin çekimi gibidir.¹¹⁶

¹⁰⁹ Suyûtî, *el-Muzhir*, c.2, s.38.

¹¹⁰ Suyûtî, *el-Muzhir*, c.2, s.39.

¹¹¹ Suyûtî, *el-Muzhir*, c.2, s.95.

¹¹² Suyûtî, *el-Muzhir*, c.2, s.96.

¹¹³ Suyûtî, *el-Muzhir*, c.2, s.96.

¹¹⁴ Ayrıca diğer örnekler için bkz. Suyûtî, *el-Muzhir*, c.2, s.96.

¹¹⁵ Suyûtî, *el-Muzhir*, c.2, s.96.

¹¹⁶ Suyûtî, *el-Muzhir*, c.2, s.39.

Misal Fiiller – Kök harflerinin ilk harfi olan (فâ) harfinin, و (vav) yahut ي (yâ) olmasıdır. Geniş zamanda (muzari) ise (‘ayn) harfi kesrâ ve fethayle gelir:¹¹⁷ Örneğin: وَقَعُ (يَقَعُ), وَهَبَ (يَهَبُ), وَعَدَّ (يَعُدُّ) vb.

Ecvef Fiiller – ع (‘ayn) harfi ي veya و olan fiillerdir. فَعَلَ vezinında gelen ecvef fiillerin geniş zamandaki (muzari) çekimleri ise şöyledir: Fiilin ع (‘ayn) harfi و (vav) harfidirse (يَقُومُ) olur; ي (yâ) harfidirse o zaman kesreli يَسِيرُ olur.¹¹⁸

Lefif Fiiller - lefif fiilin iki harfi birden illetlidir. Bu iki illetli harf bitişik olursa o fiil “makrûn lefif fiil” (اللفيف المقرون), ayrı olursa “mafrûk lefif” (اللفيف المفروق) fiildir.¹¹⁹ Geniş zamandaki (muzari) çekimleri ise يَفْعُلُ vezninde gelir. Örneğin; طَوِيَ, وَفِيَ (يَفِي), (يَطْوِي) vb.

Nakıs Fiiller - Bir fiilin lâm harfi, yani en son harfi ي (yâ) yahut و (vav) harfiyle gelirse nakıs fiil adlanır. Son harfi ي (yâ) harfi ise geniş zaman (muzari) çekiminde ع (‘ayn) harfi kesreli olur: يَزْمِي. Son harfi و (vav) olursa ع (‘ayn) harfi dammeli (يَغْزُو) olur. يَسْعَى, يَمْحَى ve diğer bu gibi fiillerin geniş zaman çekimlerinde ise يَسْعَى, يَمْحَى ve diğer bu gibi fiillerin geniş zaman çekimlerinde ise يَسْعَى, يَمْحَى olur.¹²⁰ Suyûtî, ayrıca kitabın ikinci cildinin 39-40 sayfalarında muzari çekimleri kesrâ ve dammeli olan diğer nakıs fiilleri de zikretmiştir.

b) Üç Harfliden Türemiş Fiiller: الأفعال المزيدة من الثلاثي

El-Muzhir'de zikri geçen üç harfliden türemiş fiillerin vezinleri şunlardır:

ve فمعل ve فهعل ve ففعل ve فاعل ve فَعِيل ve فَوَعْل ve فَعِلْ ve فَعْلْ ve فاعل ve ففعل ve ففعل ve ففعل ve ففعل ve ففعل ve ففعل Bu vezinlerin yanı sıra diğer vezinler de kitabta zikrolunmuştur.¹²¹

¹¹⁷ Suyûtî, *el-Muzhir*, c.2, s.39.

¹¹⁸ Suyûtî, *el-Muzhir*, c.2, s.39.

¹¹⁹ Suyûtî, *el-Muzhir*, c.2, s.39.

¹²⁰ Suyûtî, *el-Muzhir*, c.2, s.39.

¹²¹ Suyûtî, *el-Muzhir*, c.2, s.39.

2. Dört Harfli Fiiller: الافعال الرباعية

a) Dört Harfli Yalın: الرباعي المجرد

Suyûtî, dört harfli yalın fiillerin yalnız (دَحْرَجَ) فَعَّلَ vezninin bulunduğunu zikretmiştir.¹²²

b) Dört Harfli Türemiş: الافعال المزيدة من الرباعي

Suyûtî dört harfli türemiş fiillerin dört veznini zikretmiştir.¹²³

تَسْرُبِلٌ (tefe‘lele) - تَفَعَّلَ

اِحْرَانِمَةٌ (if‘anlele) - اِحْرَانِمَةٌ

اطْمَانٌ - اِطْمَانٌ ; اِفْشَعْرٌ (itmeenne) - اِفْشَعْرٌ (if‘allele) babında :

اِحْرَامَسٌ (ihramese) - اِحْرَامَسٌ (if‘allele) babında :

3. Beş Harfli Zaid Fiiller: الخماسي

Suyûtî, beş harfli türemiş fiillerin şu vezin ve örneklerini zikretmiştir:

اِقْتَدَرَ - اِقْتَدَرَ

اِنطَلَقَ - اِنطَلَقَ

اِحْمَرَّ - اِحْمَرَّ

اِدْبَحَ - اِدْبَحَ

اِحْأَوَى - اِحْأَوَى

4. Altı harfli Zaid Fiiller: السداسي

El-Muzhir'de isimli altı harfli fiillerin birçok vezinleri zikredilmiştir. Bu vezinlerden bazıları ise şunlardır:¹²⁴

اسْتَخْرَجَ اسْتَفْعَلَ

¹²² Suyûtî, *el-Muzhir*, c.2, s.42;

¹²³ Suyûtî, *el-Muzhir*, c.2, s.42.

¹²⁴ Suyûtî, *el-Muzhir*, c.2, s.41-42.

أَفْعَالٌ اذْهَامٌ

أَفْعُولٌ اَعْتَشَوْتُ شَبَّ

أَفْعُولٌ اَعْلَوْتُ

أَفْعَلَى اسْتَلْنَفَى

أَفْعَمَلٌ اِهْرَمَعَ

أَفْمَهَدَ أَفْعَهَلٌ vdr.

• **Mastarlar:**

Sülasi Fiillerin Mastarları:

Suyûtî, *el-Muzhir*'de sülasi fiillerin mastarlarının yalnız şu vezinlerde geldiğini demiştir:¹²⁵

1. فِعْلٌ (fi'lun)
2. فَعْلٌ (fe'lun)
3. فُعْلٌ (fu'lun)
4. فَعُولٌ (fe'ulu)
5. فَعَالٌ (fe'alun)
6. فَعَالٌ (fu'alun)
7. فِعَالٌ (fi'alun)
8. فُعُولٌ (fu'ulun)
9. فَعْلٌ (fe'alun)
10. فِعْلٌ (fi'alun)
11. فُعْلٌ (fu'alun)

¹²⁵ Suyûtî, *el-Muzhir*, c.2, s.96.

12. فَعِلُّ (fe‘ilun)
13. فِعْلَانُ (fi‘lenun)
14. فَعْلَانُ (fe‘lenun)
15. فَعِيلٌ (fe‘ilun)
16. فَعْلَانُ (fe‘alenun)
17. فُعْلَانُ (fu‘alenun)
18. فَعَالَةٌ (fe‘aletun)
19. فِعَالَةٌ (fi‘aletun)
20. فُوعْلَةٌ (fu‘uletun)
21. فَعْلَةٌ (fe‘aletun)
22. فَعِْلَةٌ (fe‘iletun)
23. فَعِيلَةٌ (fe‘iletun)

Dört Harfli Fiillerin Masterları:

Dört harfli fiillerin masterları ise yalnız فَعْلَةٌ vezninde gelir: örneğin; ، زَلْزَلٌ (زَلَزَلَةٌ) ، دَحْرَجٌ (دَحْرَجَةٌ)

- **Nadir Rastlanan Vezinler**

El-Muzhir'de ذِكْرُ نَوَادِرِ مِنَ التَّأْلِيفِ (Zikru nevâdir min et-Te'lîf) başlığı altında çok az sayıda örneği olan veya hiç duyulmayan isim, sıfat, master vezinlerinden bahsetmiş ve konu ile ilgili olarak âlimlerin görüşlerini zikretmiştir. Şu görüşleri zikrederim:

İbn Derasteveyh “*Şerhu'l-Fasîh*” eserinde: “Araplarda فَعِيلٌ (fe‘aylel) vezninde kullanılan خَفِيدٌ ve عَمِيْتُ isimlerinden başka bir isim bilmiyorum” diye söylemiştir.¹²⁶ Âlimlerin birçoğuna göre حيوان kelimesindeki و (vav) harfi ي (ye) harfinin bedeli olarak kullanılmıştır.

¹²⁶ Suyûtî, *el-Muzhir*, c.2, s.47.

İbn Düreyd (ö.321/933) *el-Cemhera* kitabında Arapların keliminde فاعيل ve فعول ve فوعل vezinlerinin olmadığını söylemiştir.¹²⁷

Ebû Ubeyd (ö.224/838) *Ğarîbu'l-Musannağ* eserinde Araplarda فاعيل vezni diye bir veznin bulunmadığını söylemiştir.¹²⁸

Sîbeveyhi (ö.180/796) Arapçada افعليل (if'îlile) vezninde kelimelerin bulunmadığını, ancak افعليل (if'ilele) vezninde ise kelimelerin olduğunu söylemiştir. Örneğin, اهليلج، اطريفل ابريسم، vb.¹²⁹

Ebû Bekir ez-Zubeydi (ö.379/989) *"Kitâbu'l-İstidrâk 'ale'l-'Ayn"* eserinde فاعيل و فعول و فاعل vezinlerinde hiç bir isim ve sıfatın bulunmadığını söylemiştir. Ayrıca Ebû Bekir Arapçada فعلوله vezninde hiç bir şey bilmediğini de söylemiştir.¹³⁰

Ebû Ali el-Gâlî'nin (ö.356 h.) *"Kitâbu'l-Meksûr ve'l-Memdûd"* eserinde Arapçada نفعلاء vezninde bir şey bilmediğini söylemişse de, Ebû Hayyân el-Endelûsî (ö.745/1344) رجل نفعلاء yani جيان ismini zikrederek yukarıdaki vezinde yalnız bir ismin bilindiğini söylemiştir.¹³¹

İbn Kuteybe (ö.276/889) *"Edebu'l-Kâtib"* eserinde: "Bana Sicistâni Ehfeş'ten şöyle duyduğunu rivayet etmiştir: "Fu'ile" babında bir kelime varit olmuştur. Bu kelime الدوئل (edduilu) kelimesidir ve bu da ادوية صغيرة, yani ابن عرس (gelincik) anlamına gelmektedir".¹³²

Sîbeveyhi (ö.180/796) افعلاء (ef'ilâu) vezninde yalnız bir kelimenin olduğunu söyler ve bu kelime de haftanın çarşamba günü için kullanılan يوم الاربعاء ifadesindeki الاربعاء kelimesidir.¹³³

¹²⁷ Suyûtî, *el-Muzhir*, c.2, s.47.

¹²⁸ Suyûtî, *el-Muzhir*, c.2, s.47.

¹²⁹ Suyûtî, *el-Muzhir*, c.2, s.47.

¹³⁰ Suyûtî, *el-Muzhir*, c.2, s.48.

¹³¹ Suyûtî, *el-Muzhir*, c.2, s.48.

¹³² Suyûtî, *el-Muzhir*, c.2, s.49.

¹³³ Suyûtî, *el-Muzhir*, c.2, s.50.

- **Müfred, Tesniye ve Cem‘:**

Suyûtî, kitabında isimlerin müfred, tesniye ve cemileri hakkında da bahsetmiştir.¹³⁷ Tesniye konusuyla ilgili عمران kelimesini örnek olarak vermiş ve bu kelimeyle hem Amr, hem de İbn Câbir’in kastedildiğini zikretmiştir. Diğer bir örnek isim ise الزهدمان kelimesidir. Bir isimle iki ismi bildiren bu kelimedeki kişiden biri Zehdem, diğeri ise Kaystır. Bu iki isimden yalnız birinin isminin zikredilmesinin sebebi ise, birinin diğeriinden daha çok tanınmış olması yahut birinin diğeriinden yaş, ilim, irfan ve ya diğeri üstünlük sebebiyledir.¹³⁸

Bunun yanı sıra Suyûtî, müfredi bulunmayan cem‘ şekilde bulunan isimlerden (örneğin: خلايبس ve ya سماهيج¹³⁹)¹⁴⁰, müfred olarak kullanmayan ve manası toplum yahut çoğul isim anlamına gelen kelimelerden (örneğin الارجاب ، السنور ، النساء ، الناس vb.), müfredi ve tesniyesi olan, ancak cem‘i bulunmayan isimlerden (Örneğin: biri için o, beşerdir ve ya o ikisi beşerdirler kullanılır, ancak cem‘ için bu kelime kullanılmaz: O - هو بشر - O, beşerdir. O ikisi beşerdir. Ancak, ثلاثة بشر söylenilmez. Kur’ân’da (Muminun suresi, 23/47) iki kişi için “ليشرين” kelimesinin kullanıldığını görmekteyiz.¹⁴¹ Diğer bir örnek olarak ise مرؤ – adam kelimesini zikredebiliriz. ثلاثة مرؤ kullanılırsa da ثلاثة مرؤ kullanılmamaktadır) de kitabında konu edinmiştir.

Suyûtî, “tesniye ve cem’i bulunmayan isimlere örnek olarak Fârâbî’nin (ö.350/961) “*Dîvânu’l-edeb*” isimli eserindeki العنم (dalları ince bir ağaç) kelimesini vermiştir.

Suyûtî, cemi‘ meşhur olan, müfredi ise dile zor geldiği için çok az kullanılan kelimeler hakkında bahsederken İbn Kuteybe’nin “*Edebu’l-kâtib*”de bir bölüm ayırdığını ve şöyle dediğini söylemiştir: ذرحح kelimesi cem‘ isimdir ve kelimenin müfredi ise ذرحح , ذراح ve ذروح kelimeleridir.

Müfredi meşhur olan, cem‘i ise dile zor gelen kelimeler için yine İbn Kuteybe’den örnek vermiştir: الدخان (duhhânu) tektir, cem‘i ise دواخن (devâhinu) kelimesidir. العثان

¹³⁷ Suyûtî, *el-Muzhir*, c.2, s.159.

¹³⁸ Suyûtî, *el-Muzhir*, c.2, s.185.

¹³⁹ سماهيج – Umman ve Bahreyn arasında bir yarımada ismidir. Ayrıca bkz. Suyuti, *el-Muzhir*, c.2, s.185.

¹⁴⁰ Suyûtî, *el-Muzhir*, c.2, s.197.

¹⁴¹ Suyûtî, *el-Muzhir*, c.2, s.200.

(el'usânu) tektir, cem'i ise عواثن kelimesidir. غبار kelimesinin anlamına geldiğini söylemiştir.¹⁴²

Müfredi ve cem'i aynı olanlar:

Konuyla ilgili Ebû Ali el-Gâli'nin (ö.356/967) “*el-Meksûr*” eserinden الشكاعى (eşşukâ'a) – yani dikenli ağaç kelimesini örnek olarak vermiştir. Bu kelimenin cem'i de, teki de aynıdır.¹⁴³

Müfredinin olmasına rağmen, çoğu zaman cem' olarak kullanılan kelimeler:

Suyûtî, konuyla ilgili Müberred'in “*el-Kâmil*” isimli eserinde şöyle dediğini nakletmiştir: المناذرة ، السلام على الالياسين ifadesindeki kelimenin teki الياس kelimesidir, ancak cem'i daha çok kullanılmaktadır. Arapların kullandıkları diğer cem' isimlerden ise المناذرة ، المسامعة ، المهالبة vb. bilinmektedir ki, bunlar baba isimlerine göre cem' isimler olarak kullanılmaktadır.¹⁴⁴

Yukarıda bahsi geçen mevzular morfoloji açıdan dil konularıdır. Morfoloji (Sarf) ilminin içerdiği diğer bir konu ise isimlerdeki müenneslik (dişilik) ve müzekkerlik (erilik) durumudur.

- **Müzekkerlik ve Müenneslik:** و الصفاتالتذكيرُ و التأنيثُ في الاسماءِ

Her bir dilde morfoloji, gramer dilbilimleri vardır. Fakat bunlar her bir dilin kendisine has olan şekilde tezahür eder ve bu da dillerdeki farklılığı oluşturur. İsimlerdeki erlik ve dişilik özelliği de tüm dillere has genel bir konu olmasının yanı sıra ilk önce objektif gerçeklikten, yani tüm yaratılmışların, hayvan ve bitki âleminin erkek ve kadın olarak ikiye ayrılmasından kaynaklanmaktadır.

Arapçada bir türdeki varlığın erkeğine ve dişisine ayrı adların verildiğini de görmekteyiz:

deve - ناقةٌ dişi deve جملٌ -

ata - أبٌ ana – أمٌ

¹⁴² Suyûtî, *el-Muzhir*, c.2, s.202.

¹⁴³ Suyûtî, *el-Muzhir*, c.2, s.203.

¹⁴⁴ Suyûtî, *el-Muzhir*, c.2, s.204.

eşek - حِمَارٌ dişi eşek - أُنْثَى

Fakat, yaygın olarak bir türdeki hem erkek, hem de dişi varlıklara aynı ad verilir, ancak dişiliği göstermek için isimde bazı dişilik alâmetleri bulunur:

kız öğrenci – الطَالِبَةُ

Bu kelimenin sonundaki (ة) yuvarlak tâ dişilik alâmetlerinden biridir. Kelimenin aslı ise الطَالِبُ (öğrenci) dir ve ة ise dişilik alâmeti olarak kelimenin sonuna eklenmiştir.

Dişilik alâmetlerinin (عِلَامَاتُ الْتَأْنِيثِ) sayısı üçtür.

a) Tâ el-Marbûta (Yuvarlak tâ) : التَّاءُ الْمَرْبُوطَةُ

Dişi sayılan varlıklar ve onlar sıfatlarında bulunur:

Anlamı	Dişi	Erkek
Yazar	كَاتِبَةٌ	كَاتِبٌ
Öğretmen	مُعَلِّمَةٌ	مُعَلِّمٌ
Küçük	صَغِيرَةٌ	صَغِيرٌ

b) Elif Memdûde (اء) : أَلِفُ الْمَمْدُودَةُ

Bu alâmet en çok renk ve sakatlığı gösteren أَفْعُلُ veznindeki kelimelerin dışında bulunur:

Anlamı	Dişi	Erkek
Kırmızı	حَمْرَاءُ	أَحْمَرٌ
Sarı	سَفْرَاءُ	أَسْفَرٌ
Aksak, topal	عَرْجَاءُ	أَعْرَجٌ

c) Elif Meksûra (ى) : أَلِفُ الْمَقْصُورَةِ

Bu ise dişilik bildirmek için bazı kelimelerin sonunda bulunur: a) Daha çok أَفْعَلْ veznindeki üstünlük sıfatları فُعْلَى vezninde; فَعْلَانُ veznindeki fiilden türemiş sıfatlar ise فَعْلَى vezninde olurken kelime sonluklarında bulunmaktadır.

Dişi	Erkek
كُبْرَى	أَكْبَرُ
صُغْرَى	أَصْغَرُ
سُقْلَى	أَسْفَلُ

Arapça'daki müenneslik ve müzekkerlik özelliği de bir dil konusu olarak Suyûtî'nin “*el-Muzhir*” gibi muazzam bir eserinde çalışılmış ve konuyla ilgili olarak iki yüzden çok sayfa ayrılmıştır.

Suyûtî, *el-Muzhir*'de bazı vezinlerin dişilik alâmeti olmasına rağmen erkek isimler için, bazılarının da aksine, yani erkeklik özelliği taşıyan vezinlerin dişî isimler için kullandığına deyinmiş, bu tür kelime ve vezinleri zikretmiştir. Bu türden olan bilgiler kitabın kırkuncu bölümünde verilmiştir. Bu bölümün ismi ise معرفة الأشباه والنظائر dir.

Suyûtî, kitabında müenneslik ve müzekkerlik konusu ile ilgili birçok alim ve kitaplarından istifadede bulunmuştur. İbn Düreyd'in (ö.321/933) “*el-Cemhara*” adlı eserinden رجل هيابة و هيوبة gibi ifadelerini zikr ederek bu kelimelerin “çok hediyeli” anlamına geldiğini söylemiştir. Suyûtî, دِرْهَمٌ قَفْلَةٌ, yani دِرْهَمٌ وَازِنٌ ifadesini örnek olarak zikretmiş ve dilde دِرْهَمٌ قَفْلٌ seçeneğine hiç bulunmadığını söylemiştir. Sa'leb (ö.291/904) “*el-Fasîh*” isimli eserinde hem erkek ve hem de dişî isimler için aynı olan vezinlere dair örnekler arasında رَجُلٌ رَبْعَةٌ – orta boylu (erkek), امْرَأَةٌ رَبْعَةٌ – orta boylu kadın, رَجُلٌ مَلَوَةٌ – yorucu erkek, امْرَأَةٌ مَلَوَةٌ - yorucu kadın, رجل فروقة – her şeyden korkan erkek, امْرَأَةٌ فَرَوْقَةٌ her şeyden korkan kadın, رَجُلٌ صَرُورَةٌ – hacca gitmeyen erkek, رَجُلٌ صَرُورَةٌ – hacca gitmeyen kadın vb. örnekleri zikretmiştir.¹⁴⁵

¹⁴⁵ Suyûtî, *el-Muzhir*, c.2, s.206.

Suyûtî, İbn Düreyd'in “*el-Cemhera*”sından dişilik alâmetleri bulunmayan, ancak müennes isimler için kullanılan sıfatlara dair şu örnekleri vermiştir:¹⁴⁶ كَاعِب – büyük göğüslü, نَاهِد – genç, مُعْصِر – yetmişmiş kelimesini ve جَارِيَةٌ kelimesinin sıfatı olarak kullanılan طَامِثٌ, عَارِكٌ, دَارِسٌ, حَائِضٌ gibi ismi failler, اِمْرَاةٌ مُغِيْلَةٌ (çocuğunu emziren hamile kadın), اِمْرَاةٌ مُسْقَطَةٌ (yarımçık çocuk doğan), اِمْرَاةٌ مُسْلَبَةٌ (çocuğu ölmüş kadın) vb.

Eserde, insanlara has sıfatların yanı sıra hayvanlara özgü sıfatlar da mevcuttur. Bunu aşağıdaki örneklerden görebiliriz: Geyiğe özgü sıfatlar: طَبِيَّةٌ مُطْفَلٌ وَ مُشَدَّنٌ وَ مَعَهَا شَادِنٌ – boynuzları çıkmış; مُغْزَلٌ, غَازَلٌ, حَاذَلٌ, حَذُولٌ ise sürüden geri kalan anlamında kullanılır.¹⁴⁷

Koyuna özgü belirti ve nitelik bildiren sıfatlar: شَاةٌ صَارِفٌ – erkek arayan koyun, شَاةٌ نَاثِرٌ – öksürdüğünde veya hapşırduğunda burnundan su akan رَاَجِنٌ veya دَاَجِنٌ – eve alışkanlık yapmış, حَانَ - erkeye can atan, مُقْرَبٌ – doğmak arifesinde olan, مُتْنَمٌ - ikiz doğurmuş koyun vb.¹⁴⁸

Dişi develere ait sıfatlar: هِرْجَابٌ, جَرِيْنَةٌ عَلَى السَّيْرِ – yani دَلَاثٌ - hızlı; نَاقَةٌ عَيْهَلٌ وَ عَيْهَمٌ – yani حَفِيْفَةٌ, أَمُوْنٌ, yani صُلْبَةٌ vdr. Bu sıfatların sayısı 43 tür.¹⁴⁹

Daha sonra atlara has olan مُرْكِضٌ – karnında yavrusu olan, قَيْدُوْدٌ – uzun, كَمِيْتٌ - kırıl, جَلْعَدٌ - dayanıklı (bu sıfat dişi deve için de kullanılmaktadır), yabani eşeklere has اِتَانٌ مُلْمِعٌ ifadesini verir. Bu sıfatı İbn Düreyd “*el-Cemhera*” eserinde vermiştir.¹⁵⁰ Bu gibi ifadeler çok sayıda vardır. Ebû Ubeyd (ö.224/838) “*el-Ğaribi'l-musannef*” isimli eserinde kadınlara has olan sıfatlar hakkında yazmıştır: اِمْرَاةٌ مُسْلِفَةٌ – yaşı 45 ve üzeri olan kadın; عَيْبَلٌ, yani طَوِيْلَةُ الْعُنُقِ - uzun boğaz vb.¹⁵¹

Suyûtî, فَاعِلٌ veznindeki طَالِقٌ (tâlik), طَامِثٌ (tâmis), حَائِضٌ (hâid), حَامِلٌ (hâmil) gibi kelimeler hakkında şöyle demiştir: Küfelilere göre yalnız kadın veya dişilere has özellikler olduğu için onların sonundaki ة “Tâ el-Marbûta ” hazf olunmuştur.¹⁵²

¹⁴⁶ Suyûtî, *el-Muzhir*, c.2, s.206.

¹⁴⁷ Suyûtî, *el-Muzhir*, c.2, s.207.

¹⁴⁸ Suyûtî, *el-Muzhir*, c.2, s.207.

¹⁴⁹ Suyûtî, *el-Muzhir*, c.2, s.207.

¹⁵⁰ Suyûtî, *el-Muzhir*, c.2, s.209.

¹⁵¹ Suyûtî, *el-Muzhir*, c.2, s.209.

¹⁵² Vasim Memmedeliyev, *Kufe gramer mektebi*, Bakü, 1988, s.99.

Basralılara göre ise, bu kelimeler doğal olarak kadınlara has nitelik bildirdikleri için hiç bir morfolojik cinsiyet alâmetlerine tabi tutulmamışlardır.¹⁵³

Suyûtî, *el-Muzhir*'de Ebû Ubeyd'in (ö.224/838) "*el-ğarîbi'l-Musannef*" adlı eserinden develer için zikrolunan on bir sıfatı da örnek olarak zikretmiştir. Bunlar genellikle مَفْعَلٌ , فَعُولٌ ve ismi fail vezninde olan sıfatlardır.¹⁵⁴

Esmâ'î (ö.216/831) bu sıfatlara daha otuz beş sıfat eklemiştir. On iki sıfat devenin zahiri görünüşü ve fiziki yapısıyla ilgili, yirmi sıfat ise beslenme nitelikleriyle ilgili kelimelerdir.¹⁵⁵

" *El-ğarîbi'l-Musannef*"te devenin yanı sıra hem de koyuna özgü on beş, yabancı ve vahşi eşeklere ait ise diğer bir sıfat da zikredilmiştir.¹⁵⁶

Suyûtî, eserinde فَعِيلٌ vezninde olan müenneslik bildiren sıfatlardan da bahsetmiş ve örnekler vermiştir: كَفْ خَضِيبٍ - reng koyulmuş ovuç, مَلْحَفَةٌ غَسِيلٌ - yıkanılmış örtü.¹⁵⁷

فَاعِلٌ vezninde olan ve dişilik bildiren sıfat vezinleri fiil olarak kullanıldığında ة kabul eder; حَامِلَةٌ – hamile kadın vb. مَفْعَلٌ vezni de bu özelliği taşımaktadır. (Örneğin: امْرَأَةٌ مَرْضِعَةٌ - süt veren kadın, هِيَ مَرْضِعَةٌ - o süt veriyor.)¹⁵⁸

Göründüğü gibi, فَاعِلٌ veznindeki dişilik bildiren sıfatlar Tâ el-Marbûta ile de gelebilir. Örneğin: طَاعِرٌ مِّنَ الْحَيْضِ وَطَاهِرَةٌ مِّنَ الْعَيْبِ - hayızdan temizlenmiş kadın ve ayıbı olmayan kadın; حَامِلَةٌ مِّنَ الْحَمْلِ وَحَامِلَةٌ عَلَى ظَهْرِهَا - hâmile olan ve sırtında bir şeyler taşıyan kadın; قَاعِدَةٌ مِّنَ الْحَيْضِ وَقَاعِدَةٌ مِّنَ الْقَعُودِ - ana halinden kesilmiş kadın ve bir yerde oturan kadın vb.¹⁵⁹

Suyûtî, فُعْلَانٌ (Fu'lân) vezninde olan ve müennesi ة ile sonlanan فُعْلَانَةٌ (fu'lânetun) kelimelere ait örnekler vermiştir. Örneğin: خُمْصَانٌ – karnı aç (müzekker) , خُمْصَانَةٌ – karnı aç (müennes) , عُرْيَانٌ – çıplak (müz) , عُرْيَانَةٌ – çıplak (müen.) vb.

¹⁵³ Memmedeliyev, *Kufe gramer mektebi*, s.100.

¹⁵⁴ Suyûtî, *el-Muzhir*, c.2, s.210.

¹⁵⁵ Suyûtî, *el-Muzhir*, c.2, s.211.

¹⁵⁶ Suyûtî, *el-Muzhir*, c.2, s.214.

¹⁵⁷ Suyûtî, *el-Muzhir*, c.2, s.216.

¹⁵⁸ Suyûtî, *el-Muzhir*, c.2, s.217.

¹⁵⁹ Suyûtî, *el-Muzhir*, c.2, s.217.

Suyûtî, Mahmud b. Ömer b. Muhammed el-Harezmi ez-Zemahşerî (ö.538/1143)'den de konu ile ilgili fikir ve görüşlerin naklinde bulunmuştur. “Şerhu'n-Nemûzeci” adlı eserinde müenneslik (dişilik) belirtisinin hakîki ve mecâzi olmasına dikkat çekmiş ve birincinin ikinciden daha kuvvetli olduğunu söylemiştir. Çünkü Tâ el-Marbûta belirtisi müennes cansız eşyaları bildiren kelimeleri de içermektedir. Fakat bu morfoloji alâmetleri eklemeksizin, doğal cinsiyetine göre müennes olarak bilinen bazı kelimeler, özellikle de kadın isimleri hakîki müennes olarak kabul edilmektedir. Örneğin: “Hint geldi” cümlesini جاء هِنْدٌ şeklinde söylemek olmaz, zira هِنْدٌ kadın ismidir. Yahut اَرْضٌ - toprak, نَعْلٌ-başmak kelimeleri de müennes kelimelerdendir. Bu konuda ez-Zemahşerî, bu iki kelimenin اَرْضِيَّةٌ ve نَعِيَّةٌ gibi kullanımlarına esaslanmıştır.

Suyûtî, dişilik alâmetleri bulunmayan, ancak dişilik bildiren kelimeleri “semâ'î müennes” kelimeler olarak adlandırmış ve İbn Kuteybe'nin (ö.275/889) “Edebu'l-Kâtib” ve Tebrîzî'nin (ö.502/1109) “et-Tehzîbü islâhi'l-Mantık” eserlerine istinaden örnekler zikretmiştir:¹⁶⁰ السَّمَاءُ ، الارضُ، القَوْسُ، الحَرْبُ، النارُ، الشمسُ ، الدارُ، الضحى و الخ.

Dişilik alâmeti bulunan ve hem dişilik, hem de erilik bildiren kelimeler hakkında Suyûtî, el-Cevherî (ö.398/1007), İbn Hâlivehy, İbn Kuteybe vb. bilginlerin fikirlerini de kitabına almıştır:

İsmail el-Cevherî “es-Sihâh” eserinde دجاجة، القمجة (sülün), النحلة، الدارجة، البومة، الحبارى، البقرة vb. kelimeleri de örnek olarak zikretmiştir. Zira bunlar cins (hayvan) türleridir.¹⁶¹ Kadın cinsinin belirtisi olan ة ile sonlanan, fakat her iki cins için de aynı olan kelimelere dair İbn Kuteybe'den örnek olarak سحلة (bir saat önce doğmuş kuzu) ve sırtlan balası anlamını veren العسبارة (bu kelime aslında عشبارة kökündendir) kelimelerini de ilave etmiş ve bu çeşit kelimelerin çoğul halininin atılması ile oluştuğunu söylemiştir. Bu tür kelimeler ise toplu isimler (الجمع) ثبته diye bilinmektedir.

Suyûtî, tekinin “elif memdude”, cem'inin ise “elif meksûre” ile sonlanan kelimeler hakkında İbn Hâliveyh'den nakilde bulunmuştur. Şöyle ki, İbn Hâliveyh demiştir: “Seyfüddeve bu tür kelimeler hakkında âlimlerin fikrini sorduğunda her kes “yok” diye cevapladıklarında, “ben böyle iki kelime biliyorum” dedim ve bu kelimeleri yalnız bin dirhem karşılığında söyleyebileceğimi arz ettim. Bu kelimeler (صحراء) غزراء ve (صحارى) صحراء

¹⁶⁰ Suyûtî, el-Muzhir, c.2, s.221.

¹⁶¹ Suyûtî, el-Muzhir, c.2, s.222.

(غذاری) kelimeleri idi. İki ay sonra Cermî'nin “*Kitâbu-t-tenbîh*” eserinde daha iki kelimeye rastlamıştım: صَلْفَاء (صَلَفَى) – yani katı toprak ve خَبْرَاء (خَبْرَى) – nemli toprak. Yirmi yıl sonra ise beşinci kelimeyi buldum. Bu kelimeyi İbn Düreyd kendisinin “*el-Cemhera*” eserine almıştı. Bu kelime (سَبَائِي) سَبْتَاء kelimesiydi”.¹⁶²

Ebû Ali el-Gâli (ö.356 h.) “*Kitâbu'l-Memdûd ve'l-Meksûr*” eserinde أَرْضُ نَفْحَاء kelimesini kullanmıştır. Anlamı ise minik hayvanlarının ayakları altında sesi duyulan toprak. Bu kelimenin cem hali ise نَفْحَى şeklidir. Ebû Zekeriyâ el-Ferrâ (ö.207/822) buraya الوَحْفَاء - yani siyah taşlı toprak kelimesini eklemiştir. Sa'leb (ö.291/914) (نَبَخَاء) نَبَخَاء kelimesini نَفْحَاء kelimesinin eş anlamı olarak zikretmiş, İsmayıl el-Cevherî (ö.398/1007) ise “*es-Sihâh*” eserinde (السَّخَوَاء) السَّخَاوَى - geniş düzenli yer anlamına gelen kelimeyi kullanmıştır. İbn Fâris (ö.395/1004) “*el-Mücmel*” adlı eserinde bitki örtüsü olmayan kumsal yer anlamındaki (مَرْدَاء) مَرْدَاء kelimesini bu konuya örnek olarak zikretmiştir.¹⁶³

2.2.1.3. Semantik.

Dil biliminin alt alanı olan Semantik, anlamları inceleyen bilimdir.¹⁶⁴ Anlamları inceleyen bir bilim olduğu için semantiğin diğer bir ismi de “Anlambilim”dir. Dilbiliminin anlamla ilgilenen sözcüklerin, cümlelerin anlamlarını inceleyen dalı olan anlambilim, sözlü veya yazılı bir dil ögesini bir anlamla ilişkilendiren her tür ifadeyi konu edinir. Nesnelere ve onları karşılayan sözcükler arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar çok eskiye gitse de, dilbilimsel anlam incelemeler bir bilim dalı olarak 19.yüzyılın sonlarında gelişmeye başlamıştır.

Semantik farklı perspektiflerden yararlanır.

Kelime, cümle, metin ve iletişim düzleminde Semâ'ntik:

- Leksikografi Semantik kelimelerin ve morfeplerin anlamlarıyla uğraşır.
- Cümle Semantik, daha büyük sentaktik birimlerin anlamlarının tek tek kelimelerin anlamlarından nasıl oluştuğunu araştırır. Bir cümlenin yorumu bu cümlenin sentaktik yapısının çözümlenmesine dayalı olarak yapılmalıdır.

¹⁶² Suyûtî, *el-Muzhir*, c.2, s.225.

¹⁶³ Suyûtî, *el-Muzhir*, c.2, s.226

¹⁶⁴ “Anlam Bilimi”, (http://tr.wikipedia.org/wiki/Anlam_bilimi), Erişim tarihi 18.06.2015.

- Metin Semantik gerçek ya da varsayımsal olarak cümlelerin birleşiminin çözümlenmesi üzerinde yoğunlaşır.
- Söylem Semantik birbiriyle ilişkisi olan farklı kişilerin metinlerdeki düzeyi üzerine çalışmalar yapar.

Kelime ve morfem Semantiğin, dilbilimsel semantiğin araştırma nesnesi olduğuna dikkat edilmelidir.

Frege İlkesinin (“bireşimsel bir dil biriminin anlamı, öğelerinin anlamlarının işlevidir”) doğal dillerde ne denli geçerli olabileceği tartışılmaktadır. Birleştirici işlevlerin tanımı olumlu bir durumda Semantiğin ana görevleri arasında sayılmaktadır.

Leksikografi Semantik.

Kelimelerin anlamlarının araştırılması dilbilimsel Semantiğin konusudur. Bununla ilgili konular aşağıda verilmiştir:¹⁶⁵

- Temel öğelerden oluşan kelimelerin anlam yapısı: Bir kelimenin anlamı kelimenin kökünün belli bir şekilde düzenlenmesi olarak tanımlanır.
- Morfemlerin karmaşık bir kelimenin anlamına katkısı: Bir kelimenin, türevin ya da birleşik kelimelerin kökün şekillerinin anlamı bu birimlerin morfolojik öğelerinin anlamlarından ileri gelir. Özellikle eski yapılarda leksikografi büyük bir rol oynar.
- Bir kelimenin durumu: Burada, belli bir kelimenin anlam benzerliği olan diğer kelimelerden nasıl bir farkı olduğu söz konusudur.
- Kelimeler arasındaki anlam ilişkileri: Zıt anlam, eş sesli, eş anlam ve çok anlam.

“*El-Muzhir*”deki bazı bölümler semantik konuları içermektedir. Suyûtî, bu konu için özel bölümler telif etmiştir ve bunlar “me‘rifetu’l-Elfâzi’l-İslâmiyye”, “el-İştikâk”, “el-Müşterek”, “el-Mu‘arrab”, “el-Hakikat ve’l-Mecâz”, “el-Eddâd”, “el-Müterâdif”, “el-Hâs”, “el-‘Âmm”, “el-Mutlak ve’l-Mukayyed”, “el-Muşeccer ve’n-Naht” bölümleridir.

¹⁶⁵ “Anlam Bilimi”, (http://tr.wikipedia.org/wiki/Anlam_bilimi).

- **İslâmi Lafızların Bilinmesi.**

Bu bölümde ise Suyûtî İslâmi lafızları konu edinmiştir. Mevzu ile ilgili önce İbn Fâris'in "Fıkhü'l-Luga" isimli eserinin "Bâbu'l-esbâbi'l-İslâmiyye" bölümünden nakilde bulunmuştur: Cahiliye döneminden farklı olarak İslam dini nüzul ettikten sonra dil, medeniyet ve hayatın diğer alanlarında canlanma başladı. Dildeki bu canlılık ise kendisini ilk önce Cahiliye devri Araplarda bilinmeyen yeni kelimelerin oluşması, mevcut olan bazı kelimelere ise yeni anlamlar yüklenmesi, gramer açısından Arapçanın daha da gelişmesinde buldu. İslam dininin nüzul etmesi ile و الْإِيمَانُ، الْمُؤْمِنُ، الْإِسْلَامُ، الْمُسْلِمُ، و vb. gibi yeni şer'î veya dini lafızlar oluştu. Önceler Araplarda الْكُفْرُ kelimesinden ancak الْكُفْرُ و الْكُفْرُ و الْكُفْرُ kelimeleri anlaşılıyordu. İslâm ise bu kelimeye esas anlamını kazandırmış oldu. Fısk (الفسق) kelimesinden ise ancak فَسَقَتِ الرُّطْبَةُ ifadesindeki mana bilinmekteydi. Cahiliye devri Arapları arasında rukû ve secde bilinmemekte، الْأَصْلَةُ (salâh) kelimesinden ise ancak أَدْعَاءُ manası anlaşılıyordu.¹⁶⁶

- **Me'rifetu'l-İştikâk: الْإِشْتِقَاقِمْعْرِفَةُ**

Suyûtî, semantik bazı incelikleri göstermek için "me'rifetu'l-İştikâk" (türeme) isimli bir bölüm daha ayırmıştır. Bu bölümü yazarken İbn Fâris'in "es-Sâhibî" ve İbn Dîhye'nin (ö.633/1236) "et-Tenvir" isimli eserinden faydalanmıştır.

İbn Dîhye, iştikâk hakkında "et-Tenvir"de şöyle demiştir: "İştikâk Arapların en garip kelimelerindendir. Arapçanın töreme olup olmaması meselesine gelince, İbn Fâris'in dediği gibi, Araplar bir kelimeyi diğerinden oluşturmuşlardır. Örneğin، الْجِيمِ Cîm ismi اجْتِنَامٍ (ictinam)'dan türemiş bir kelimedir".

İbn Dîhye "et-Tenvîr"de iştikâkın، Arapların en garip kelimelerinden olduğunu ve Hz. Peygamberden (s.a) gelen nakille Allah (c.c) katından sabitliğini vurgulamıştır. Zira, ona "cevami'u'l-keîâm", yani az kelimeyle çok mana ifade etme yeteneği verilmiştir. Ondaki gelenin doğruluğuna işaret ederek Allah (c.c) demiştir: "**Ben Rahmanım ve rahmeti yarattım ve rahmetimin isimlerini yarattım**".¹⁶⁷

İbn Dîhye "şerhu't-Teshîl" isimli eserinde iştikâk hakkında şöyle söylemiştir: "İştikâk - bir formülün diğer bir formülden mana ve aslıyla beraber alınmasıdır. İkinci kelimenin

¹⁶⁶ Suyûtî, el-Muzhir, c.1, s. 294.

¹⁶⁷ Suyûtî, el-Muzhir, c.1, s. 346.

asıl manaya delalet etmesi için asıl mana ve maddesinin kalmış olması gerekir. Örneğin: ضَارِبٌ مِنْ ضَرْبٍ ، حَذِرٌ مِنْ حَذَرٍ (vurmak fiilinden vuran faili, korkmak fiilinden korku ismi türediği gibi).¹⁶⁸

“El-iştikaku’l-Ekber” (“الإشتقاق الأكبر”)’e gelince, kelimedeki terkip değil, yalnız madde kalır, yani ancak kelimenin harf dizilişi değişir. Örneğin: قَوْلٌ وَقَلٌّ ، وَلَقٌّ (gavale-vagele-valega). İbn Cinnî’ye göre (ö.392/1002) bu fiiller altı değişim şekliyle hafif ve hız anlamlarını vermektedir.¹⁶⁹

“El-iştikâku’l-Esğâr” (“الإشتقاق الأصغر”), yani en küçük iştikâk konusunda ise dilciler arasında fikir ayrılığı vardır. Sîbeveyhi (ö.180/796), Halil b. Ahmed (ö.175/791), Ebû Amr eş-Şeybânî’ye (ö.206/821) göre bazı kelimeler türemedir, bazıları ise değildir. Müteahhirun dil bilginlerinden bir kısmına göre bütün kelimeler türemedir. Bu görüş Sîbeveyhi’ye ve Zeccâcia (ö.337/949) nispet edilmiştir. Başka bir kesime göre ise bütün kelimeler asıldır ve başka bir görüş ise doğru görüş değildir.

• **Me‘rifetu’l-Hakîkat ve’l-Mecâz: مَعْرِفَةُ الْحَقِيقَةِ وَالْمَجَازِ**

Suyûtî, konu ile ilgili İbn Cinnî’nin (ö.392/1002) “*Hasâis*” isimli eserinden faydalanmıştır. Şöyle ki, İbn Cinnî mezkûr eserinde şöyle demiştir: “Hakîkat – bir şeyin dildeki aslına göre kullanımudur. Mecâz ise hakîkatın aksi olanıdır. Hakîkat’tan mecaza yalnız üç şey için başvurulur: a) İttisâ‘ b) Tevkîd c) Teşbîh. Örneğin, Kur’ân’daki ادخلناه ايتinde üç anlam vardır :¹⁷⁰

1. اِئْتِسَاعٌ – İttisa‘

Ayeti kerimede Allah Hz. Lûta bir hikmet ve ilim vererek çirkin işler yapan bir memleketten kurtardığını ve rahmetinin içine soktuğunu buyurarak sanki cihetlerin ismini artırmış ve “Rahmet” ismini yer ve cihet ismi olarak buyurmuştur.

¹⁶⁸ Suyûtî, *el-Muzhir*, c.1, s. 346.

¹⁶⁹ Suyûtî, *el-Muzhir*, c.1, s. 347.

¹⁷⁰ Suyûtî, *el-Muzhir*, c.1, s.356.

2. Teşbîh – تَشْبِيه

Teşbîh etmiş, rahmete benzetmiştir. Hz. Lût kötü işler yapan insanlardan uzaklaştırılıp yeni bir yere yerleştirilmiştir. Bu yeni bir yer hakkında ise Allah “rahmetimiz” diye buyurduğu için burada teşbîh vardır, yani emin ve güvenilirliğinden dolayı yer rahmete benzetilmiştir.

3. Tevkîd - تَوَكِيد

Zat (Allah) hakkında haber vermek için manadan (Allah’ın rahmeti) haber verilmiştir ve bu da tevkîddir.

Diğer bir örnekte ise Hz. Muhammed (s.a) at hakkında هُوَ بَحْرٌ “O, bir denizdir” diye söylemiştir. Bu cümlede de mecâz vardır ve üç anlam taşır:¹⁷¹

1. İttisâ’

Hz. Peygamber (s. a) atın bilinen diğer isimlerinin olduğu gibi deniz ismini de atın isimlerinden biri olarak kullanmış ve sonuçta at için kullanılan isimlerin sayını çoğaltmıştır. فَرس , جَواد , طَرْف , بَحْر , vdr. isimler de at için kullanılan isimlerdendir.

2. Tevkîd

Ârâzı (at) cevhere (su) benzetmiştir. Böylece, tüm canlıların sudan yaratıldığına dikkat çekmiştir.

3. Teşbîh

Atın yürüyüşünü deniz suyunun akıntısına benzettiği için burada teşbîh vardır.

• Me‘rifetu’l-Müşterek: مَعْرِفَةُ الْمُشْتَرَكِ

Müşterek kelimeler İbn Fâris’in dediği gibi bir kelimenin iki ayrı mana bildirmesidir.¹⁷² Bazı usulcülere göre manalar sınırsız, lafızlar ise sınırlı olduğu için dilde bu kelimelere ihtiyaç duyulmaktadır. Suyûtî, “El-cemhera” adlı eserden bir örnek getirerek konuyu açıklamaya çalışmıştır:

¹⁷¹ Suyûtî, *el-Muzhir*, c.1, s.356.

¹⁷² Suyûtî, *el-Muzhir*, c.1, s.369.

أَفَنَيْتَ عَمًا وَجَبَرْتَ عَمًا

يا عمي بن مالك يا عمًا

İlk mısradaki “عَمِّي” ve “عَمًّا” kelimeleri “amca” anlamında, ikinci mısrasında ise “kavim” anlamında kullanılmıştır.¹⁷³

- **Me‘rifetu’l-Ezdâd: مَعْرِفَةُ الْأَضْدَادِ**

Suyûtî, bu konu hakkında da dilcilerin fikir ve görüşlerini açıklamıştır. Şöyle ki, İbn Fâris “Fıkhü’l-luga” isimli eserinde şöyle söylemiştir: Arapların üsluplarından biri de “bir isimle iki zıt kelimeyi ifade etme” üslubudur. “الجون” kelimesiyle “الأسود” kelimesini ve aynı zamanda bu kelimenin aksi olan “الأبيض” kelimesini kastederler. Diğer dilciler ise bu görüşü inkar etmiş ve “Araplar bir şeyi bir isimle ve zıt anlamını ise diğer isimle bildiriyorlar” demişlerdir.¹⁷⁴

Suyûtî, el-Ezdî’nin (ö.374/984) “*El-Müşâhike fi’l-luga*” isimli kitabında bulunan “حبل متي” deyimindeki “متين” kelimesinin hem “قوي”, hem de “ضعيف” anlamına geldiğini söylemiştir. Zıt fiillere örnek olarak ise İbn Kuteybe’den örnek vermiştir: “اقتنع” fiili: رفع راسه (başını kaldırmak) anlamına geldiği gibi, hem de zıt anlamlı “نكس راسه” (başını eğmek) anlamına da gelir.¹⁷⁵

- **Me‘rifetu’l-Müterâdif: مَعْرِفَةُ الْمُتَرَادِفِ**

Suyûtî, konu ile ilgili İmam Fahreddin er-Râzî’nin (ö.605/1209) görüşünü zikretmiştir. Bu görüşe göre ise müteradif lafızlar bir manaya delalet eder. Örneğin: السيف والصارم kelimeleri de anlam açısından bir manaya – kılıç manasına gelir. Fakat birincisi öz anlamındadır, ikinci kelime ise onun sıfatıdır ve ilk ismin niteliğini bildirir. Müterâdiflerden biri diğerinin taşıdığı anlamı taşır. Örneğin: İnsan ve beşer kelimeleri. İkincisi birinci kelimeni takviye etmek içindir. Aralarındaki fark ise asıl olan kelimedenden ayrı kullandığında, sıfat olanın hiç bir anlam taşımasıdır. Örneğin, عطشان نطشان ifadesinde olduğu gibi. Bazı dilciler ise müteradif zannedilen tüm kelimelerin “mütebâyanat”dan olduğu görüşündedirler. Yani ya onlardan biri ismin özü ve diğeri ise “ismu’s- sıfat”tır ya da “sıfatu’s-sıfat” tır.¹⁷⁶

¹⁷³ Suyûtî, *el-Muzhir*, c.1, s.370.

¹⁷⁴ Suyûtî, *el-Muzhir*, c.1, s.387.

¹⁷⁵ Suyûtî, *el-Muzhir*, c.1, s.394

¹⁷⁶ Suyûtî, *el-Muzhir*, c.1, s.402.

Suyûtî, Tâcuddin es-Sebkî'nin (ö.771/1370) “*fî şerhi'l-Menhâc*” adlı kitabında şöyle dediğini söylemiştir: “Bazı dilciler Arap dilinde müterâdiflerin olmadığı ve müterâdif gibi düşünülen her şeyin ise mütebâyenat olduğu görüşündedirler. Şöyle ki, الإنسان (insan) ve البشر (beşer) kelimelerindeki الإنسان kelimesi öz yahut asl isimdir, البشر kelimesi ise insanın, beşerin ilk başlangıcı olması anlamındaki sıfatı olarak kullanılmaktadır.”¹⁷⁷

Tâcuddin es-Sebkî, Ebû Hüseyin Ahmet b. Fâris'in de bu görüşü desteklediğini söylemiştir.

- **مَعْرِفَةُ الْمُطْلَقِ وَالْمُقَيَّدِ: Me'rifetu'l-Mutlak ve'l-Mukayyed:**

Bu konu ile ilgili Suyûtî demiştir: İbn Fâris “*Fıkhü'l-luga*” isimli kitabında mutlak ve mukayyed konusuna dair bir bölüm ayırmış ve örnek vererek konuyu şöyle açıklamıştır:¹⁷⁸ الكاس - (bardak) yalnız içinde şarap olduğu zaman bardaktır, yoksa kadehtir.

Se'âlibî الكاس (bardak) kelimesinin yalnız içinde şarap olduğunda bardak anlamını kapsayacağını, yoksa زجاجة (şişe) anlamına geleceğini demiştir.¹⁷⁹

2.2.1.4. Belagat.

Söz sanatlarını inceleyen bilgi dalı ve konuyu bütün yönleriyle kavrayarak hiçbir yanlış ve eksik anlayışa yer bırakmayan, yorum gerektirmeyen, yapmacıktan uzak, düzgün anlatma sanatıdır.¹⁸⁰ İngilizcede Zloquence, Rhetorique kelimeleri kullanılmaktadır. Arapçada ise Belagat kelimesi kullanılır. Edebiyat kaideleri ve edebî sanatlarla ilgili meânî, beyân ve bedîi içine alan ilim dalı olan Belagat sözlükte “sözün fasih ve açık seçik olması” anlamında mastardır. Bazı kaynaklar bunu “ulaşmak; olgunlaşmak, erginlik çağına varmak” manasındaki bulûğ kelimesiyle ilgili görüyorlarsa da bab ve mastar değişikliğinden dolayı bu anlam isabetli görülmemektedir.¹⁸¹ Terim olarak ise biri “meleke”, diğeri “ilim” olmak üzere iki manada kullanılmıştır. Batı dillerinde meleke anlamında belagat kelimesine karşılık Zloquence, ilim anlamında da rhetorique

¹⁷⁷ Suyûtî, *el-Muzhir*, c.1, s.403.

¹⁷⁸ Suyûtî, *el-Muzhir*, c.1, s.449.

¹⁷⁹ Suyûtî, *el-Muzhir*, c.1, s, 450.

¹⁸⁰ “Belagat”, (http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=BELAGAT), Erişim tarihi 18.06.2015.

¹⁸¹ Hulusi Kılıç, “Belagat”, DİA, İstanbul, 1992, c.5, s.380.

kelimeleri kullanılmaktadır. Meleke olarak belagat, sözün, fasih olmakla beraber yer ve zamana da uygun olmasıdır. Diğer bir söyleyişle bir fikrin sözlü veya yazılı olarak yerinde, yeterince ve zamanında ifade edilmesidir. Belagat insanda doğuştan var olan bir melekedir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de, **“O insanı yarattı ve ona beyanı (düşündüğünü açıklamayı) öğretti”**¹⁸² buyrulmaktadır. Dolayısıyla belagat henüz ilim haline gelmeden önce meleke olarak şair, yazar ve hatiplerde hatta halkın dilinde vardı. Bu sebeple sonraları birer belagat terimi kabul edilecek olan teşbih, mecaz, istiare, takdim, tehir, cinas, mutabakat vb. edebî sanatlar her dil ve kültürde daima kullanılmıştır. Nitekim belagatin meleke olarak bir hayli geliştiği Cahiliye devri sözlü edebiyatında, Kur'ân-ı Kerîm ve hadiste bu ilme dair birçok örnek bulmak mümkündür.¹⁸³

İbnü'l Mukaffa'dan (ö. 142/759) başlayarak Câhiz (ö. 255/869), Kudâme b. Ca'fer (ö.337/948) ve Rummânî'ye (ö. 384/994) gelinceye kadar belagat, insanın doğuştan sahip olduğu bir kabiliyet ve sanata olan yatkınlığı şeklinde anlaşılmıştır. Nitekim İbnü'l-Mukaffa'a göre belagat, sözü herkesin kolay söyleyemeyeceği tarzda söylemektir. Câhiz'e göre lafızla mananın güzellikte birbiriyle yarışması, yani manadan önce lafzın kulağa, lafızdan önce de mananın zihne süratle ulaşmasıdır. Rummânî'ye göre ise manayı güzel ve uygun ifadelerle zihinlere ulaştırmaktır.¹⁸⁴

İlim olarak ise düzgün ve yerinde söz söyleme usul ve kaidelerini inceleyen belagat, meânî, beyân ve bedî' olmak üzere üç fenne ayrılır. Belagat Arap dili ve edebiyatıyla ilgili ilimler içinde bağımsızlığına en geç kavuşanıdır. Zira Kur'ân-ı Kerîm'in i'câzını anlayabilmek için Müslüman milletlerin ve çeşitli nesillerin uzunca bir süre bu konu üzerinde çalışıp belagatin ilkelerini, metot ve terminolojisini ortaya koymalarını beklemek gerekiyordu. Ancak bu tarihî süreçten sonra belagat bağımsız bir ilim olabilmıştır. Bu ilim bağımsız hale gelinceye kadar tarihî gelişimine ve ihtiva ettiği konuların ağırlığına göre değişik isimlerle anılmıştır. Meselâ “Mecâzü'l-Kur'ân” adlı eserlerde mecaz ve fesahat, Câhiz'de beyân, İbnü'l-Mu'tez'de (ö. 296/908) bedî', Kudâme b. Ca'fer'de nakdü's-şi'r, Ebû Hilâl el-Askerî'de (ö. 400/1009'dan sonra) es-sinâateyn, İbn Sinân el-Hafâcî'de (ö.466/1073) fesahat, Abdülkahir el-Cürcânî'de

¹⁸² er-Rahmân: 55/3-4.

¹⁸³ Hulusi Kılıç, “Belagat”, DİA, İstanbul, 1992, c.5, s.381.

¹⁸⁴ Hulusi Kılıç, “Belagat”, DİA, İstanbul, 1992, c.5, s.381.

(ö.471/1078) belagat ve delâilü'l-i'câz, Zemahşerî'de (ö. 538/1144) meânî ve beyân, Bedreddin b. Mâlik'te meânî, beyân ve bedî', nihayet Hatîb el-Kazvînî'de (ö. 739/1338) ulûmü'l-belâga adlarıyla anılmıştır. Çağdaş müelliflerden Tâhâ Hüseyin belagat için beyân kelimesini, Emîn el-Hûlî ise fennü'l-kavl terkiibini kullanmıştır.¹⁸⁵

Belagat modern bir veçhe vermek isteyenler genellikle Batı edebiyatını okumuş, incelemiş ve bu edebiyattaki gelişmelerin etkisinde kalmış kimselerdir. Bunlar belagatin edebî tenkitle iç içe olması ve Batı'daki gibi estetik çalışmalardan faydalanılması gerektiğini savunmuşlardır. En önemli temsilcileri Tâhâ Hüseyin, Abbas Mahmûd el-Akkâd ile İbrâhim el-Mâzinî'dir. Bunların çoğu belagat ile ilgili doğrudan ilgili eserler kaleme almakla beraber yazı ve kitaplarında belagat konularına sıkca yer vermiş kimselerdir. Modern anlamda belagat çalışmaları ortaya koyan belagatçiler ve eserleri ise şunlardır: Emîn el-Hûlî, Fennü'l-ğavl, el-Belâga ve İlmü'n-nefs; Ali el-Cârim-Mustafa Emîn, el-Belagatü'l-vâziha.¹⁸⁶

Araştırmacı “*el-Muzhir*’de dilin retorik açıdan incelendiğini de görebilir. Dilin retorik yanını Suyûtî yirmi ikinci bölümde çalışmıştır. Şöyle ki, bu bölümde “İsti‘âre”, “Hazf”, “İhtisar”, “Ziyâde”, “Tekrîr”, “İ‘âde”, “bir kelimeyle çok şeyi kastetme” gibi konuları ele alarak dili belagat açısından çalışmaya gayret göstermiştir.

- **İsti‘âre:** الأَسْتِعَارَةُ

Bu mevzu ile ilgili Suyûtî demiştir: “ İsti‘âre - Arapların kullandıkları üsluplardan biridir ve Araplar bir kelimedden başka bir anlam kastetmek istediklerinde isti‘are üslubunu kullanırlar.¹⁸⁷ Örneğin: Araplar ayrıldıklarında انشقت عصاهم (asaları ayrıldı) ifadesini kullanırlar. Diğer bir örnekte ise, savaşın başlaması, kızışması anlamını bildirmek için ساقها الحرب و شقت عن ساقها الحرب ifadesini, ahmak için ise هو حمار (o, eşektir) ifadesini kullanırlar.¹⁸⁸

- **Hazf ve İhtisâr:** الحَزْفُ و الأَخْتِصَارُ

Arapların kullandıkları üsluplardan biri olan Hazf (حذف), sözlükte bir şeyden koparıp atmak, fazlalıkları atmak, kırpma, etrafından keserek düzeltmek ve güzel bir şekil

¹⁸⁵ Hulusi Kılıç, “Belagat”, DİA, İstanbul, 1992, c.5, s.381.

¹⁸⁶ Hulusi Kılıç, “Belagat”, DİA, İstanbul, 1992, c.5, s.383.

¹⁸⁷ Suyûtî, *el-Muzhir*, c.1, s, 331 (من سنن العرب التي لا توجد في غير لغتهمفصل في جملة)

¹⁸⁸ Suyûtî, *el-Muzhir*, c.1, s.331.

vermek gibi temel anlamlara gelir. İmruu'l-Kays, "hazf" kelimesini kendi atını tasvir ederken *لَهَا حَبْهَةٌ كَسْرَاءَ الْمَحْنِ حَظْفَهُ الصَّانِعُ الْمُقْتَدِرِ* ("Onun, muktedir sanatkârın yapıp hazırladığı, kalkanın sırtına benzer bir alını var.) demiştir.¹⁸⁹ Yukarıdaki beyitte "hazf" kelimesini-etrafından fazlalıkları atarak güzel bir şekil vermek anlamında kullanmıştır.

İstilah terimi olarak ise; Sarf İlmi'nde kelimelerden harflerin veya hareketlerin atılmasında kullanılır. Nahiv ve Belagat ilimlerinde ve 'Ulûmu'l-Kur'ân'da ise birbirlerine yakın tanımlar görmekteyiz. Bu tanımları kapsayacak şekilde şu tanıma görüyoruz: "Hazf, kelâmdan (sözden) bir cüzün (bir söz grubundan bir veya birkaç cümlenin veya bir kelimenin) tamamının bir delile dayanarak çıkarılmasıdır."¹⁹⁰

Mütekellimin tasavvur etmiş olduğu kendi sözünden, muhatabın elindeki bir delile dayanarak bir cüzünü atması, aslında var olan bir söz parçasını konuşmasından çekmesi olarak anlayabiliriz. Mütekellim-muhatap ilişkilerinde söz atımları her zaman beklenir bir durumdur. Çoğu zaman muhatabın hazfedileni zaten biliyor olmasına dayanan hazf, aslında bütün dillerin ortak bir özelliğidir. Arap dilinde, şiirinde ve nesrinde, edebî amaçlara yönelik olarak kullanıldığı gibi, gündelik konuşmalarda da hazf çok kullanılır. Arapların mesellerinde ve "hoş geldin" *حَيْرَ مَقْدَمٍ أَوْ قَدَمَتٍ* ve "afiyet olsun" *هَيْنًا مَرِينًا* gibi gündelik konuşmalarındaki hazf, genelde sık kullanım *كثرة الاستعمال* nedeniyle gerçekleşir. Arapların kullandığı *وَأَنَا عِنْدَ مَغِيبِ الشَّمْسِ ، أَوْ حِينَ كَادَتْ تَعْرُبُ*.¹⁹¹ Fakat konuşanın (mütekellimin) kendi tercihiyle hazf kullandığı gerçeği ve dayandığı maksatları da burada belirtmemiz gerekir. Hazfın asıl ilgi noktası da burasıdır. Bu maksatlar, Arap dilinin kaynaklarında detaylı bir şekilde incelenmiştir.

Hatta Hz.Peygamber (s.a), bazen tembih ve uyarıda bulunmak için kullandığı kelimelerdeki harflerin bir kısmını hazf ederdi. İbn Reşîk'in (ö.465/1063) naklettiği şu hadiste *كفى بالسيف شاهداً* (Şahid olarak kılıç yeter) cümlesinde harflerin bazısını hazfederek *كفى بالسيف شا* söylemiştir. İbn Reşîk Hz.Peygamber'in (s.a) hazf yapma

¹⁸⁹ Kutbettin Ekinçi, **Bir Hazf Çeşidi Olarak İhtibakın Analizi**, S. 10, Şerkiyyat İlmi Araştırmalar Dergisi, Ankara 2013, ss. 42-49, s.42.

¹⁹⁰ Bedruddin Muhammed b. Abdullah ez-Zerkeşi, **el-Burhân fî 'ulûmi'l-Kur'ân**, thk: Muhammed Ebu'l Fadl İbrahim, Kahire: Mektebetu Daru Turas, 1985 ,c.3, s.102.

¹⁹¹ Suyûtî, **el-Muzhir**, c.1, s.331.

amacının tembih ve uyarı olduğunu, kelimenin tamamını söylemesi durumunda, bu sözün hüküm haline gelmesinden endişe duyduğundan hazf yaptığını belirtmiştir.¹⁹²

Şüphesiz mütekellim, hazfa başvururken bazı şartlara riayet etmek zorundadır. Çünkü muhatap tarafından anlaşılacak, onun konuşmasının gayeleri arasındadır. O nedenle yapılan hazf, sözün anlaşılmayacak duruma düşmesine sebep olmamalıdır. İbn Hişâm hazf için sekiz ve Süyûtî de bunlardan yedi tanesini şart olarak ileri sürmüştü de genelde Arap dili ve edebiyatında bütün bu şartların dönüp dolaştığı temel husus bir karinenin olmasıdır. O nedenle hazfın geçerli olmasının temel şartı, lafzî karine veya hal karinesi olarak bir karineye/delile dayanmasıdır.

- **Ziyâde:** الزيادة

Arapların kullandıkları üsluplardan biri de ziyâde üslubudur. Ziyâde harf, isim ve fiillerde olur.¹⁹³ Bu üsuldan mübâlağa ve tesviye için çok sıkça kullanırlar.

- a) İsimlerde olan ziyâdeye ait örnek: “ و يبقى وجه ربك ” deki “ الوجه ” ziyâdedir. Bizim “بسم الله” sözümüzde ise kastettiğimiz “بِالله” kelimesidir.¹⁹⁴
- b) İsmi harflerinde olan ziyâde: Araplar ya mübâlağa, ya da tesviye için harflerde ziyâde üslubunu kullanırlar. Örneğin: titreyen (الذي يرتعش) biri için (ra‘şen) رَعُشْنَ kelimesini kullanırlar.¹⁹⁵
- c) Fiilin harflerinde olan ziyâdeden ise mübâlağa amacıyla kullanırlar: حلا الشيء له (onun hoşuna gitti) cümlesindeki حلا fiilinin yerine kullanırlar.¹⁹⁶

- **Tekrîr ve İ‘âde:** التكرير والاعادة

Arapların kullandığı üsluplardan olan Tekrîr ve İ‘âde özellikle bir nesneye dikkat çekmek, ihtimam veya haberdar etmek için başvurulan yöntemlerdendir.¹⁹⁷

Hars b.Abbâd:

¹⁹² İbrahim Muhammed Abdullah, *el-İctizâ’u bi be’di’l-Kelime*, 7.Basım, Dimeşk: Mecelletu Câmîiatu Dimeşk, 2004, c.20, s.97.

¹⁹³ Suyûtî, *el-Muzhir*, c.1, s.331.

¹⁹⁴ Suyûtî, *el-Muzhir*, c.1, s.332.

¹⁹⁵ Suyûtî, *el-Muzhir*, c.1, s.332.

¹⁹⁶ Suyûtî, *el-Muzhir*, c.1, s.332.

¹⁹⁷ Suyûtî, *el-Muzhir*, c.1, s.332.

قَرِيبًا مَرَبُطِ النَّعَامَةِ مِنِّي لَقَحَّتْ حَرْبُ وَاثِلٍ عَنِ حِيَالِ

Mısrasındaki “قربا مربوط النعامه مني” sözünü birçok beyt başlıklarında korku ve uyarı hakkında haberdar etme, dikkat ve özen gösterme amacıyla tekrâren kullanmıştır.¹⁹⁸ Arap dilindeki bu üslup tekrîr üslubudur.

- **Tekini İfade Etmekle Çoğulu Kastetme.**

Toplumu kasteden tek isimler de bu konuya mezkûrdur. Örneğin Araplar ضَيْفٌ ، عَدُوٌّ و الخ. gibi kelimelerle çokluğu kastederler.¹⁹⁹

- **İdmâr: الإِضْمَارُ**

Fiiller, isimler ve harflerde olan bu üslup Araplar tarafından kullanılmaktadır.²⁰⁰

a) Fiillerdeki idmâr: أَنْعَلِبًا وَ نَقَر: أَيِ أَتَرَى تُعَلِبًا

b) İsimlerdeki idmâr: أَلَا يَا اسْمِي أَيِ يَا هَذِهِ

c) Harflerdeki idmâra ait örnek: أَلَا إِيهَذَا الزَّاجِرِي أَشْهَدَ الْوَعَى أَيِ أَنْ أَشْبَهَ.

2.2.2. Dilin Oluşması ile İlgili Görüşler.

“Sahihin tanıtımı bölümü”nde Suyûtî dilin menşei, dilin vahyi olup olmaması, dilin aslının ne olması meselelerine temas etmiştir. O, bu konuya dair önce İbn Fâris’in görüşlerini zikretmiş,²⁰¹ hemen ardınca ise İbn Cinnî’nin dilin tevkif mi yoksa ıstılah mı olması hakkındaki görüşlerini açıklamıştır.²⁰² Suyûtî onun görüşlerini de kâmil şekilde kitabına almıştır. Şöyle ki, İbn Cinni’nin dilin oluşması hakkındaki fikirlerini de söyleyerek dilin tevkif (ilham veya vahiy), ıstılah veya tevatu‘, seslerden oluşup oluşmaması gibi üç fikir üzerinde durmuştur. Suyûtî bu iki görüşün yanı sıra diğer âlimlerin de bu konudaki görüş ve fikirlerini nakletmiştir. Bu âlimler ise şunlardır: Fahreddin er-Râzî (ö.606/1210) ve talebeleri²⁰³, Ebû’l Feth b. Bürhân (ö.518/1125)²⁰⁴,

¹⁹⁸ Suyûtî, el-Muzhir, c.1, s.332.

¹⁹⁹ Suyûtî, el-Muzhir, c.1, s.333.

²⁰⁰ Suyûtî, el-Muzhir, c.1, s.337.

²⁰¹ Suyûtî, el-Muzhir, c.1, s.8.

²⁰² Suyûtî, el-Muzhir, c.1, s. 10.

²⁰³ Suyûtî, el-Muzhir, c.1, s. 16.

²⁰⁴ Suyûtî, el-Muzhir, c.1, s. 20.

İmam el-Harameyn Cüveyni (ö.478/1085)²⁰⁵, Muhammed b. Muhammed el-Ğazâlî (ö.505/1111) - tasavvuf âlimidir²⁰⁶, İbnü'l Hâcib (ö.646/1249), Tâcuddin es-Sebkî (ö.771/1370).²⁰⁷

Süyûtî, kitabında İbn Cinnî'nin görüşünü açıklamıştır. Şöyle ki, İbn Cinnî “*Hasâis*” isimli eserinde dilin ölçüsünün her bir kavmin maksatlarını açıklamak için kullandıkları sesler olduğunu vurgulamıştır.²⁰⁸

Süyûtî'nin dilin oluşmasıyla ilgili zikrettiği diğer meselelerden biri de “Dilin tevkifiliği meselesi”dir. Tevkif teorisine göre, dil tevkifidir, vahiy ve ilhama dayanır. Başka bir deyişle dil, insanoğluna Yüce Allah tarafından öğretilmiştir. Bu tezin ilk defa Ebû Hasan el-Eş‘ari (ö.324/936) tarafından dile getirildiği kabul edilmektedir.²⁰⁹ Ayrıca Suyûtî, Âdemin (a.s) öğrendiği isimlerden, dilin Hz. Muhammed’e (s.a) vahiy edilişinden, fasih Arapça ilk konuşanın kim olduğundan da bahsetmiştir.

Suyûtî, Ebû Mansûr el-Ezherî'nin (ö.370/980) de dil hakkındaki fikrini belirtmiştir: “Başlangıçta tevkif bir dil üzerine olmuştur. Sonra ise Nuh devrindeki tufan olayı sebebiyle evlatlarının diğer yerlere göç etmesiyle diğer diller de oluşmuştur. İbn Abbas'tan edilen bir rivayete göre ise saf Arapça konuşan Hz. İsmail (s.a) olmuştur. Onun konuştuğu Arapça ise Kur'ân-ı Kerîm'in dili olan Kureyşlilerin konuştuğu Arap dili idi.”²¹⁰

Arap dilinin oluşan ilk dil olduğunu ve diğer dillerin ya tevkifen, ya da ıstılahen Arapçadan sonra oluştuğunu söyleyenler tutarlı delil olarak Kur'ân'ı getirmişlerdir. Kur'ân Allahın kelimidir ve Arap dilinde nazil olmuştur. Bu da Arap dilinin oluşan ilk dil olduğuna delildir.

Arapçanın tevkililiği meselesinde İbn Fâris “*Fıkühü'l-luga*” isimli eserinde Arapların dilinin tevkifi olduğunu söyleyerek Kur'ân'dan “**‘alleme Âdeme-l-esmâa kullehâ**”²¹¹ ayetini delil getirmiş²¹² ve İbn Abbâs'ın görüşünü tercih etmiştir. Nazar ehlinin

²⁰⁵ Suyûtî, *el-Muzhir*, c.1, s. 21.

²⁰⁶ Suyûtî, *el-Muzhir*, c.1, s.22.

²⁰⁷ Suyûtî, *el-Muzhir*, c.1, s.23.

²⁰⁸ Suyûtî, *el-Muzhir*, c.1, s.5.

²⁰⁹ Suyûtî, *el-Muzhir*, c.1, s.16.

²¹⁰ Suyûtî, *el-Muzhir*, c.1, s.27.

²¹¹ *el-Bakara* 2/31

²¹² Suyûtî, *el-Muzhir*, c.1, s.8.

çoğunluğuna göre ise dilin aslı tevatu‘ ve istılahtır (تواطؤ و اصطلاح). Bu teoriye göre ise dil, Allah (c.c) tarafından vahiy ve ilham yoluyla öğretilmemiştir. Dil, insanlar arasında gerçekleşen uzlaşma ve anlaşma sonucu ortaya çıkmıştır. Bu teori Ebû Hâşim el-Cübbâî’ye (ö.321/933) ve Mu‘tezileye mensup bazı bilginlere nispet edilmektedir.²¹³

Suyûtî, bazı kimselerine göre ise dillerin aslının duyulan sesler olduğunu söylemiştir. Mesela; rüzgârın sesi, suyun şırıltısı vb. Sonra ise diller bunlardan türemiştir. Suyûtî’ye göre de bu görüş sahih ve kabul olunan bir görüştür.²¹⁴

Suyûtî bu görüşleri nakletmiş ve 4 görüş üzerinde durmuştur. **İlk görüş** İbâd b. Süleyman’ın görüşüdür. Yani, lafızlar ya kendileriyle ya da Allahın yaratmasıyla manaya delalet ederler. **İkinci görüş** lafızların insanlar tarafından, **üçüncü görüş** ise lafızların bazılarının Allah tarafından, bazılarının ise insanlar tarafından belirlenmesi fikrini savunanların görüşüdür. İkinci görüş Şeyh Ebu’l Hasan el-Eş‘arî (ö.324/936) ve İbn Furuk el-İsbehânî’nin (ö.406/1015), üçüncü görüş ise Ebû Hâşim’in görüşüdür. **Dördüncü görüşe** gelince ise, bu görüş Ebû İshâk el-İsferânî’nin (ö.418/1027) görüşüdür ve bu görüşe göre dilin aslı yani başlangıcı Allahtan, adlandırma ve tamamlanma ise insanlar tarafından olmuştur.²¹⁵ Ona göre diller tevkifle tespit olunur.

Suyûtî Fahreddin er-Râzî’nin konu hakkındaki görüşünü zikretmiştir. er-Râzî şöyle söylemiştir: “Âlimler bu görüşler hususunda ihtilaf etseler de, ilk görüşün bâtil olduğu üzerinde ittifak etmişlerdir. Onlar İbâd b. Süleyman’ın - “lafızlar kendileriyle manaya delalet eder” görüşünü bâtil saymışlardır. Delil olarak ise şöyle söylemişlerdir: “Eğer lafızlar kendileriyle manaya delalet etmiş olsaydı, o zaman, herkesin bütün dilleri bilmesi gerekirdi”. O zaman icmayla İbâd b. Süleyman’ın görüşü fesada uğramıştır”.²¹⁶

Suyûtî lafızların Allah tarafından oluşturulduğu görüşünü savunanların delillerini kitabında zikretmiştir ve bu deliller şunlardır:²¹⁷

Birincisi: Dil Allahın kelâmıdır, çünkü Bakara suresinin “و علم ادم الاسماء كلها”²¹⁸ ayeti bütün isimlerin Âdem (a.s.)’a Allah tarafından öğretilmesine ilişkin bir ayettir. Fiiller ve

²¹³ Suyûtî, **el-İktirâh fi ‘ilmi usûli-n-nahv**, thk: Mahmûd Süleyman Yâkût, İskenderiyye, 2006, s.27.

²¹⁴ Suyûtî, **el-Muzhir**, c.1, s.14-15.

²¹⁵ Suyûtî, **el-Muzhir**, c.1, s.16.

²¹⁶ Suyûtî, **el-Muzhir**, c.1, s.16.

²¹⁷ Suyûtî, **el-Muzhir**, c.1, s.17.

²¹⁸ **el-Bakara** 2/31

harfler de isimlerdir. Bu ise dillerin de insanoğluna Allah (c.c) tarafından öğretilmesi ve dillerin tevkif olarak oluşmasına bir delildir.²¹⁹

İkincisi: Allah (c.c) Kur’ân’da buyurmuştur: “ان هي الا اسماء سميتوها” (“ Onlar (isimler) ancak sizin ve babalarınızın onları isimlendirdiğiniz isimlerdir)²²⁰. Allah (c.c) bu ayetle bir kavmi, isimleri Allah değil kendileri yaratmıştır diye düşündüklerinden dolayı eleştirmiştir.

Üçüncüsü: “و من آياته خلق السموات والارض واختلاف السنتكم واللوانكم”²²¹ (Gökleri ve yeri yaratması, dillerinizi ve renklerinizi farklı kılması Onun (Allah Teâla) ayetlerindedir.) Tevkif teorisini savunanlar bu ayetteki “السنتكم” (lisanlarınız) kelimesini “لغاتكم” (dilleriniz) anlamında anlamışlar ve bununla da lafızların Allah tarafından belirlenmiş olduğu kanaatine gelmişlerdir. İbn Cinnî ve İbn Fârisi yukarıda belirttiğimiz gibi, bu ayetleri zikretmemişler ve yalnız Bakara suresindeki ilk ayeti zikretmişlerdir.²²²

Suyûtî, İmam Hameynî’nin (ö.478/1085) de konu hakkındaki görüşlerini kitabına almıştır. İmam Hameynî “*Bürhân*” isimli eserinde şöyle demiştir: “Dillerin oluşumu hakkında usûl âlimleri ihtilaf etmişlerdir. Bazılarına göre Allah dili tevkifi, diğerlerine göre ise ıstılah olarak oluşturmuştur. Ebû İshâk el-Esferâni (ö.418/1027) “*taifetu mine’l-Eshâb*” adlı eserinde ise bu görüşlerin hepsinin aklen mümkün olabileceğini söylemiştir”.²²³ İmam Hameynî Esferâni’nin görüşüne ek olarak tevkifi ve ıstılahı görüşleri açıklamış ve sonra kendi fikrini belirterek “bizim için de en uygun olan zikredilen tüm görüşlerin aklen mümkün olabileceği görüşüdür” söylemiştir.²²⁴

Suyûtî, İbnü’l Hâcib’in (ö.646/1249) de görüşünü eserinde zikretmiştir. Şöyle ki, İbnü’l Hâcib “*fi’l-Muhteser*” isimli eserinde demiştir: “Bahsi geçen bu görüşlerden en uygun olan ise Ebû’l Hasan el-Eş’arî’nin (ö.324/936) görüşüdür. Bu görüşe göre ise diller tevkifen oluşmuştur.”²²⁵

²¹⁹ Suyûtî, *el-Muzhir*, c.1, s.17.

²²⁰ *en-Necm* 53/23

²²¹ *er-Rum* 30/22

²²² Suyûtî, *el-Muzhir*, c.1, s.17.

²²³ Suyûtî, *el-Muzhir*, c.1, s.21.

²²⁴ Suyûtî, *el-Muzhir*, c.1, s.21.

²²⁵ Suyûtî, *el-Muzhir*, c.1, s.23.

Mu‘tezile’ye göre ise tüm diller ıstılah olarak tespit olunur. Bir grup Mu‘tezile âlimlerine göre ise diller tevkifen oluşur. Mu‘tezile âlimlerine göre diller aklî delîl gibi kendi medlûluna delalet etmez.²²⁶ Buna göre de mananın ihtilâfı câizdir.

Suyûtî “*Tenbihât*” başlığı altında dilin ıstılah mı, yoksa tevkif mi olması hakkında fikirlerini şöyle açıklamıştır: Eğer Eş‘âri’nin dediği gibi diller tevkifidir söylesek, o zaman İbn Hâcib ve diğerlerinin naklettiği görüşleri göz önünde bulundurmak gerekir. Bunlar ise dilin bazı nebilere vahiyle bildirilmesi; bazı cisimlerde seslerin oluşmasıyla bilinmesi; dillerin zaruri bir ilimle bilinmesi yollarıdır.

2.2.3. Dilin Oluşması ile İlgili Diğer Meseleler.

- **Âdemin (a.s) Öğrendiyi İsimler:**

Bu konu hakkında İbn Abbas (r.a) Allahın “علم ادم الاسماء كلها” kelamını zikrederek “Allah (c.c) Âdeme (a.s) tüm isimleri öğretti” ayetindeki isimlerden “her şey” anlamını çıkarmıştır.

Suyûtî’nin, Allahın Âdem’e isimlerle beraber tüm dilleri öğrettiği görüşünde olduğunu görmekteyiz. Suyûtî demiştir: İbn Asâkir (1105-1176) İbn Abbas’tan etkilendiği bir görüşe istinaden Âdemin (a.s) cennette konuştuğu dil Arap dili idi ve fakat Âdem, yolunu azdıkta ise Sıryânice konuşmuştur. Tövbe etti ve Allah (c.c) onunla yeniden Arapça konuştu. Suyûtî, Abdülmelik b. Hübeyb es-Selmî’in de bu görüşte olduğunu demiştir.²²⁷

- **Dile İhtiyaç Duymadaki Hikmet:**

Suyûtî bu konu ile ilgili Kiyâ el-Herrâsi’nin (ö.504/1141) “*usulü’l-Fıkh*” eserindeki görüşünü nakletmiştir. Şöyle ki Kiyâ demiştir: “İnsanlar geçimlerinde yardımlaşmak, birlikte yaşamak ve paylaşmak için kendilerinden başka bir şeye – dile ihtiyaç duydular ve şehirlere dağıldılar.”²²⁸

Toplum ve insanın ihtiyaçları dilin yaranmasına neden oldu. Bunu Fahreddin er-Râzî ve ondan sonra gelen âlimler de desteklemişlerdir. Râzî demiştir: “İnsan, kendi başına

²²⁶ Suyûtî, *el-Muzhir*, c.1, s.20.

²²⁷ Suyûtî, *el-Muzhir*, c.1, s.28-30.

²²⁸ Suyûtî, *el-Muzhir*, c.1, s.36.

bütün ihtiyaçlarını gideremediği için lafızların varlığına ihtiyaç duymuş ve bu sebepten de yardımlaşma kaçınılmaz olmuştu. Yardımlaşma ise tanışmanı gerektirir. Tanışma için ise hareketler, işaretler, lafızlar ve böylece dillerin yaranması gerekir.”

- **Lafızlar Zihnimizde Canlanan Resimlere Göremidir, Yoksa Dış Mahiyetlere Göre Oluşturulmaktadır?**

Bir soru üzerine olan bu mesele hakkında şeyh Ebû İşhâk şîrâzî (ö.476/1083) ikinci görüşü, İmam Fahreddin er-Râzî ve talebeleri ise ilk görüşü benimsemişlerdir. Bu görüşe istinaden demişlerdir: “Lafız zihnimizdeki şeklin değişmesiyle değişir. şöyle ki uzaktan bir kimse siluet, hayal görse ve onun taş olduğu zannına kapılsa onun için ancak taş lafzı canlanmış olacak.”²²⁹

²²⁹ Suyûtî, **el-Muzhir**, c.1, s.42.

BÖLÜM 3: ESERİN DEĞERLENDİRİLMESİ.

3.1. Eserde İzlenen Genel Metot.

“Sâbit sahîhin tanıtımı”, “Dilden rivayet olunan Sâbit ve Sahih olmayan”, “Mütevâtir ve Âhâd”, “Mürsel ve Munkatı”, “Efrâd”, “Rivayeti kabul olunan ve olunmayanlar”, “Elde etme ve İletme vasıtaları” ve “Mesnû’un tanıtımı” gibi bölümler Suyûtî’nin hadis literatüründen istifade ederek oluşturduğu bölümlerdir. Metot gereği olarak ilk önce bu bölümlere temas ettik. Sonra ise konu ile ilgili sıkça kullandığı ifadeler, eseri yazarken Kuran, Hadis, Arap şiiri ve Kıssalardan bolca kullanması, gerektiğinde İtikadi mezheplere de başvurması, bazı âlim ve eserlerini övmesi gibi diğer kendine has metot ve yöntemleri de göstermeye çalıştık.

❖ Hadis Literatüründen Faydalanma:

Bir çok alanda eserleri bulunan Suyûtî, hadis ile ilgili eserler de telif etmiştir. Eser telifi alanındaki hızı ve yoğun çalışması, talebeleri tarafından bize nakledilmiş, bir günde üç risale kaleme aldığı, aynı zamanda hadis imlasına ve problemlere cevap vermeye devam ettiği bildirilmiştir.²³⁰

Suyûtî’nin önemli hadis hocaları, on dört yıl boyunca kendisinden her gün yeni bir şey öğrendiğini söylediği ve “ikinci babam” dediği Kâfiyeci ile miladi 1463-1467 yılları arasında derslerini derslerini takip ettiği Şümünni’dir. Onlardan tefsir, hadis ve Arap edebiyatı gibi alanlarda faydalanmıştır.²³¹ Muteber hocaların vefatından önce onlardan dirâyete dair bilgi edinmeyi hadis semâ etmekten daha önemli saydı, ancak bu hocalardan hadis semâ etmekten de vazgeçmedi. Tamamını veya bir kısmını hocalarından dinlediği kitapların listesi sayfalarca uzamakta, hadis hocaları hakkında yazdığı eserlerin en önemlisi olan el-Müncem fi’l-Mu‘cem’de üç tabaka halinde zikrettiği hocalarının sayısı 195’i bulmaktadır.²³²

²³⁰ İbnü’l-‘Îmâd, *Şezerâtu’z-Zeheb*, c. 10, s. 76.

²³¹ Suyûtî, *Buğyetü’l-vuât fi Tabakâti’l-Lügaviyyîn ve’n-Nühât*, 2. Basım, Daru’l-fikr, 1979, c.1, s.118; Halit Özkan, “Süyûtî”, *DİA*, İstanbul, 2010, c.38, s.188.

²³² Suyûtî, *et-Tehaddüs bi ni‘metillâh*, s.39-42, s.249-251.

Hadis ilmine dair bilinen eserlerini İyâd Hâlit et-Tebba‘, “hadis topluları”, “hadis şerhleri”, “hadis araştırılması” vb. kısımlara ayırmıştır.²³³

Onun “*Câmiü’s-Sağîr*” adlı hadis külliyyatı İslami eserler arasında ehemmiyetini asırlarca korumuş ve korumaya devam etmekte olan bir eserdir. Eserin oluşmasında kaynak olarak 6 hadis mecmuasından başka Ahmed b. Hanbel’in *Musnedin*’den de faydalanmıştır. Faydalandığı hadis alimleri arasında İmam Nevevî (ö.676/1277) de vardır. Suyûtî, “*Tedribü’r-râvî fi takrîbi’n-Nevevî*” eserini Nevevî’nin “*et-Takrîb ve’t-teysîr li ma’rifeti Süneni’l-beşîr en-nezîr*” eserine şerh olarak yazmıştır.²³⁴ Sahîhü’l-Buhârî ve Sahîhu Müslim başta olmak üzere meşhur bazı hadis kaynakları üzerine hadis çalışmaları yapmıştır.²³⁵

Hadis tenkidi bakımından mevzu hadisler hakkında “*Le’alü masnu‘a fi’l-ahâdisi’l-Mevzua*” isimli eserini kaleme almıştır.

Suyûtî’nin bu vb. hadis eserlerini telif etmesi, diğer hadis eserlerinden faydalanması etkisini *el-Muzhir’de* de göstermiştir. Şöyle ki, Suyûtî *el-Muzhir*’deki birçok bölümde dil konularını anlatmağa çalışırken hadis literatüründen etkilenmiştir. Hadis literatüründen istifade ettiği bölümler ise şunlardır:

1. “Sâbit sahîhin tanıtımı”.
2. “Dilden rivayet olunan Sâbit ve Sahih olmayanın tanıtımı”.
3. “Mütevâtir ve Âhâd’ın tanıtımı”.
4. “Mürsel ve Munkatı‘ın tanıtımı”.
5. “Efrâd’ın tanıtımı”.
6. “Rivayeti kabul olunan ve olunmayanların tanıtımı”.
7. “Elde etme ve İletme vasıtalarının tanıtımı”.
8. “Mesnû’un tanıtımı”.

²³³ İyâd Hâlid, *Me‘lemetu’l-‘ulûmi’l-İslamiyye*, s.149-151.

²³⁴ Suyûtî, *Tedribü’r-râvî fi şerhi Takrîbü’n-Nevâvî*, thk: Abdulvehhâb Abdullatif, Dâru İhyâi’s-sünneti’n-nebeviyyeti, 1979, s.15.

²³⁵ Suyûtî, *Hüsnu’l-muhâdara*, s. 240.

1. Sâbit Sahîhin Tanıtımı:

Bu bölüm hakkında Dilin oluşması hakkında görüşler başlığı altında çalıştığımız için burada konu edinmeyerek ancak bölümün ismini zikrederek geçiyoruz.

2. Dilden Rivayet Olunan, Ancak Sağlam ve Sâbit Olmayanın Tanıtımı:

Naklin sâbit ve sâhîh olmama sebebi, senedinin ulaşamaması, râvinin câhil olması veya rivayetinin güvenilir olmaması sebeplerinden dolayı rivayeti nakleden râvinin “sukûtu”, yani rivayetten iskâtı, düşmesidir. El-Müzhir’de Süyûtî, İbn Düreyd’in (ö.223/837) *el-Cemhera* kitabından örneklerle konuyu açıklamıştır.²³⁶

و في بعض اللغات : تَبَطَّتْ شَفَةُ الْإِنْسَانِ تَبْطًا إِذَا وَرَمَتْ، و ليس بِتَبَّتْ.

Bazı şivelerde: İnsanın ağzı şiştiğinde تَبَطَّ fiili kullanılsa da, sabit değildir.

و فيها : اسْتَعْمَلَ ضَبَّحَ ضَبْحًا إِذَا أَلْقَى نَفْسَهُ بِالْأَرْضِ مِنْ كِلَالٍ أَوْ ضَرْبٍ، و ليس بِثَبَّتْ.

Örneğin: Yorgunluk veya darbe sebebiyle kendini yere atan biri için اسْتَعْمَلَ ضَبَّحَ ضَبْحًا ifadesi kullanılsa da, sabit değildir.

و فيها : الْجَبْجَابُ : الْمَاءُ الْكَثِيرُ، و ليس بِثَبَّتْ.

Diğer örnek: الْجَبْجَابُ : Çok su anlamına gelir. Ancak, sabit değildir.

3. Mütevâtir ve Âhâdın Tanıtımı:

Süyûtî, mütevâtir haberin ne olduğuna deyinmiş ve bu haberin şartı hakkında şöyle demiştir: “Âlimlerin çoğuna göre Mütevâtir haberin esas şartı, naklin sayısının çok olması ve üzerinde yalan olduğuna dair birleşmenin mümkün olamamasıdır. Bu kısım ilim ifade eden nahiv kat’î delillerinden biridir. Âlimler ise mütevâtir haberin şartları hakkında ihtilaf etmişlerdir. Çoğu âlimlere göre zaruri, diğerlerine göre ise nazarîdir. Diğer âlimlere göre ise mütevâtir haberin esas şartı: nakillerin sayısı 70 e, bazılarına göre 40 a, bazılarına göre 12 e, bazılarına göre 15 e ulaşmış olmasıdır.²³⁷ Doğru olan

²³⁶ Suyûtî, *el-Muzhir*, c.1, s.103.

²³⁷ Suyûtî, *el-Muzhir*, c.1, s.114.

görüş ise zikredilen ilk şarttır. Âhâd haberler ise râvileri mecruh olanlardır. el-Enbârî'nin (ö.328/940) bu mevzu ile ilgili söyledikleri bu kadardır.”²³⁸

Suyûtî, Karâfî²³⁹ (ö.684/1285), İmam Fahreddin er-Râzî'nin görüşlerini açıklamış, mütevâtir ve âhâd kelimelere dair şu misalleri vermiştir:²⁴⁰

Kılıç (es-seyf) السَيْف Mızrak (er-rumhu) الرَّمْح

Salgın (el-vebâu) الوباء Son bahar (er-rabî'u) الرَّبِيع

Suyûtî, Kur'ân'da olmayan, Arapların devrinden günümüzdeki insanların dillerinden hiç düşmeyen mütevâtir kelimelere dair misal olarak: günlerin, ayların isimlerini örnek (الْبَطِيخُ وَ الْخَبُّ ، التَّفَاحُ ، الشَّعِيرُ ، الْقَمْحُ ، الْأَخْرِيفُ vb.) göstermiştir.²⁴¹ Se‘âlebi'nin *fikhü'l-Luga* eserinden ise şu örnekleri zikretmiştir:²⁴²

Bakkal (el-Bakkâlu) الْبَيْقَالُ Tartıcı (el-Vezzânu) الْوَزَّانُ

El (el-Keffu) الْكَفُّ Kasap (el-Kassâb) الْقَصَّابُ

Hamal (el-Hammâlu) الْحَمَّالُ

4. Mürsel ve Munkatı'nın Tanıtımı:

Suyûtî, Kemâleddin b. el-Enbârî'nin (ö.577/1181) konu ile ilgili “*luma‘u'l-Edille*” isimli eserindeki açıklamasını zikretmiştir: “Mürsel - senedi kesik olandır. İbn Düreyd'in Ebû Zeyd el-Ensârî'den rivayet ettiği gibi mürsel kabul edilmez (ğayri-makbul). Zira naklin kabulü için adalet vasfı şarttır. Naklin senedi kesik olursa adalet bilinmez. Râvinin ismi bilinmezse ravinin adalet vasfı da bilinmez. Bazıları ise mürselin kabûlü görüşünü benimsemişlerdir.”²⁴³

İbn Düreyd'in *el-Cemhera* isimli eserindeki bir örnekten de görüldüğü gibi İbn Düreyd el-Esma‘î'ni anlamamıştır.²⁴⁴

²³⁸ Suyûtî, *el-Muzhir*, c.1, s.114.

²³⁹ Ahmed b. İdrîs b. Abdurrahman Mısır doğumludur, Fıkh ve Usul ilmine dair eserleri vardır, h. 684 yılında vefat etmiştir.

²⁴⁰ Suyûtî, *el-Muzhir*, c.1, s.120.

²⁴¹ Suyûtî, *el-Muzhir*, c.1, s.120.

²⁴² Suyûtî, *el-Muzhir*, c.1, s.123.

²⁴³ Suyûtî, *el-Muzhir*, c.1, s.125.

²⁴⁴ Suyûtî, *el-Muzhir*, c.1, s.125.

يقال فَسَأْتُ الثَّوْبَ أَفْسُوهُ فَسَأً إِذَا مَدَدْتُهُ حَتَّى يَتَفَرَّرَ. وَأُخْبِرَ الْأَصْمَى عَنْ يُونُسَ قَالَ : رَانِي أَعْرَابِي مُحْتَبِيًّا بِطَيْلَسَانَ
فَقَالَ : عَلَامَ تَقْسُوهُ ؟ - ابن دريد لم يدرك الأصمى

5. Efrâdın Tanıtımı:

“Me’rifatü’l-efrâd” bölümü konusunda Suyûtî’nin de dediği gibi Efrâd - dil ehlerinden birinin rivayeti ile yalnız kalması, başka bir râvinin bunu nakletmemesidir. Hükmü ise şudur: Ebû Zeyd el-Ensârî (ö.216/830), Halil b. Ahmed (ö.170/786), el-Esma‘î (ö.216/831), Ebû Ubeyde (ö.209/824) ve diğerleri gibi “ehli dabt” ve “ehli itkân”dan olan kimseler rivayetiyle infirât etmişse (rivayetiyle tek kalmışsa) kabul olunur. Şartı ise başkalarının bu konuda karşı çıkmamış olması durumudur.²⁴⁵ Ebû Zeyd el-Evsa el-Ensârî’nin efradından örnek olarak:

قال في الجمهرة :

الْمَنْشُوبَةُ : الْمَالُ هَكَذَا قَالَ ابُو زَيْدٍ وَلَمْ يَنْقُلْهُ غَيْرٌ.

Yani Ebû Zeyd şöyle söyledi ve ondan başka kimse böyle bir rivayette bulunmamıştır.²⁴⁶

Suyûtî, Halil b. Ahmed’in efradından ise “ الرث ” (Er-rassu) kelimesini örnek olarak vermiştir. Bu kelimenin çoğulu ise “ الرثوث ” dur ve erkek domuzlar anlamına gelir.²⁴⁷

6. Rivayeti Kabul Olunan ve Olunmayanın Tanıtımı:

Suyûtî, konuyla ilgili bazı meselelerin bulunduğunu söylemiştir:

- a) İbn Fâris, *fikhü’l Luga* isimli eserinde dilin sikâ, güvenilir ve adalet sahibi râvilerden semâ‘î yolla alındığını söylemiştir.²⁴⁸ İbnu’l Enbârî de râvinin (dil ile ilgili bir şey nakleden) adalet sahibi olmasını şart olarak zikretmiştir.²⁴⁹
- b) İbnu’l Enbârî demiştir: bir naklin ravisi rivayetiyle tek kalırsa ve adalet vasfına sahip biriyse rivayeti kabul olunur.²⁵⁰

²⁴⁵ Suyûtî, *el-Muzhir*, c.1, s.129.

²⁴⁶ Suyûtî, *el-Muzhir*, c.1, s.129.

²⁴⁷ Suyûtî, *el-Muzhir*, c.1, s.129.

²⁴⁸ Suyûtî, *el-Muzhir*, c.1, s.137.

²⁴⁹ Suyûtî, *el-Muzhir*, c.1, s.138.

²⁵⁰ Suyûtî, *el-Muzhir*, c.1, s.138.

- c) Şeyh İzzeddin b. Abdüsselam *Kitâbü'l-Fetâvâ* eserinde: “Arap şairleri kafir olsa bile itimad edilir, adalet ve buluş sıfatlarının olması şartına ise gerek yoktur” demiştir.
- d) İbnu'l Enbârî demiştir: Râfizi kavmlerinden olan Hattâbiler gibi yalancı topluluk hariç, “Ehva ehli”nin (dine aykırı düşünceye malik insanlar) dil ile ilgili nakilleri kabul olunur.
- e) İbnu'l Enbârî (ö.328/940) ravisi bilinmeyen bir naklin kabulü doğru değildir demiştir. Zira nakleden bilinmediği için, onun adalet gibi sığata sahib biri olup olmaması da kuşku altındadır.²⁵¹
- f) “أَخْبَرَنِي الثَّقَةُ” (Ehbareni es-Sıka) ifadesindeki sikâ râvinin kim olduğu bilinmelidir. Böyle kelimelerden en çok Sîbeveyhî eserinde kullanmıştır. Onun sika râvi dediğinde kastettiği kişi ise Halil b. Ahmed'dir.²⁵²

7. Elde Etme ve İletme Vasıtalarının Tanıtımı:

Suyûtî, lafızların elde edilmesi ve iletilmesi usullerini de zikretmiş ve bu usullerin hadis literatüründeki gibi aynı olduğunu söylemiştir. Şöyle ki, bu usullerin sayısı altıdır ve şunlardır:

- a) الإستماع: İstimâ'

Suyûtî, konu ile ilgili İbn Fâris'in şu görüşünü rivayet etmiştir: Bir arap çocuğun babasından kelimeleri duyması ve duyduğu kelimeleri söylemesi gibi dil de alışkanlıkla öğrenilir. Dil sikâ râvilerden duyularak, yani semâ'î yolla öğrenilmekte ve böylece bir çeşit “tahammul sikaları” oluşmaktadır.²⁵³ Suyûtî, konu ile ilgili Sa'leb'in (ö.291/914) “*Emâlî*” isimli eserindeki şu söyleyişlerini kitabında zikretmiştir:²⁵⁴ حَدَّثَنَا ابْنُ الْأَعْرَابِيِّ قَالَ حَدَّثَنِي شَيْخٌ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سَعِيدِ الْأَمْوِيِّ عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ عَمِيرٍ قَالَ : كُنْتُ عِنْدَ الْحُجَّاجِ بْنِ يَوْسُفَ فَقَالَ لِرَجُلٍ مِنْ أَهْلِ الشَّامِ : هَلْ أَصَابَكَ مَطْرٌ؟ قَالَ نَعَمْ، أَصَابَنِي مَطْرٌ.. (oradaydım ve Huccâc b. Yûsufun bir adama şöyle dediğini duydum.) Bu zaman daha çok kullanılan ifadeler ise şunlardır: حَدَّثَنَا ، أَنْشَدْنَا

²⁵¹ Suyûtî, *el-Muzhir*, c.1, s.141.

²⁵² Suyûtî, *el-Muzhir*, c.1, s.142.

²⁵³ Suyûtî, *el-Muzhir*, c.1, s.144.

²⁵⁴ Suyûtî, *el-Muzhir*, c.1, s.148.

b) Kırâat: القراءة على الشيخ

Hadis terimi olarak “Kırâat” ise terim olarak, talebenin önceden elde ettiği hadisleri şeyhe okumasıdır. Bu okuma işi kitaptan olduğu gibi, ezberden de olabilir. Bu metotta talebenin kitaptan veya ezberinden okuması, şeyhin de söz konusu hadisi ezberinden veya elindeki yazılı nüshadan takip etmesi arasında bir fark yoktur. Talebenin önceden elde ettiği hadisleri şeyhe okumak suretiyle arz etmesinden dolayı kıraat metoduna “arz metodu” da denilmiştir.

Lugat rivayetindeki yerine gelince, Suyûtî, konu hakkında şöyle demiştir: Râvilerin “şöyle söylerler, falancaya şöyle okudum” gibi kullandıkları ifadeler bu türdendir. Diğer yöntem ise, şeyhe okurken birinin dinlemesi ve duyduğunu başkalarına anlatmasıdır. Râviler şöyle söyler: Birine okundu ve ben de duydum. Örneğin:²⁵⁵

وقال القالي: قرأت على أبي عمر الزاهد قال حدثنا ابو العباس احمد بن يحيى عن ابن الاعرابي قال يقال ...

c) Semâ‘: السماع على الشيخ

Semâ‘ terim olarak; şeyhin, hadislerini okuması, talebenin veya talebelerin de şeyhten bizzat işiterek hadisleri alması anlamındadır. Esas olan, talebenin şeyhin sözünü işitmesidir. Bu işitmede şeyh, ister kitabından isterse hafızasından okumuş olsun durum değişmemektedir. Yine talebe, işittiğini ister not alsın isterse almasın durum aynıdır. Şeyh birine okurken başka birinin veya talebesinin duyması olan bu hadis literatürü lugat rivayetinde de kullanılan metottur. Suyûtî’nin de söylediği gibi bu zaman rivayet terminolojisinde “fulancaya okunurken ben duydum” (قُرئ على فلان و انا أسمع) ifâdesi kullanılır.²⁵⁶

d) İcâzet: الإجازة

Hadis öğrenim ve öğretim yollarından icâzet, hocanın talebesine rivayet hakkına sahip olduğu hadislerin veya kitapların tamamını yahut bir kısmını rivayet etmesi için, yazılı veya sözlü olarak müsaade etmesidir. Bunda ne semâ‘ usulünde olduğu gibi hocanın okuması, ne de kırâat metodunda görüldüğü gibi talebenin okuyup hocanın dinlemesi ve tasvibi vardır.

²⁵⁵ Suyûtî, *el-Muzhir*, c.1, s.159.

²⁵⁶ Suyûtî, *el-Muzhir*, c.1, s.161.

İcâzet sözlü veya yazılı olarak verilir. Yazılı icâzete itiraz edenler olmuşsa da her ikisini eşit kabul etmek daha doğrudur.

Suyûtî, icâzetin dildeki yerine gelince, şöyle söylemiştir: Bu ise yazıya alınmış şiir ve kitaplarda kullanılır. İbnu'l Enbârî, icâzetin caizliğinin doğru, sahih olduğu düşüncesindedir. Çünkü, Peygamber (s.a) elçilerine kitap yazdırmış ve bu vasıta ile meliklere ulaştırmıştır. Bu da onun (s.a) sözü, kitabı yerine geçmiştir.²⁵⁷

قال الترميزي في نكت الحماسة: أجاز لي أبو المنيب محمد بن أحمد الطبري قال أنشدنا اليزيدي لابن مخزوم...

Suyûtî, konuyla ilgili başka örnekler de vermiştir.²⁵⁸

e) Mükâtebe المكاتبة

Hocanın huzurunda bulunan veya bulunmayan bir öğrencisi için kendi eliyle bir veya birkaç hadis yazıp veya yazdırıp vermesi veya göstermesine “mukâtebe” denilmektedir. Suyûtî, eserinde bu usule temas ederek, hadis usulünde olduğu gibi lugat rivayetinde de bu usulün öğrenim ve öğretim usullerinden biri olduğunu zikretmiştir.²⁵⁹

f) Vicâdet الوجادة

Vicâdet, lugat olarak bulmak demektir. İstilah olarak, bir kimsenin, bir muhaddis veya bir şeyhin hattıyla yazılmış bir kitabı veya bazı hadisleri ele geçirmesi demektir. Hadisleri ele geçiren kimse rivayet ederken “vecedtü (veya kara‘tu) bihatti fülân” (...nın el yazısı ile yazılmış olarak buldum ki..) diyerek durumu açıklaması gerekmektedir.

Suyûtî, konuyla ilgili örnek olarak Ebû Bekir b. Ebu'l Ezher'in (ö.370/980) şöyle dediğini rivayet etmiştir: وجدت هكذا من كتاب أبي و لا اعرف ممن نقله (Babamın kitabında şöyle buldum ve kimden naklettiğini ise bilmiyorum.)²⁶⁰

Vicâdet yoluyla elde edilen hadislerle amel konusuna gelince, Nevevî ve Suyûtî'nin müşterek eserleri olan Tedrîb'de şu cevabı buluyoruz: “Mâlikî muhaddislerin çoğunluğundan ve başkalarından caiz olmayacağı rivayet edilmiştir. Şafiî ve ashâbının meseleye eğilenlerinden, cevazına dair rivayet gelmiştir. Hatta Şafiî mezhebine mensup

²⁵⁷ Suyûtî, el-Muzhir, c.1, s.162.

²⁵⁸ Suyûtî, el-Muzhir, c.1, s.166.

²⁵⁹ Suyûtî, el-Muzhir, c.1, s.167.

²⁶⁰ Suyûtî, el-Muzhir, c.1, s.167.

muhakkiklerden bazıları daha ileri giderek, bulunana güven hâsıl olduğu takdirde amelin vacib olduğunu söylemişlerdir.

Suyûtî, *el-Muzhir* kitabının yazımında hadislerden etkilenmiş ve bu sebepten isnat açısından dil ile ilgili olan bu bölümleri hadis babları düzeninde telif etmiştir. Gördüğümüz gibi, Suyûtî *el-Muzhir* gibi muazzam kitabını yazarken hadis usulünü ve terminolojisini uygulamış, lugat rivayeti ve hadis terminolojisi ilişkisini ortaya koymuştur.

❖ Arapça Kökenli Kelimeler İle Aslı Arapça Olmayan Kelimelere Dikkat Çekilmesi

Suyûtî, aslı Arapça olanlarla olmayanların net olarak birbirinden seçilmesine özen göstermiştir. Arapça kökenli olmayan kelimeler için;

ليس في كلام العرب ؛ ليس عربي الوضع؛ ليس له نظير في كلامهم ؛ و هو معرب؛ ليس من ابنيةكلامالعرب؛ لانه ليس في كلام العرب ؛ ليس عربي الوضع؛ ليس له نظير في كلامهم؛ و هو فارسي معرب تكلمت به العرب (Örneğin Suyûtî, *el-Muzhir*'in ikinci cildinin 64-cü sayfasında “فِعْلٌ” vezninde bulunan isimler arasında “دِرْهَمٌ” kelimesini de zikrederken bu kelimenin “Arapça'ya yerleşmiş” olduğuna dair “و هو احسبها سريانية او رومية” ifadesini kullanmıştır.); Hangi dilden Arapçaya geçtiğine dair رومية او رومية şeklinde ²⁶¹ (Örneğin kitabın ikinci cildinin 141-ci sayfasında “فَيْعَلٌ” vezninde bulunan mevcut kelimeler hakkında konu edinirken “الطَّيْبُ” kelimesini zikretmiş ve bu kelime hakkında “لغة سريانية او رومية” ifadesini kullanarak kelimenin Siryâni veya Rûmi olmasını kastetmiştir.); aslı Arapça olanlar için عربي صحيح ve انها على انها قد اجتمعت به العرب على انها عربي صحيح (Örneğin “الهاؤن” kelimesi hakkında “sırf Arap asıllı bir kelime olmasına dair “عربي صحيح” söylemiştir.)²⁶⁴

❖ Konu ile İlgili Kur’ân, Hadis, Arap Şiiri, Kıssalardan da Yararlanma

Kelimelerin anlam, yapı ve kullanımlarında ayet, hadis, Arap şiiri, kıssa ve Araplar arasında yaygın olan sözlerden önemli ölçüde yararlanmıştır. Örneğin النضخ kelimesinin

²⁶¹ Suyûtî, *el-Muzhir*, c.2, s. 44; 48; 58; 64; 85.

²⁶² Suyûtî, *el-Muzhir*, c.2, s.124; 141; 148.

²⁶³ Suyûtî, *el-Muzhir*, c.2, s. 48; 64; 252.

²⁶⁴ Suyûtî, *el-Muzhir*, c.2, s. 48.

fişkırarak akmak anlamına geldiğine dair ²⁶⁵نَضَّاخَتَانِ عَيْنَانِ فِيهِمَا (Her ikisinde de (cennette) fişkırarak akmak anlamına geldiğine dair) ayetini ²⁶⁶, الصُّوف (yün) ve الرَّجَا (yön, taraf) kelimelerinin cemilerinin kullanımlarının müfretlerinden daha yaygın olduğuna dair ²⁶⁷أصوافها مَدُو (onların (hayvanların) yünlerinden) ayeti ile ²⁶⁸وَأَرْجَائِهَا عَلَمًا لَكُ (Melekler onun kenarlarındadır.) ayetini delil getirmiştir. ²⁶⁹

Arap dilinde daha önce kullanılmayıp ta ilk defa Kur’ân-ı Kerîm’de geçen ifadeler için ²⁷⁰أَيْدِيهِمْ فَمَسُّوهُ (Başları ellerinin arasına düşürüldü (pişman oldular) ayetini göstermiştir. ²⁷¹

“Es-sayr” الصير kelimesinin açıklık, kapı aralığı gibi anlamlara geldiğine dair من نظر في بطيخ, ²⁷²صير باب فعينه هدر (Kapı aralığından bakanın gözü heder olmuştur) hadisini ²⁷², بالرطب كان النبي صلى الله عليه و بطيخ (Kavun, karpuz) kelimesinin طبيخ şeklinde okunabileceğine و سلم يعجبه طبيخ (Kavun taze iken Hz. Peygamberin (s.a.) hoşuna giderdi) hadisini delil göstermiştir. ²⁷³سوى (başkası, diğeri) kelimesinin “bizzat”, “ta kendisi” anlamında kullanıldığına Hassân b. Sâbit’in Hz. Peygamber (s.a) için söylediği اتى من عند ذي العرش (Bize bir peygamber geldi. Bizzat onu bırakıp başkasına gitmeyiz) şiirini delil getirmiştir. ²⁷⁴

و ثب fiilinin değişik lehçelerde biri sıçramak, atlamak, diğeri oturmak anlamlarına geldiğine dair şu kıssayı nakletmiştir: Rivayete göre bir zat (Zeyd b. Abdullah b. ed-Dârim olduğu söylenir) yemen krallarından birini (Zîyezen’i) ziyarete gitmiştir. Kral yüksek bir yerde av yapmakta iken yanına varmış ve krala selam vermiştir. Kral selamı aldıktan sonra ona oturmasını kastederek ثب sözcüğünü kullanmıştır. Bu sözcük o kişinin dilinde atlamak anlamında kullanıldığından adam tereddüt etmeden kendini aşağı bırakmış ve helak olmuştur. Bunun üzerine kral ne olduğunu sormuş, durum kendisine açıklanınca, onların Arapçası bizim Arapçamız gibi değilmiş, Himyer’e gelen Himyerice öğrensini demiştir. ²⁷⁵ Latife türünde şöyle bir kıssaya daha yer vermiştir. El-Esma‘î’ye (ö.216/831) Ebû Hâtim, Minâ’ya neden Minâ derler diye sormuş o,

²⁶⁵ er-Rahman 55/66

²⁶⁶ Suyûtî, el-Muzhir, c.1, s.50.

²⁶⁷ en-Nahl 16/80

²⁶⁸ el-Hâkka 69/17

²⁶⁹ Suyûtî, el-Muzhir, c.1, s.529.

²⁷⁰ el-A‘râf 7/149

²⁷¹ Suyûtî, el-Muzhir, c.2,s. 235.

²⁷² Suyûtî, el-Muzhir,c.1, s.302.

²⁷³ Suyûtî, el-Muzhir, c.1, s.477.

²⁷⁴ Suyûtî, el-Muzhir, c.1, s. 392.

²⁷⁵ Suyûtî, el-Muzhir, c. 1, s. 256, 257.

كان الاصمعي يقول: اصلُ الوردِ إثيانُ الماءِ. ثم صار (إثيان كلِّ شيءٍ ورداً و مثل هذا كثيرٌ.

Doğruluğuna itiraz edilen görüşlerde, öyle ki itiraz edenler arasında kendisi de bulunur, هذا القول خلاف على اهل اللغة ؛ فلسنا نسلم ان هذا صحيح ؛ هذا عندنا باطل؛ انكر الجمهور هذه المقالة ؛ ان ذلك و هذا عندنا (Örneğin; dildeki kıyas şartlarından bahsederken ظن و تخمين و لا يستند العمل به و الدليل عليه أنّ إجراء القياس في اللغة لا يخلو إمّا أن يُعلم عقلا او نقلا... şeklinde ifadeler kullanmıştır.²⁸⁶

İster kendisi ister başkaları tarafından tercih edilsin genel kabul gören görüşler için عندي şeklinde ifadeler kullanmıştır.²⁸⁷ Örneğin; lafızların zihnimizdeki şekillere göre oluşup oluşmaması hakkında Ebû İshâk eş-Şîrâzî'nin görüşünü açıklarken kendi görüşünün de bu yönde olduğunu belirterek فذهب الشيخ ابو اسحاق الشيرازي الى الثاني و هو المختارُ şöyle söylemiştir:

İki görüşe eşit mesafede olduğunu ifadeyle belirtmiş, bazı yerlerde و ابن كيسان في أحد قوليه و قال الفراء و جماعته هو قول قطرب و ال زجاج şeklinde görüş sahiplerinin isimlerini zikretmiştir.²⁸⁸

Basra ve Küfe âlimlerinin görüşlerine yer verirken daha çok و أهل الكوفة يقول؛ و روى şeklinde ifadeler kullanmıştır.²⁸⁹

Bazı konuları الجواب... قيل... قلنا ؛ فان قيل... قلنا şeklinde soru cevap formatı içinde açıklamıştır.²⁹⁰ Örneğin; İştikak konusu ile ilgili bahsederken فإن قيل: فالمعنى الظاهر في موضع الاشتقاق اصلٌ يُقاس عليه فكل محل يوجد فيه ذلك المعنى ينبغي أن يجري عليه ذلك الاسم . قلنا: قد بينا ...” gibi cümle ve ifadeleri kullanmıştır.

❖ İtikadî Mezhep Görüşlerine Başvurma

Konu gereği itikadî mezhep görüşlerine de yer vermiştir. Örneğin; Mu‘tezile mezhebi fıkıh usulü âlimlerinden Abbâd b. Süleyman’ın lafızla mana arasında lafzı koyanı, “lafzı o şekilde vaiz etmeye götüren doğal bir ilişki vardır” şeklindeki görüşünü nakletmiş ve bu görüşün Mu‘tezilenin, Allah en uygun olanı yaratır görüşü ile örtüştüğünü

²⁸⁶ Suyûtî, el-Muzhir, c.1, s.47; 60; 61; 62; 486.

²⁸⁷ Suyûtî, el-Muzhir, c.1, s. 42; 56; 404; 425; 428.

²⁸⁸ Suyûtî, el-Muzhir, c.2, s. 9; 71; 546..

²⁸⁹ Suyûtî, el-Muzhir, c.2, s. 9; 38; 58; 62.

²⁹⁰ Suyûtî, el-Muzhir, c.1, s. 42; 60.

bildirmiştir. Bu konuda Ehl-i sünnetin görüşünün, Allah dilerse uygun olanı kendi fazlından ve kereminden yaratır, bir zorunluluk yoktur, dilemezse yaratmaz. Bir şeyi yapmaya Allah'ı mecbur tutmanın caiz olmadığı şeklinde olduğunu belirtmiştir.²⁹¹

Bazı meselelerde felsefî bir düşünceyle hareket edildiğini Fahreddin er-Râzî'den yaptığı şu nakille dile getirmiştir: Fahreddin er-Râzî ve onun görüşünde olan bazı âlimler “her mana için bir lafzın bulunması şart değildir. Çünkü manalar sınırsız, sözcükler ise sınırlı olan harflerden oluştuğu için sınırlıdır. Sınırsızdan oluşan sınırsız olduğundan sınırlı ile kayıt altına alınamaz” görüşünü ileri sürmüşlerdir.²⁹²

❖ Bazı Âlim ve Eserlerini Övme

Örneğin; Sa'leb'in (ö.291/914) *el-Fasîh*'i hakkında şunları söylemiştir: Sa'leb, *el-Fasîh* adlı meşhur kitap yazmış ve insanların dillerinde dolaşan, eserlerinde yer alan pek çok fasih sözcüğü ismi geçen kitabında konu edinmiştir. Onun hakkında bazıları şiirler söylendiğini belirtmiş ve onlardan birini zikretmiştir.

كتاب الفصيح كتاب مفيد يقال لقاريه ما أبلغه

لباب اللب و صنو اللغة

بنى عليك به إنه

(*el-Fasîh* faydalı bir kitaptır. Onu okuyana sen ne kadar da beliğsin denir. Ey oğul onu mutlaka okumalısın, zira o özlerin özü ve dili koruyandır). İnsanlar ona önem vermişler ve okumuşlardır. *el-Fasîh*'i İbn Derasteveyh (ö.347/958, İbn Hâliveyh (ö.370/980), Ebû Bekr b. Hayyân (ö.745/1344), Ebû Muhammed b. Seyyid el-Batalyevsî (ö.519/1127), Ebû Abdullah b. Hişâm el-Lahmî (ö.577/1181), Ebû İshâk İbrahim b. Ali el-Fihri (ö.488/1095) şerh etmişler, Abdullatîf el-Bağdâdî (ö.629/1231) de onun hacminde bir zeyil yazmış ve onu nazmetmiştir.²⁹³

Tespit edebildiğimiz kadarıyla içerik ve metot olarak Suyûtî'nin eserinde ağırlıklı olarak üzerinde durduğu konuların bunlar olduğunu söyleyebiliriz. Böylece, *el-Muzhir* kitabının baştan sona incelenmesi neticesinde Suyûtî'nin mezkûr eserinde hadis metodolojisi ve lugat rivayeti metodu izlemesinin ve aynı zamanda yukarıda

²⁹¹ Suyûtî, *el-Muzhir*, c.1, s. 47-48.

²⁹² Suyûtî, *el-Muzhir*, c.1, s. 41.

²⁹³ Suyûtî, *el-Muzhir*, c.1, s. 201.

zikrettiğimiz diğer kendine has ifadeler kullanarak *el-Muzhir* gibi iki ciltten oluşan büyük bir eseri telif etmesinin farkına varmış olduk.

3.2. Eserin Değerlendirilmesi.

Tam adı *el-Muzhir fî 'ulumi'l-luga ve envâ'ihâ* olup Arap sözlük bilimi ve metodolijisiyle Arap lengüistiği ve fikhü-l-Luga konusunda kapsamlı ve derli toplu ilk eserdir.²⁹⁴ Ayrıca lugavî malzemenin rivayeti ve eleştirisi hususunda hadis usulü ve terminolojisini teorik ve pratik düzlemde uygulayan ilk telifidir. Suyûtî'den önce bazı âlimlerin bu sahadaki çalışmaları sınırlı ve dağınıktır. *el-Muzhir*'de ise lügat rivayeti ve eleştirisi konusunda zengin örneklerle birlikte gelişmiş bir yöntem ilk defa ortaya konulmuştur.

İlk bakışta bu eser hakkında devrinin sözlüklerinin derlenip toplanılması, yeniden düzenli bir şekilde çalışılmasından başka bir şey olmadığı düşüncesiyle yaklaşıp ta, eseri iyice inceleyerken aslında kitabın yalnız bununla sınırlanmadığını görüyoruz. Şöyle ki, Suyûtî, lügat rivayeti, raviler, dilin oluşumu, isim ve fiillerin yapısı gibi diğer konulara da temas etmiştir.

Bu sebepten dolayı eseri birçok âlim incelemiş ve eserdeki mevzulara deyinmiş, bunun yanı sıra eseri ve muazzam Hocayı överek eserin Arap dili grameri ve sözlüğü açısından büyük öneme sahip olduğunu vurgulamışlardır. Örneğin; Suyûtî'nin dilin oluşumu ile ilgili meseleler hakkında bahsettiği konulara dair Sübhi Sâlih²⁹⁵ *Dirâsâtun fî fikhi'l-Luga* isimli kitabında değinmiş ve Suyûtî'nin İbn Cinnî'den ve İbn Düreyd'den ses taklitleri hakkında naklettiği görüşlerden bahsederek bu görüşün başka bir fikir oluşturduğunu söylemiştir. Bu fikre esasen, âlimlerin çoğu dilin, doğal seslerin çıkması sonucunda oluştuğu görüşündedirler. Ses taklitlerine örnek olarak insanın hayvan ve diğer doğal davranışları taklit ettiği veya özel heyecanlanma veya tedirginlikler zamanı çıkardığı sesleri örnek olarak söyleyebiliriz.

Bunlara göre ilk başlangıçta kelimeler bir heceden oluşmuştu. Ayrıca Sübhi Sâlih, “lafız ve manası arasındaki ilişki” konusu ile ilgili Suyûtî'nin İbâd b. Süleyman Seymeri'den

²⁹⁴ Süleyman Tülücü, “**Muzhir**”, DİA, İstanbul, 2006, c.32, s. 251.

²⁹⁵ Lübnan'daki Büyük İslam Meclisi'nin başkanı, Lübnan bilim adamları Derneği Genel Sekreteri, Lübnan Ulusal İslami Cephesi Genel Sekreteri olmuş bir İslam düşünürüdür. Kahire, Şam, Bağdat ve Fransa Krallığı Akademisi Bilimsel Akademilerin üyesidir. 1926 yılında Lübnan'da Trablus'ta doğmuş ve 1986 yılında şehit düşmüştür. Sayısız kitapları bulunmaktadır.

naklettiği görüşe ek açıklamada bulunmuş ve bu görüşü önemseyerek söylemiştir: “Bu açıklamanı getiren İbâd b. Süleyman Seymeri meşhur Mu‘tezile âlimlerindedir. Ve onun dediği gibi lafız ve medlulü arasında mucidin (oluşturan) telif etmesini belli eden doğal bir ilişki ²⁹⁶ vardır.”²⁹⁷

Sübhi demiştir: “ Abbâd bir grup dil âlimlerini etkilemiş ve bunun sonucu olarak onlar lafız ve medlulü arasındaki doğal ilişkinin mevcut olması düşüncesini devam ettirmişlerdir. Belki de, bazıları bu ilişkinin var olması meselesinin ispatı için üstlenmişlerdir. Onlar bu konu hakkında diğer dillerde kendi sözlerini söylemek için hatta Arap diline özgü doğal kanun ve kaidelerden bile uzaklaşmışlardır. Onların başarması vaktini ise kesin olarak bilmiyoruz.”²⁹⁸

Sübhi Sâlih şöyle demiştir: “Bazı araştırmacılar için cumhuru inkâr etmek zor gelmiştir. Bu ayrılmanın gerçek nedeni gerçekten te ne doğal ilişkinin varlığı, ne de bunun aksi bir görüşü savunma çabası değildir. Aksine, Abbâd’a göre bu tür ilişki görünmeyen, ancak gerek duyulan ve kendiliğinden olan bir ilişkidir. Bazen anlayamasak veya farkına varamasak bile lafızla anlam arasında bu doğal ilişkinin var olması kaçınılmazdır. Suyûtî, bu ifadesiyle konuya şöyle açıklama getirmiştir: “Arap dil bilginleri lafızlar ve manaların tespiti üzerine anlaşmak üzereydiler. Fakat onların ve Abbâd’ın mezhebi arasında fark vardır. Şöyle ki, Abbâda göre, onların görüşünün aksine olarak bu ilişki var olması vacib olan bir ilişkidir. Bu da Mutezilenin Allahın fiilleri konusunda vacip olduğunu dedikleri gibidir. Sünne ehli ise böyle düşünmemiştir. Onlara göre, gerçekten Allah (c.c) ıslah ediyor, fakat bu Ona (c.c) vacip değildir.”²⁹⁹

Sübhi Sâlih konuya şöyle devam etmiştir: “Suyûtî’nin eserinde kapsamış olduğu görüşlerden, kendisinden önceki dilcilere mahsus ve birçoğu zamanla kaybolmuş eserlerinden de görünen odur ki, genel olarak dilciler, özellikle de Arap dili bilginleri “lafızlar ve anlamlar arasında var olan doğal ilişkinin” in tespiti meselesinde anlaşmaya varmışlardır. İş böyle oldukça, bizlere de Fikhü’l-Luga gibi ilim alanında önemli fetih sayılan bu dil kanununu kabul etmek düşer.”³⁰⁰

²⁹⁶ Suyûtî, *el-Muzhir*, c.1, s.47.

²⁹⁷ Sübhi Sâlih, *Dirâsetun fi fikhî’l-Luga*, 16. Basım, Beyrut: “ Milyonların ilim evi” kütüphanesi, 2004, s.150.

²⁹⁸ Sâlih, *Dirâsetun fi fikhî’l-Luga*, s.150.

²⁹⁹ Sâlih, *Dirâsetun fi fikhî’l-Luga*, s.151.

³⁰⁰ Sâlih, *Dirâsetun fi fikhî’l-Luga*, s.151.

Emin Fâhir'e³⁰¹ gelince, o Suyûtî ve onun “*el-Muzhir*” kitabını övmüştür. Onun fikrine göre, kitap mühim dil kitaplarından biridir ve hatta bir dil araştırmacısı için zaruri bir kitaptır. Suyûtî'nin bu büyük eserinde daha çok kendi çağı dilci âlimlerin fikir ve görüşleriyle yetindiğine işare etse de, kitabın her halükarda büyük ilgi çeken önem arzeden kitaplardan olduğunu da söylemiştir. Çünkü o, eserlerinin çoğu kaybolmuş sika (güvenilir) dilticilerden eserinde nakillerde bulunmuştur.

Suyûtî, *el-Muzhir*'de konu ile ilgili yalnız dilci âlimlerin değil, hem de dilin yanı sıra fıkıh usulü, felsefe gibi değişik bilim dallarında da ilim sahiplerinin görüş ve tercihlerine başvurarak nakillerde bulunmuştur.

Suyûtî'nin bu büyük eserinde meşhur müslüman âlimlerinin görüşlerine başvurması dikkat çekmektedir. Örneklerle onlardan Câhiz'i, “ İhvânu Sefa'yı zikrederim. Câhiz demiştir: Allah (c.c) İsmail'i (a.s) hiç bir ön hazırlık veya öğretim olmadan Arap dilinde konuşurmuş ve o acemi olduğu halde onu Arap kılmıştır. Zira Allah (c.c) onun dilini hiç bir telkin ve tertip olmaksızın Arap dilinde açmıştır. Ona her hangi bir pratik ve eğitim görmeden fasih Arapça konuşmayı bahşetmiştir ve bunu risaleti ve nübüvveti için delil kılmıştır. Ve bununla da İsmail (a.s) bu hediye ve değere daha layık olmuştur.

Sabur Şahin³⁰² “ *في علم اللغة العام* ” kitabında “ *مختارات فصول الجاحظ* ” başlığı altında konu hakkında şöyle demiştir: Burada Arap dili İsmail'in (s.a) peygamberliğine delil olmak için Allah (c.c) katından indirilmiştir. Sonra hoca bu görüşle razı olmadığını şöyle belirtmiştir: Cahiz gibi bir adamdan böyle bir metafizik tasvir, aslında bize dilin oluşması hakkında eski âlimlerin görüşlerini yansıtmaktadır. Şöyle ki, eski âlimlere göre dilin insanlar tarafından oluşturulması mümkünsüzdür. Bu şekilde düşüncelerine sebep ise ilk insanların yüzyıllarla hatta bin yıllar boyunca ettikleri mücadeleleri konusunda eski âlimlerin fikirlerinin eksik olmasıdır.³⁰³

Hakikaten bu güzel toplu eserde ve dilin geliştiği bu genel abu çevrenin gösterişinde kadimlerin çabaları ve gayretli çalışmaları saklıdır. Onun asrı için bu iş sıradan bir iş

³⁰¹ Kahire üniversitesinin Arap dili fakültesindeki hocalarından biridir. “Suyûtî ve onun dil konuları çalışmaları” mevzu hakkında dönen bir mühazire esnasında bu deymi kullanmıştır.

³⁰² Âlim Sabur Şahin 1928 yılında doğmuştur. O Mısırlı İslam filosofudur. Mısır şehrinin ve genel olarak İslam dünyasının meşhur davetçilerinden biri olarak biliniyor. O hem de Amr bin As Ekber mescidinin hatibidir ve mescid hayatına önce Mısırdaki başlamıştır. Bir zamanlar Petrol ve Maden Kral Fahd üniversitesinde Arap dili ve İslam ilimleri bölümünde hoca olarak çalışmıştır. 2010 yılı 26 eylül'de (h 1431 şevval ayının 17 de) Pazar akşamı vefat etmiştir. Bir çok eserin müellifidir.

³⁰³ Sâbur Şahin, “*Fî 'ilmi'l-lügati'l-Âmi*”, 6.Basım, Beyrut: Muessesetu Risâle, 1993, s.70.

değildir. Bu sebepten dolayı Ali İbrahim Râci³⁰⁴ araştırmacıyı, ilmi işlerinde iltimas etmesi - araması gereken yerlere, faydalanması zaruri olan kaynaklara yöneltmiştir. Sadece bununla bile onun Hocaya verdiği ilmi değeri görebiliriz. Suyûtî'nin, Arap dilinin gelişmesindeki payını ve Kur'ân dilinin karşısındaki hizmetini göz ardı etmeden açıklamış ve Hocanın büyük âlimlerden biri olduğunu, hizmetinin önemsenecek kadar büyük olduğunu bildirmiştir.

³⁰⁴ Ali İbrahim Râci 1937 yılında Beyrut'ta anadan olmuştur. Bir sıra ilmi idare merkezlerinde çalışmıştır: Arap dili bölüm başkanı, Beyrut'ta Üniversitette Arap dili ve Edebiyyat fakültelerinde dekan olarak çalışmıştır. 15-e kadar eseri bulunmaktadır. Nahiv ve Sarf eserinin muellifidir. Onun hem de bir çok jurnalda neşr olunmuş mekaleleri bulunmaktadır. 2010 yılında 26 nisanda vefat etmiştir.

SONUÇ

“Suyûtî'nin el-Muzhir fî 'ulûmi'l-luga ve envâ'ihâ isimli eserinin içerik ve metot açısından incelenmesi” adlı çalışmamızda Suyûtî'nin, ismi geçen eserini, eserin kapsamı, dil konularıyla ilgili arz ettiği bilgileri ve eserde izlediği kendine özgü yöntemini incelemeye ve tezimizde çalışmağa gayret gösterdik.

Bu bağlamda Suyûtî'nin hayatı ve ilmi şahsiyeti, konu edindiği dil konuları, eserinde kullandığı yöntem, eserin âlimler tarafından değerlendirilmesi gibi konuları mülahaza ettik.

Eserin, fonetik, morfoloji konuları içermesinin yanı sıra hem de semantik ve belagat konularını da içerdiğini gördük. Semantiğin bir konusu olarak ele aldığımız İslâmî lafızların bilinmesi mevzusuna temas ettiğimizde, Suyûtî'nin, İslam dininin nüzul etmesi ile Cahiliye devri Araplarda bilinmeyen yeni kelimelerin oluşması, mevcut olan bazı kelimelere ise yeni anlamlar yüklenmesi ile dilde yeni dinî ve şer'î lafızların oluşması gibi önemli meselelere dikkat çektiğini gördük.

Suyûtî'nin, Arapça kökenli kelimelerin yanı sıra Arapça kökenli olmayan, Arapçaya diğer dillerden geçmiş - “Arapçalaşmış” (مُعَرَّبٌ) kelimelere de dikkat çekmesi, bu nevi kelimelerin bilinmesi ve dilin korunması açısından önem arz etmektedir.

Eseri incelerken Suyûtî'nin, yalnız dilin korunması ve zamanımıza dek ulaşması gibi konuları değil, aynı zamanda lügat rivayeti, râviler ve bu râvilerdeki adalet vasıfları gibi özellikler hakkında da konu edindiğini, hadis literatüründe uygulanan diğer metot ve üslup özelliklerini de eserinde uygulayarak Hadis - Arap dili terminolojisi ilişkisini ortaya koyduğunu görüyoruz. Eserde izlenen genel metodun hadis terminolojisi olduğunu varsayarak Arap dilinin Kur'ân ve Kur'ân ilimleriyle ilişkisinin olduğunu, Arap dilinin bir ilim olarak gelişmesi ve kaidelerinin yaranmasında bu ilimlerin etkisinin büyük olduğunu da düşünmemek mümkün değildir.

Suyûtî'nin, istifadede bulunduğu âlimleri ve eser isimlerini kitabında zikretmesi ve onlar hakkında kitabın son sayfalarında bibliyografik bilgi vermesi bizlere onlar hakkında bilgi sahibi olma imkânı sağlamıştır.

Suyûtî'nin, kendine mahsus üslup özelliklerinden biri Arap dilindeki bazı deyim veya ifadelerin ilk kullanıcıları hakkında kitabında bahsetmesi özelliğidir.

Kitabında itikadi mezhep görüşlerine de başvurması, konu ile ilgili fikir veya görüşünü beyan etmemişten önce diğer dil bilginlerinin görüşlerini zikrederek konuyu değerlendirmesi de Suyûtî'nin kitapta kullandığı üslup yöntemlerindedir.

Suyûtî'nin hayatını ve ilmî değeri büyük olan iki ciltten oluşan *el-Muzhir* adlı önemli eserini tanıtmaya amacını güden bu çalışmanın okuyanlara fayda sağlayacağını umut ediyoruz.

KAYNAKÇA

Kitaplar

el-AYDERÛSÎ, *Târîhu 'n-nûri 's-sâfir*, t.y.

el-GAZZÎ, Muhammed b. Muhammed, *el-Kevâkibü 's-Sâ'ira*, Beyrut: Daru'l Kutubu'l İlmiyye, 1997, c.1, s.231.

el-HAZNEDÂR, Ahmed; Eş-Şeybânî, Muhammed, İbrâhim, *Delîlü Mahtûtâtî 's-Süyûtî ve Emâkinu Vucûdihâ*, Küveyt, Mektebetu İbn Teymiyye, 1983.

HACÎ, Halife, *Keşfü 'z-Zunûn 'an asami'l-Kutub ve'l-Funun*, Beyrut, Dâru ihyai't-turâsi'l-arabiyyi, c. 2. (t.y).

HAMÛDE, Tâhir, Süleyman, *Celâluddîn es-Suyûtî 'Asruhû ve Hayâtuhû*, Beyrut,el-Mektebetu'l-İslâmiyye, 1989.

İbnü'l-'İMÂD, el-Hanbeli, *Şezâratü 'z-zeheb fî ahbâr men zeheb*, c.10, thk: Mahmud Arnavuti, Beyrut, Dâru İbn Kesir, t.y.

İYÂD, Hâlid et-Tebba', *el-İmamu'l-Hâfîz Celâleddin es-Süyûtî Me'lemetu'l-'ulûmi'l-İslamiyye*, Dimeşk, Dâru'l-Kalem, 1996.

MAKSUTOĞLU, Mehmet, *Arapça Dilbilgisi*, 29. Baskı, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1969.

MEMMEDELİYEV, Vasim, *Kufe Gramer Mektebi*,

MUHAMMED, İbrahim, Abdullah, *el-İctizâ'u bi Be'di'l-Kelime*, c. 20, 7. Basım, Dimeşk, Mecelletu Câmîiatu Dimeşk, 2004.

MUHAMMED, Şevkânî, b. Ali, *el-Bedru'-tâlî*, c.1, Kahire, Dâru'l-Kitâbu'l-İslâm, (t.y).

ÖZEN, Şükrü, *Mezheplerin Doğuşu ve İctihad Tartışması*, İstanbul, Beyazıt, Pınar Yayınları, 2003.

- SÂLİH, Sübhi, *Dirâsetun fî fikhi'l-Luga*, 16. Basım, Beyrut, “ Milyonların İlim Evi” Kütüphanesi, 2004.
- SEHÂVÎ, *ed-Dav'ul-Lâmi*, c. 4, Beyrut, Daru'l-cil.
- es-SEYYİD, Bedi', *el-İmamü'l-Hâfiz Celâluddîn es-Süyûtî ve Cuhûduhû fi'l Hadis ve 'Ulûmuhî*, 1.Basım, Dimeşk, Dâru Kuteybe, 1994.
- SUYÛTÎ, *el-Muzhir fî 'ulumi'l-luga ve envâ'ihâ*, c. 1, thk. Muhammed Câd el-Mevla; Muhammed Ebu'l Fazl İbrâhim ve Ali Muhammed el-Becâvî, 3. Basım, Kahire, Mektebetu dâru't-Turâs, 2008.
- et-Tehaddüs bi Ni'metillâh*, thk: Yazabis Mari Sartin, Kudus, el-Metba'atu'l- 'Arabiyyetu'l-hadisetu, (t.y).
- Buğyetü'l-vuât fî Tabakâti'l-Lüğaviyyîn ve'n-Nühât*, 2. Basım, Daru'l-fikr, c.1, 1979.
- el-Muncemu fi'l-Mu'cemi*, thk. İbrahim Bacis, 1.Basım, Beyrut, Dâru İbn Hazm, 1994.
- Hüsnü'l-muhâdara*, thk. Ebû Fadl İbrahim, Birinci basım, c.1, Mısır, Dâru ihyâi kutubu'l-arabiyye, (t.y).
- Tedribü'r-râvî Fî Şerhi Takrîbü'n-Nevâvî*, thk. Abdulvehhâb Abdullatîf, Dâru ihyâi's-sünneti'n- nebeviyyeti, 1979.
- ŞAHİN, Sâbur, *Fî 'ilmi'l-lügati'l-Âmi*, 6. Basım, Beyrut, Muessesetu Risâle, 1993.
- ŞA'RÂNÎ, Ebû Abdurrahman Abdülvehhâb b. Ahmed b. Ali el-Mısırî, *et-Tabakâtu's-Sugrâ*, thk. Ahmed Abdurrahim Sayih, Tevfig Ali, 1.Basım, Kahire, Mektebetü's sekafeti't-diniyye, 2005.
- eş-ŞEK'A, Mustafa; *Celâluddîn es-Süyûtî*, Mısır, Matbaatü Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve Evlâdühü, 1981.
- ez-ZERKEŞÎ, Bedruddin, Muhammed, b. Abdullah, , *el-Burhân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*, c. 3, thk: Muhammed Ebu'l Fadl İbrahim, Kahire, Mektebetu Daru Turas, 1985.
- ZİRİKLİ, *el-A'lâm*, 15. Basım, c. 3, Beyrut, Dâru'l-İlim li'l-Meleyin, 2002.

Makaleler

- “Anlam Bilimi”, (http://tr.wikipedia.org/wiki/Anlam_bilimi), Erişim tarihi 18.06.2015.
- “Belagat”, (http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=BELAGAT), Erişim tarihi 18.06.2015.
- DİRİ, Banu, “Dilbiliminin esasları” (<https://www.ce.yildiz.edu.tr/personal/banud/file/2626/Linguistic+Essentials-2.pdf>), Erişim tarihi 18.06.2015.
- EKİNÇİ, Kutbettin, “Bir Hazf Çeşidi Olarak İhtibakın Analizi”, *eş-Şerkiyyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, S. 10, Ankara, 2013, ss. 42-49.
- HÂLİT, Özkan, “Süyûfî”, DİA ,c.38, İstanbul, 2010.
- KARAHAN, Abdülkadir, “Süyûfî”, *MEB İslam Ansiklopedisi*, c. 11, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1993.
- KILIÇ, Hulusi, “Belagat”, DİA, c. 5, İstanbul, 1992.
- MEHRELİYEVA, Süsen, “es-Süyûfî’nin el-Muzhir Eserinde Gramatik Cinsiyetin Bazı Morfoloji ve Gramatik Özelliklerine Dair”, *Bakü Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 9, Bakü, 2008, ss. 83-104.
- SARI, İsa, “Dilbilimin Kolları: Ses Bilgi, Biçim Bilimi vd”, (<http://www.isa-sari.com/dil-biliminin-kollari-ses-bilgisi-bicim-bilgisi-vd/>), Erişim tarihi 18.06.2015.
- ŞENSOY, Sedat, “Süyûfî”, DİA, İstanbul, 2010, c. 38.
- TÜLÜCÜ, Süleyman, “Muzhir”, DİA, İstanbul, 2006, c. 32.
- UZUNPOSTALCI, Mustafa, “Bulkînî”, DİA, c.11, İstanbul, 1992.

ÖZGEÇMİŞ

Senan UMUYEV, 30.09.1986 tarihinde Azerbaycan'da doğdu. 2004 yılında liseyi Bakü'de Yusuf ALİYEV'in adını taşıyan 195 sayılı okulda tamamladı. 2012 yılında Bakü Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlahiyat Bölümü'nden mezun oldu. Aynı yıl Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Arap Dili ve Belagati Bilim Dalı'nda Yüksek Lisans çalışmalarına başladı.

